

શે ૧૦

ભાગ ૫ મો. આવૃત્તિ બીજી.

દુઃખીને દિલાસો.

ભાગ ૬ ઠો.

(આવૃત્તિ બીજી)

રચનાર,

શો० મ० દેશાઈ

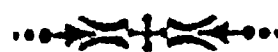
તે

પારસી અટકો અને નામો—આતશબેહેરાંમે દેશાઇ ખોરશેદ—ઐયાંમે નોસાલો
હિંગામે નૌરોઝ—સીહા સંસાર—તવારીખે નવસારી—હિંદુસ્થાંનના
આતશબેહરાંમો—નૂરજેહાંન—બંદગી અને માથવાંણીની મોતે-
બરી—ગાયકવાડ અને બ્રિટાનિયા—પ્રાંણી મંડળ—ગંજે
શાયરાન—પારસી સુતકો— પારસીઓમાં લગ્નનું
જોડું—જમશેદની ઇતિહાસીક નિંદા—મહા-
રાંણી વિકટોર્યાનું જીવન ચરિત્ર—સર-
સ્વતિ વિલાસ—ઍડવર્ડ નામું—
દુઃખીને દિલાસો—
દાદારજીની દરબાર—
પારસી વિષયો—
પારસી પ્રજાને
અપીલ
ઇત્યાદિના
કર્તા.

મુંબઇ.

ઈ. સ. ૧૯૧૮.

કિંમત રૂા. ૮-૪-૦

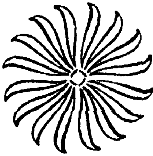
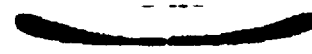
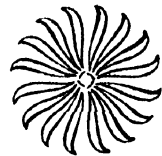
આ પુસ્તક શ્રી જમશેદજી નશરવાનજી પીટીટ પારસી ઓરફનેજ કેપટન પ્રિંતીંગ વર્કસ નંબર ૧૪૧ લાલબાગ, પરેલ, મુંબઇમાં મી० મેહરજી બેરાંમજી મીઠાઇવાલાએ છાપ્યું છે, અને મી० શોરાબજી મંચેરજી દેશાઇએ સ્ટેશન રોડ, નવસારી મધેથી પ્રગટ કર્યું છે.

નવસારીના ખુરશેદ—મેહેર

દશતુરાન દશતુર

મેહેરજી રાણાની

પવિત્ર યાદમાં!

દેસાઈજી શ્રી

ખુરશેદજી ટેહેમુરજીની

અશો યાદમાં!

દુઃખીને દિલાસો.

ભાગ ૬ ઠો.

દિલાસા પત્ર ૬૦ મો.

" No pomp poetic crowned, no forms enchained him,
No friends applauding watched, no foes arraigned bim,
Death found him there, without grandeur or beauty,
Only an honest man doing his duty.

Mrs. Craik.

શાપુરજીબાની મુશકેલી કેમ વધી તેનો એક ખરો ચિતાર આપતી તેવણુની દીકરી આલાંમાય અફસોસ કરતી વિચારમાં ને વિચારમાં બેઠી છે. આલાં, આલાં! ત્હારા પિતાજી એબીશીન્યન લડાઈ વેળાએ એક ગરીબ મોબેદ ઉપરથી કેમીસર્યેટ ખાતાંમાં ઘી અને આટો મોકલવાનું કંત્રાકટ મેળવી પોતાના ભાગ્યને ઉંચે દરજજે લઇ ગયા. ઘઉંના આટામાં કંદના આટાનો ભેળ કરી, તથા ઘીના ઘાડવાંઓમાં માઘરાં કેળાં અને સુકવેલા કંદના લોચા ભારોભાર ભેળી ૪ લાખ રૂપૈયાનો નફો કરવા પામ્યા. તેવણુ પોતાના વતનમાં આવ્યા ત્યારે તેવણનું શું કુંકે ફાટતું હતું! જાણે મોટી સીરેપીસ સ્ટીમર આવી હોય, અને તેના ઉપર ખલાસીઓ આંજી જાય તેમ સેંકડો દોસ્તો ઉભાઈ ગયા, અને ખાતાં ખુટે નહીં એટલી દોલત, માલ મીલકત, અને ડૉળદમામથી શાપુરજીબાનું અભિમાન અને ટેક વધવા લાગ્યો. અરે! બીજું ઘણું ઘણું. પણ આજે–આજે, અફસોસ જેને ૮૦ હજાર ધીરેલા તે ખાઇ ગયો. અનામત રાખવા આપેલા એક લાખ સૌથી ધાનતદાર કહેવાતો દોસ્ત ખાઇ ગયો, અને પછી પડવાજ લાગ્યું. મીલકતો ગીરવી મુકાતી ગઇ, અને ગમ વિસારવા દારૂનો છુટથી ઉપયોગ થવા લાગ્યો. જવાનીમાં દુઃખ પડે, કે દેહ લથડે, અગર પૈસો જતો રહે, તો ફરીથી ઉદ્યોગ ધંધો કરી સર્વ ગયેલું મેળવી પણ શકાય, પણ શાપુરજીબા .જઈફ થઇ ગયાથી અવદશા આવતી ગઇ, અને તેનાં અવર પગલાં અટકાવવાની તેવણમાં શક્તિ રહી નહીં. દીકરાઓ દુશમન થયા, માંગનારાઓ વાઘની માફક છેડાયા, અને દુશમનો તાળી પાડવા લાગ્યા. બચારાં રાંક

ધણિયાણીને હેબતે લકવો થયો, અને જે કોઇનું મોઢું ચાલતાં ચલણમાં જોવાનું પોતાના દરજ્જાથી તેવણુ હલકું સમજતાં'તાં, તેવાઓના પગ ઉપર માથાં મુકી, આંસુથી અંગો ધોઇ નાખી, છાતી ફાટ શબ્દથી કહેવા લાગ્યાં, “ હમારો દહાડો કયારે ફરશે ? હમારા આગલા દહાડા કયારે વહેલા આવશે ?”

ઉઠો ઉઠો આલાંમાય! તમારી ઉપરજ કાંઇ નવાઇનું પડતું નથી. હોય. એ તો પાંચ દહાડા નરમ ચાલે તો પાંચ દહાડા ગરમ ચાલે; તેને શું છે? વિચાર શાનો કર્યા કરો છો ? દુઃખ કોને કહે ? બાવા બેભાન થઇ ખાટલે પડી રહે છે, માય ચરેલાં જેવાં થઈ ગયાં છે, તમારા ભાઈઓ તો નોકરી ધંધે પોતપોતાનું કરવા દેશ દેશાવર ચાલ્યા ગયા, ને તમારે એકલાંને માથે ઘરનો ભાર આવી પડયો છે, ને તમેજ એમ વેરાઇ પડશો તો કાલનો દુકાળ આજે પડશે. તમેજ રણધીરાં કહેવાશો, જો આ અવર વખત જેમ તેમ કરીને પસાર થઈ જશે તો. હવે એક ડાહી, ઘર રાખુ, મા બાપનો વગ રાખનારી બેટી તરીકે તમારી કસાકસીની ફરજ બજાવવાને હિંમત પકડો. માથે આવેલી ફરજને સાચાં નિવડવામાંજ બહાદુરી છે. દીકરા કછોડા થયા, બાવાના દોસ્તો નીમકહરામ થયા, માગનારાઓ નિર્દય થયા. હવે ત્યારે તમારા શિવાય કોના ઉપર ફરજનું કરજ અદા કરવાનો આધાર છે ? ઉઠ બ્હેન ઉઠ! માણુસ પરજ પડેછ કેનીં! કંઇ પથરા ઈંટરડા પર પડવાનું હતું ?

ડયુક ઓફ વેલીંગટનની ગમે એવી હાર કે જીત વેળાએ તેના સંકેત શબ્દમાં કોઇ દહાડો પણ “ કીર્તિ ” શબ્દ નો'તો આવતો, પણ વારંવાર “ ફરજ ” શબ્દ આવતો હતો, અને ફરજને સુખનું મધ્યબિંદુ તે ગણતો. જે અનંત સુખ આપણે ખરેખર ધરાવ્યે છિયે તેના ખ્યાલ નહીં કરતાં, જે સુખ આપણુને મળવાં જોઇએ તેની ખોટી આશાને આપણે મોટું વજન આપ્યે છિયે. દુરથી ખેંચાણુ કરતું અને નહીં મેળવી શકાય એવું કલ્પિત સુખ, કે જે આપણા હાથમાં આવ્યા પછી પોતાનાં નિર્જીવ રૂપમાં જાહેર થઈ આપણુને આખરે નિરાશ કરે છે, તે મેળવવાની જુઠી આશામાં આપણાં હાલના સંગીન અને આનંદી સુખ સગવડો તરફ ધિક્કાર બતાવી, તેઓનો જોઇતો લાભ લીધા વિના આપણા હાથમાંથી તેઓને પસાર થઇ જવા દેવામાં આપણે મુર્ખાઇ બતાવ્યે છિયે. પુરૂષો અને સ્ત્રિઓ ગાંડાંની માફક અહિં તહિં સુખની શોધમાં રખડયા કરે છે, તે છતાં તેમને તે સુખ જડતું નથી. અને જ્યાં સુધી તેઓની ખાત્રી થાય કે સુખ તો તેમની અંદરજ રહેલું છે, તેમજ તેમની આસપાસ ચારે બાજુએ જગત્‌માં વ્યાપી રહેલું છે, અને ફકત તેમના સ્વાર્થિ વિચારથીજ તે સુખના દ્વાર તેમને માટે બંધ થયેલાં છે, ત્યાં સુધી તેમને કદાપિ સુખ મળી શકશે નહિ.

સકલ શિર કાલ હૈ ભારી, ન થિર કોઇ રહે નર નારી;
કોઈ કરતા હૈ અબ ત્યારી, કિસીકી કલ્લ હૈ વારી.

જગતસેં કૂચ કરના હૈ, અવશ ઇક રોજ મરના હૈ;
જીન્હેં પ્રભુકો સિમરના હૈ, ઉન્હેંા ભવ સિંધુ તરના હૈ.
વૃથા તું કહે ઇહ મેરા, ઇહાં કુછ હૈ નહીં તેરા;
નહિ શિર કાલ તે હેરા, વસેરા રહનકા ડેરા.
સીમર રઘુવીર પ્રભુ પ્યારા, મિટે સબ દુઃખ સંસારા;
ન જાવે સાથ સુત દારા, સમઝ અબ અંત હુય ન્યારા.

"જેવી રીતે તંદોરસ્તી અને આબાદી ભર્યા વખતમાં આપણે પરોપકાર કરી શકયે, તેવીજ રીતે આપણી માદગી અને મુશકેલી વેળાએ પણ બની શકતું સર્વેનું ભલું કરી શકાય. એવી વેળાએ હમેશાં આનંદી રહેવાની કોશેશ કરવી; કોઇને દુઃખ થાય એવો બોલ બોલવો નહીં; ગમે એવું દુઃખ ઉપજાવે એવી ચાલચલણ આપણા તરફ ચલાવવામાં આવે તોપણ તે તરફ કહેર બતાવવો નહીં. એમ કર્યાથી એવું સ્પષ્ટ સાબીત થાય છે, કે આપણું પોતાનું ગમે એવું મહાભારત દુઃખ અને ગમે એવી સખત પીડાકારીઓ પારકાંઓને સુખી થયલાં જોવાની આપણી ભલી ઇચ્છાની આડે આવી શકતાં નથી." દોલત તો એક ખાતર જેવી ચીજ છે, જેનો ઢગ મારી રાખી મુકો તો તે ગંધાઇને ગોયા કંઇક પ્રકારની ખરાબી કરે છે. દોલતે ઘણાં જણને લોભી કીધા છે. લોભે લોકોને પૈસાવાળા કીધા હોય તે કરતાં તેણે કંગાલ ઘણા જણને કર્યા છે. અણદીઠ જાતની પાંખો દોલતને હોય છે, જેથી તે અચબુચી ઉડી જાય છે. ડહાપણવાળા શખ્સોની દોલત ચાકરી કરે છે, પણ મુર્ખ માણસો ઉપર તે પોતે સાહેબી કરે છે.

એવુંજ જ્યારે છે, આ દુન્યાંનો જ્યારે એવોજ હાલ છે, આ દુન્યાંમાં જ્યારે એવાંજ મતલબી માણસો સાથ કામ લેવું પડે છે, ત્યારે ઓ નેક આલાં! તને કોઇ પણ રીતે હારી ખાવાની જરૂર નથી. ત્હારી આટલી તો ખાત્રી થઇ ચુકી છે, કે ત્હારી અને ત્હારા પિતાજીની કદર બુજનાર આ દુન્યાંમાં થોડાંજ છે, તો હવે તને ત્હારાં સઘળાં નેક કામમાં અસલ કરતાં વધારે ઉલટ અને દીલ લગાડવાની ભારે અગત છે. યાદ રાખજે ઓ નેક બ્હેન! કે એ ત્હારાં નેક કામોની ખરી કદર પિછાનનાર આ દુન્યાંમાં તો ઘણાં જુજ મળી આવશે, તને આ દુન્યાંમાં મુશીબતો ગુજારવી પડશે. જે કામો માટે લોકો તરફથી તને જશ મળે કે નહીં મળે તોપણ તે સઘળાં રૂડાં કામો કરતી વખત, ત્હારા આ દુન્યાની લાલચમાં પડેલા ભાઇઓ તરફથી કોઇ પણ રીતનો જશ મેળવવાની ઇચ્છા રાખતી ના. પણ ઉલટી તેમની તરફની ગીબત અને બદગોઇનીજ આશા રાખજે. ત્હારા આવા મુશકેલીનાં વખતમાં, ત્હારે હરરોજ ખુશ મીજાજ અને ખુશાલી ભરેલો ચહેરો રાખવો, એના જેવું સુખ બીજું એકે નથી. માણુસ જાતમાં આ ગુણ રોશની પેઠે પ્રકાશી નિકળે છે. ખુશાલી ભરેલા ચહેરાની રોશની જે ઘરમાં પડે છે તે ઘર

સુખી થઈ પડે છે, અને તીખામાં તીખો સ્વભાવ એથી નરમ પડે છે. તમે તમારો ચહેરો હમેશ ખુશ રાખજો. દુન્યાંની સેંકડો ફીકર અને જંજાળો છતાં ખુશ મીજાજ રાખવો ઘણાઓને મુશકેલ માલુમ પડે છે, પણ ચિડાઉ અને દિલગીરી ભરેલો ચહેરો રાખવાથી તે જંજાળો અને ફીકરમાં અતિ ઘણો વધારો થઇ પડે છે. જીવને બળાપામાં રાખ્યાથી શું થવાનું હતું ? તેથી કાંઇ આપણું દુઃખ ઓછું થતું નથી, પણ વધે છે. જ્યારે બિમારી હોય ત્યારે પણ સારાં થવાની આશાએ ખુશમીજાજ રાખવો જોઇએ. જ્યારે ગરીબાઇ અને તંગાસમાં આવી પડયાં હોઇએ ત્યારે, હવે પછી આપણી હાલત સુધરશે એવી આશા રાખી ખુશમીજાજ રાખવો જોઇએ. તમારા પોતાનાજ ફાયદાને માટે ખુશ મીજાજ રાખો. ખુશ રહ્યાથી તમે હરએક દુઃખ અને આફતનો બોજો સહેલાઇથી ખમી શકશો. ખુશમીજાજને વાસ્તે સઘળાંઓ તમારી વખાણ કરશે અને તમારી સોબત કરવાને વધારે આતુર રહેશે.

એ હમણાં દુઃખ ઝાંખુ થયું, એ આ સુખ મ્હો આગળ રહ્યું;
એમ વિજય મન નિશ્ચય થાય, તો વિદ્યાનંદે રહેવાય.

આ જીંદગીની લડત એક કસોટી છે. આ લડાઇ એ આપણી પરિક્ષા છે. તેજ માણસ જબરો બહાદુર કહેવાય, કે જીંદગીમાં મળતી આવી કસોટી ઉપર ઉસ્તવાર રહી પોતાની ખરી કિંમત અંકાવી શકે. એક રાજા લડાઈને સમયે પોતાના સેનાપતિઓ અને યોધ્ધાઓને પોકારીને કહેતો હતો કે; "આજનો દિવસ ખરી કસોટીનો છે, અને લડાઇનું સ્થાન છે તે આગની ભઠઠીરૂપ છે. તેમાંથી શુધ્ધ સોના સરખા હશે તેટલાજ માત્ર ક્ષેમકુશળ બાહાર નિકળી શકશે; પણ જેમાં ખોટાણું હશે તે અણીશુધ્ધ બાહેર નિકળી શકશે નહીં."

કસોટી પર જે ચડી કરી, છેવટ ઉતરે પાર;
ખરૂં શુધ્ધ તે સમજવું, અવર અશુધ્ધ અપાર.

જે મ્હોટાં પરાક્રમનાં કામમાં પોતાનું મન ઘાલે અને ઉંચ પદવિ તથા ઘણા પ્રકારની સમૃદ્ધિયો મેળવવા માટે નાના પ્રકારની કઠણાઇઓ સહન કરી તેવાં કાર્યોમાં પોતે પ્રવૃત્ત થાય, અને આખા જગતમાં તેની કીર્તિ ગાજી ઉઠે, એવાં કૃત્ય કરવાને સદા ઉત્સુક રહે તે સ્ત્રી, પુરૂષ શૂર કહેવાય; અને તે શ્રેષ્ટ પદ વિષે પહોંચે. જેઓ તંદુરસ્ત છે તેમનું માદાંઓ પ્રત્યે શું કર્તવ્ય છે ? જે તંદુરસ્ત છે તેણે માદાંની માવજત કરવાની છે. પોતે માદાં ઉપર ઉપકાર કરે છે માટેજ નહીં, પણ જગતના ફાયદા માટે એક બીજાંની માવજત કરવાની છે. સત્યને ખાતર, ભાઇબંધીને ખાતર, પોતાનાંજ ભલાં માટે માદાંની માવજત કરવાની છે. દરેક સાત સાત વરસે માણસનું આખું શરીર નવું બને છે. માટે શરીરની વધઘટ તો કુદ્રતી છે. વૃધ્ધાવસ્થામાં મરવા પડેલી સ્ત્રી, બધુંઓને હાથ લુટાઇ ગયલું ધન, અને પરાધીન ભોજન એ ત્રણે વાનાં પુરૂષોને દુઃખદાયક થાય તે વખતે તેના દીકરા દીકરીઓની ફરજ છે, કે દુઃખી થઈ પડેલા બાપનું આશ્વાસન કરી તેના ગભરાયેલા જીવને

વધારે ગભરાયેલો બનાવવો નહીં. બ્હેન આલાં ! ખુદા ઉપર ઇતબાર રાખી એકલી તુંજ જો પિતાજીની સેવા ચાકરી કરશે તો તને ભવિષ્યમાં ઘણું સુખ મળશે. ખુદા ત્હારી અરજી વાંચ્યા વગર રહેશે નહીં.

"પરવરદેગાર અંતર્યામી અને ભક્તવત્સલ છે. પોતાના ભક્તને, શરણાંગતને દુઃખ પડયું હોય તો તે પરવરદેગારને જરા પણ ચેન પડતું નથી. માટે તે સાહેબ તેનું દુઃખ દૂર કરે છે, એ તેમનો સ્વભાવજ છે. વળી પોતે તે સંકટ એવી પરોક્ષ રીતે દૂર કરે છે કે, મનુષ્યના મનને કંઇ આશ્ચર્ય માનવાનું કારણ પણ મળે નહીં." તમારા પિતાજી ચાલતાં ચલણમાં વાઘ જેવા હતા. હાય હાય, જ્યારે ચઢતી સ્થિતિ પૂર બહારમાં ખિલી રહી હોય ત્યારે જો તે પુરૂષ મરવા પામે તો ખરેજ પુજાઈ જાય. ત્હારા બાવાજીને તો તેથી ઉલટું થયું છે. ઉલટું થવાનું કારણ પણ તેમનું કર્મજ છે. અને તે વીશે હમણાના દુઃખના વખતમાં તને સમજાવવું મુનાશેબ નથી. ખાલદ વલિદ મુસલમાનોની સેનામાં મોટા શૂરવીર અને પ્રખ્યાત હતા. તેમણે જ્યારે આ જગતમાંથી કૂચ કરી, ત્યારે આંખમાં આંસુ લાવીને બોલ્યા કે; "અરે આ કેવું ખેદકારક છે ! લડાઈના વખતમાં મેં ઘણી બહાદુરી બતાવી ભાલાની અણીના કેટલાંક દુઃખ અને સંકટો સહન કર્યાં, તે સમયે મને કાંઇ પણ થયું નહીં, અને હમણાં ઘરડી ઓરતની પેઠે બિછાના ઉપર કશાં લેખાં વિના હું પગ ઘસડતો મરી જાઉં છું ! મોતની આગળ મ્હારો કશો ઉપાય ચાલતો નથી. પણ આવી રીતે મરવા કરતાં લડાઇમાં મ્હારો જીવ ગયો હોત તો આ સંસારમાં મ્હારી કીર્તિ વધત, અને સેવા બજાવતાં મરવાનું માન મને મળત."

"આ અસાર સંસારમાં, ઘરબાર, સ્ત્રી પુત્ર, ધનાદિક ઉપર જે મોહ રહે છે, તે ઇશ્વરની યાદમાં ને પ્રભુને મેળવવામાં મોટા અનર્થનું બીજ છે. મુર્ખ મનુષ્ય જેને 'હું' એવી સંજ્ઞાથી ઓળખે છે તેવો કોઇ પણ પદાર્થ-વસ્તુ છેજ નહિ. માત્ર વ્યવહાર દ્રષ્ટિએ 'હુ' 'તુ' એમ કહેવામાં આવે છે, વસ્તુતઃ તેવું કંઇજ નથી. જ્ઞાની મનુષ્ય દેહના ભોગ દેહને ભોગવવા દે છે, પણ તેના ભોગમાં પોતે લીન થતો નથી, તેમ તેમાં સુખ દુઃખ, આનંદ ઉદાસીનતા કંઇ પણ માનતો નથી. ત્યારે લોક વ્યવહાર દ્રષ્ટિએ જે સુખ દુઃખ મનાય છે, તે સત્ય નથી, કેમકે દેહ પોતેજ અસત્ય હોય, તેમાં આશ્ચર્ય શું ? અને તેવા દેહે, સગાં, કુટુંબ, ભાઇ ભાંડુ સાચાં માનેલાં, તે સાચાં હોઇ શકેજ નહીં."

કપોતની કહે છે રે, પીયુ મ્હારૂં કહ્યું કરો;
સિંચાણાનો ભય છે રે, પારધિ બાણે ડરો.
કંથ કહે તું કાયર ન થા, હોનારૂં તે હોશે;
સાલ શત્રુંનું સહજે ટળશે, કર્યું કર્તાનું જોશે,
હિરદે હરિ રાખો રે, મુખે કૃષ્ણ કહો.—કપોતની.
અહીં ડસ્યો પારધીને પાયે, ડગ્યું બાણ તે વાર;

સિંચાણાનું શીર છેદાયું, હરિ કરણિ ન ટળનાર,
ભાવે ગુણ ભાખો રે, ભવજળથી તો તરો.--કપોતની.

તન તરૂવર પ્રાણ પંખીડું, પ્રવૃતિ નિવૃતિ નાર;
અહંકાર અરિ ને જરા પારધી, ક્રોધ સિંચાણો નિર્ધાર,
મુકુંદ મનમાંથી રે, પ્રભુ નવ કરો પરો.--કપોતની.

ત્હારા ભાઇઓને ત્હારા પિતાજી હજારો લાડ લડાવી લડાવીને ખુબ ચાહતા હતા, તેમાંનો એક પણ સલુકનો નહીં નિવડયો. આટલા દીકરાએ બાપ દળિદ્ર રહ્યો. અફસોસ ! શોક અને સંતાપ કરાવનારા ઘણા બેટા ઉત્પન્ન થાય તેથી શું ? તેના કરતાં તો કુળના આધાર જેવો એકજ પુત્ર હોય તે સરસ છે, કે જેનાથી કુટુંબને રાહત મળે. હોય. તેમાં શું થયું ? નિરાશ નહીં થા બ્હેન ! આશા હજુ મરી ગઇ નથી. આશાનાં વચન ગુલાબની કળી કરતાં વધારે મધુર છે, અને ઉમેદને વધારે ઉશકેરે છે; પણ ભયની ધમકી દીલને એક ધાસ્તી છે. તોપણ જે સાચું છે તે કરવાથી આશાથી લલચાતી ના, અથવા ભયથી ડરી જતી ના; કે જેથી એકસાન મનથી સઘળા બનાવોને ભેટવાને તું તૈયાર રહેશે. મહેનત અને કષ્ટિ ખેંચવી એ તો આદમી સાથે જન્મથી વળગેલું છે. સૌ કોઇએ એવું ધારી મેલવું જોઇએ છે, કે જ્યાં સુધી આપણે આ દુન્યાંમાં છિયે, ત્યાં સુધી વારંવાર આપણને કષ્ટિ તો ખરેખર ખેંચવી પડશે. એટલે કે આપણે જો કોઇ પણ હાલતમાં વસ્યે તો તે સાથે સારૂં અને નરસું સદા મળતું આવશે. વાસ્તે જો સુખમાં રહેવું હોય તો કષ્ટિ કેમ ખમવી એ આપણે શિખવું જોઇએ છે. અને જેમ સારૂં થયાથી છલકાવું નહીં. તેમજ માઠું થયાથી નિરાશ થવું નહીં. એ બાબે આપણે તાલીમ લેવી જોઇએ છે. આદમીની ચાલની હવાની સીસીનો મધ્યમ અંગસ એજ છે, કે તેની પર ગમે એવો ગજબ પડે અથવા સુખ થાય તોપણ પોતાનાં મનમાં તેનો ઝાઝો ખ્યાલ પકડી રાખવો નહીં. દુઃખ પડયા પછીથી દિલાસા આપવા કરતાં દુઃખ પડવા પહેલાં તેનો અટકાવ થાય એવા દિલાસા આપવા ઉત્તમ સમજજે. જેમ ફળ ખાઇને પણ પશુ પક્ષીને પાણી તો જોઇએ; અન્ન ખાઇને પણ માણુસોને પાણી તો જોઇએ; માટી ખાઇને પણ ઝાડ પાનને પાણી તો જોઇએ; મોતનો ઝબુન ફટકો ખાઇને પણ ઇનસાનને રાહત તો જોઇએ; ભિડાતીમાં માર ખાઇને પણ માણુસને શાંતિ તો જોઇએ. ઓ બ્હેન ! કોઇએ કીસમનાં ભલાં કામનું મુળ શોધશો તો તે પડતી દશામાંથીજ માલમ પડી આવશે. હીંમત અને જવાંમર્દી એ બે ભલી બ્હેનોને પહેલાં ધવાડીને ઉધારનાર દાયા તે પડતી દશાજ છે. ઘણાં ખરાં ભલાં અને બહાદુરીનાં કામો સુખ, ચેન, અને મોજ-મજાહ ભોગવનારાઓથી નહીં પણ માઠી હાલતના મારેલા, અને રગડમાં પડેલા માણુસોથી નિપજ્યાં છે. આ વાતની સાબીતી દુન્યાંઇ અનુભવ ઉપરથી મળી આવશે. પ્રભુનું આપેલું જેને આયતું અને પુરતું હોય

છે, અને જે લીલાં લહેરમાં લેટતો ફરે છે, તે શું વધારે મેળવવાની ઇચ્છાથી પોતાના તન ઉપર રંજ ખેંચનાર હતો? તે શું લીલોત્રી છોડી તડકે તેલ કહાડનાર હતો? અથવા જે બિછાનેથી ખુરશીએ, અને ખુરશી ઉપરથી બગીચે આરામ લેવા ઢળતો ફરે છે, તે શું કાંઇ બિકટ કામ માથે લઇ પોતાનો જાન જોખમમાં નાખનાર હતો? તે ઘણું કરે તો આયતાં પર કોયતું મારે. માટે હે આલાં બ્હેન, હિંમત રાખો.

> " If courage is gone, then all is gone !
> 'Twere better that thou hadst never been born."

પૈસામાં પૈસો નહીં મળે તોએ ગાલ ઉપર તમાચો મારીને લાલ કરીને ફરવામાં પણ ખુબી સમાયેલી છે. ભલા ભલા રાજાઓની ત્રીજોરીમાં કોઇ વાર એક રૂપીઓ પણ હોતો નથી તેને શું થઇ ગયું? ખંભાતના માજી નવાબની તીજોરીનો પોલીતીકલ એજન્ટે જ્યારે વાલી તરીકે ચાર્જ લીધો, ત્યારે સરકારી મોટી મસ તીજોરીમાંથી શીલકમાં માત્ર ખંભાતી ૧। રૂપીઓજ નિકળ્યો, જે આપણા કુંપની એકજ રૂપ્યાની કીંમતનો હતો! હવે વિચાર કર બ્હેન, કે ત્હારી ને મ્હારી તો શું બિસાદ?

> દુન્યાં એક મુસાફરખાના હય, પ્યારે નાલે ન અટકાંના.
> સોચ સમજ લે કયું બેઠા હયે? છોડકે એ જાના--દુન્યાં.
> ચુંનચુન કંકર મહેલ બીનાયા, લોક કહે ઘર મેરા,
> ન કચુ તેરા, ન કચુ મેરા, ચીડયાં રએન બસેરા.
> મત લલચાના; દીલ ન લગાના; દીલ ન લોભાના;
> હરકા ગુણ ગાના હો! આ! દુન્યાં એક મુસાફર ખાના રે!

" તમે ગરીબાઇનો ઉપયોગ સહનશીલતા, હિંમત, અને શ્રદ્ધાના સદગુણો ખેડતાં શિખવામાં કરશો; અને પુરસદના અભાવ નામના દુઃખનો ઉપયોગ ત્વરાથી કામ કરતાં શિખવામાં; નિશ્ચય તાકીદે બધતાં શિખવામાં; તથા જુદે જુદે વખતે જુદાં જુદાં કામોમાંથી થોડીક મીનીટો બચાવી લેવાનું શિખવામાં કરશો. જેમ કેટલીક ખડકની જગામાં સુંદરમાં સુંદર પુષ્પો ઉગે છે, તેમ ગરીબાઇની કાળી જમીનમાં ઉત્તમોત્તમ મનુષ્યરૂપી પુષ્પો ઉગે છે અને ખિલે છે. જ્યાં મુશીબતો સામે ટક્કર ઝીલવાની હોય છે, અને નહીં ઇચ્છવા યોગ્ય સંજોગો પર જય મેળવવાનો હોય છે ત્યાં સદ્‌ગુણ સૌથી વધારે આબાદ સ્થિતિમાં હોય છે, અને પોતાનું પાણી દેખાડે છે." ગમે તેટલું આપણી પર ચો તરફથી આવી પડે, તોપણ કદિ પણ એટલું તો નહીં આવી પડવાનું, કે આપણને, તે સાહેબને ઘટતાં માન સાથે ખરાં અને પાક દીલથી યાદ કરવાને થોડી મીનીટ પણ નહીં મળી શકશે. ગમે તેટલાં અને ગમે તેટલી તરેહનાં કામો આવી પડે, પણ એવું કદિ એક પણ કામ નથી આવવાનું, કે જેમાં તમોને પરમેશ્વરના હુકમથી ઉલટાં ચાલવાની ફરજ પડશે. ગમે તેવું કામ આવી કાં

નહીં પડે, પણ કદિએ એવું નહીં આવવાનું કે જેથી તમે એમ બોલશો, કે અરે પરમેશ્વર! મને આ કામમાં ત્હારાં ફરમાનથી ઉલટું ચાલવું પડયું, તેથી મ્હારેથી ત્હારી યાદ આજે થઈ નથી.

અરે આલાં બ્હેન! ૩-૫ દહાડાની જીવતી જીંદગીથીજ શું નખ્ખોદ વળી જવાનું હતું, કે ફીકર ફીકરે ગુમ થઇ જાય છે? જીવી જીવીને કેટલું જીવવાનું છે, કે વિચારમાં ને વિચારમાં ઘેલી ચરેલી થઈ ગુમાઇ જાય છે? સંતોષ પકડ! તને ત્હારા બાપે ઉછેરીને મોટી કરી છે, માટે આજે તેને મદદ કર. તેં ત્હારી માયનું દુધ ધાવેલું છે તે તું આજે હલાલ કર. રોમ્યૂલસ અને રીમસ એ બેઉની જોડી વરૂને ધાવીને ઉધરી હતી, જેથી તેમનામાં રંક લોકોને સંતાપવાનો ગુણ ઉતર્યો હતો, એટલુંજ નહીં પણ તેઓ હેરાન થઇ પડેલાં માત પિતાની પણ જરા કદર ખાતાં નહીં. તું તો વરૂને ધાવીને કાંઇ મોટી થઇ નથી, કે તું પણ વિપત્તિમાં આવી પડેલાં માબાપની કદર નહીં ખાય. તું તો આજે માયબાપના જેવોજ વગ રાખે છે. ત્હારા પિતાજીએ જે ગેરવાજબી કૃત્યો કર્યા, ને દોલત ખોટે માર્ગે મેળવી, તેનું તેવણુને પૂરેપૂરૂં સહન કરવું પડયું છે. હવે અફસોસ નહીં કર.

ઝાંખો થાશે રે જીવડો; નહીં રહેશે રાજા રંક,
જમરો સહુને રે લઈ જશે; ભર રંગમાં થાશે ભંગ. ઝાંખો થાશેરે.

સમજણ શકતીરે તેં ધરી; તો જીવડા શાને કાજ,
માથે ખેંચેરે ભવ દુઃખો; હરી સ્મરણ કરી લે આજ. ઝાંખો થાશેરે.
કરવું હોય તે રે કરી લેજે; નેકી ખુબીનો ગંજ,
ધારી ધીરજથી એકઠો; ન પોંહોંચે જેથી રંજ. ઝાંખો થાશેરે.
ભવનો ભરોસો છે જુઠો; જળના પરપોટા પેર,
આત્મ ફાટીરે જશે જરૂર; થશે ફોકટ તુંજને ફેર. ઝાંખો થાશેરે.
દુનીયાં ઠાલીરે ઠગાઈ છે; ન દેશે કોઇને ઠાગ,
દુરથી ડરજેરે તેથી તું; ડંસશે જેમ ઝેરી નાગ. ઝાંખો થાશેરે.
મનુશ મુસાફરરે છે ખરૂં; મુસાફરી બીકટ જાણ,
જગ તો છે જંગલરે બીહામણું; ભુલે ખોઇશ એક દીન પ્રાણ. ઝાંખો.
મીઠી જવાંનીરે વહી જશે, ખરી કાલે નીરાશ થઇ,
પોકો મુકશેરે રડી રડી; ન દેશે દીલાસો કોઇ. ઝાંખો થાશેરે.
માયા મોહનીરે જાલ છે; તેના ફંદમાં પડશે જે જન,
તન મન ખોઇરે થશે ખુવાર; સુતાં દુઃખો થશે સજીવન. ઝાંખો થાશેરે.
સાચી પ્રીતી તે હરી તણી; રાખી તે પર આસ નીધાન.
હવસો મોજ તણાં તજી કરી; કહે જાબુલી રૂશતમ માન. ઝાંખો થાશેરે.

દિલાસા પત્ર ૬૧ મો.

> “The angle of Death spread his wings on the blast,
> And breath'd on the face of the foe as he pass'd;
> And the eyes of the sleepers wax'd deadly and chill,
> And their hearts but once heaved, and for ever grew still.
>
> Byron.

દીકરી જાલાંમાય! મ્હારી મુંબઇની પેઢીમાંથી કલકત્તાની પેઢી ઉપર બદલી થઇ ત્યારે તું રડી કાં નહીં? રડી'તી. પરંતુ જરા લગાર છુટાં પડવાનું હતું માટે થોડી રડી' તી. હવે મ્હારો વખત પુરો થવા આવ્યો એટલે ઘણોકાળ સુધી આપણે એક-મેકને ભેટીશું નહીં એ વિચારથી તું પહેલાં કરતાં હમણાં ઘણી રડે છે. મોત મને તો કુચ બિસાદનું લાગતું નથી. પરંતુ તમો વ્હાલાંઓ પાછળ રહી જવાનાં ને સંતાપ કરવાના; તે નહીં કરો તેટલા માટે એક મરતા બાપના મરતી વખતના શબ્દો યાદ રાખીને ચાલશો તો તમો બાળાંઓ સુખી થશો. જીંદગીનો ભરોસો ના રાખતાં. કોઇની નિંદા જરાએ કરતાં ના, તેમ કોઇની સ્તુતિ પણ ઘણી ના કરશો. કોઇની ખુશામદ ઉપર લુબ્ધ થશો ના. આ દુન્યાંને ધર્મશાળા કે મુસાફરખાનું સમજજો. અભિમાન રાખ-શો નહીં, અને સદા મોત માટે તૈયાર ઉભેલાં રહેજો. દર રાતે આપણે ઉંઘ્યે છિયે અને દર સવારે સજાગૃત થઇએ છિયે. તેમજ દર જીંદગીની રાત્રે આપણે મરીએ છિયે, અને દર પ્રસંગે પાછાં જન્મ લઇએ છિયે. તમે વહેલાં જન્મો કે મોડાં જન્મો, પણ છેવટે તો મોત છેજ. જોકે પોતાનો જીવ સઉને પ્યારો છે, પોતાની જીંદગી સઉને પ્યારી છે, પણ કરોડો વરસની દુન્યાંમાં પરાધો પરાધ અસંખ્ય માણુસો મરી ગયાં, ને તેઓના જીવ જે પ્રદેશમાં ભેગા થયા તે મહાન પ્રદેશમાં રહેવાનું મરણથીજ મળે છે, અને જીવતાં જીવત તો એક સદીની પ્રજાના ન્હાના સમુહમાં વસવું પડે છે. ત્યારે આ જીંદગી કરતાં ભારે વસ્તીવાળી મરણની જીંદગી શું ઓછી મનોરંજક છે? ખુદા જેના ઉપર ઘણો મહેરબાન થાય છે, તેનેજ ભર જુવાનીમાં મોતની કરમ બક્ષેશ કરે છે. કૌનસા ગુલજાર હય, જીસમે ખિજાં આતી નહીં? વ્હો કલી હય કોનસી, જો ખીલકે મુરઝાતી નહીં? જીવવાની હોંસ રાખનાર જીવીને ફલાણા ચીના કામ કરીશ, અમુક તમુક માન પાન મેળવીશ, વિગેરે વિચાર-માં જીવવા માગતો હોય તેને “પછી?” એવો પ્રશ્ન વારંવાર પુછતાં, છેવટે તે મરણના સમય ઉપર રાહત લેશે. પેગંબરો મરે તો પછી તેમના ચેલાઓ કેમ નહીં મરે? જીસસે કેટલાંક રોગી તથા અપંગને સારાં કીધાં, કેટલાંકના ભૂત કહા-ડયાં, કેટલાંકના પ્રચંડ વાયુને શાંતિ આપી, પાંચ રોટલી અને બે માછલીમાંથી ઘણાંક જણને તૃપ્ત કીધાં, કેટલાક મરવા પડેલાને જીવતા કીધા, તોપણ પોતાનુંજ

જ્યારે આવી બન્યું ત્યારે તે શૂળિ છટકાવી શકયો નહીં. કાં કુહરે છે? કાં ત્હારા જીવને સંતાપે છે? જીવાતું હોત તો ક્રાઇસ્ટ નહીં જીવતે? જીવતે તો જરથોસ્ત પેગંબર જીવતે. જીવતે તો મહમદ પેગમ્બર જીવતે. જીવતે તો બુદ્ધ, કોન્ફુસ્યસ, ને મોઝીઝ જીવતે.

પીરોં મુરીદો શાહો ગદા મીર ઔર વઝીર,
સબ આન કર અજલકે હુએ દામમેં અસીર;
મુફ્લીસ ગરીબ સાહેબે તાજો તર શરીર;
કોઇ તરસ તરસકે મુવા ગમમેં અએ નઝીર;
કોઇ હઝરોં અએશકી ઠએરાકે મર ગયા.

કોઈપણ માણસે પહેલ વહેલાં પૈસા સંગરવા પાછળ મહેનત કરીને એમ ન ધારવું, કે પાછળથી તેઓનું સુખ ખચિત્ત તે ભોગવી શકશે. જે માણસ પોતાની મુઠ્ઠી માંહેલી તક ખોઇ દે છે, તે માણસે પોતાનું સર્વ ખોયું એમ સમજવું. જે મિસાલે દુશમનનો તીર છુટો એવું લડવૈયાને માલમ પડે તેની આગમચ તેનું હૈડું વિંધાઈ જાય છે, તે મિસાલે જીંદગી આપણી પાસે છે એવું આપણે જાણયે તેની આગમચ તે આપણી પાસેથી પસાર થઇ જશે. એવી તે તીર જેવી તિક્ષ્ણ અને તેજી છે. માટે હમેશાં વખત તેવી વાત, ને પવન તેવી પીઠ રાખી, તીર છુટવા અગાઉ તૈયારી જોઇએ. કોઇ એક વનનો દેવ હતો, તે ટાઢના દિવસમાં અરણ્યમાં ફરતો હતો. તેને એક વટેમાર્ગુ મળ્યો. તે ટાઢે અધમુવો થયો છે એવું જોઇને વનદેવને દયા આવવાથી તેને કહ્યું; હે બાવા! આ પાસેના પર્વતમાં મ્હારી ગુફા છે, ત્યાં આવે તો હું ત્હારી ટાઢ કાઢું. પછી તે બે જણ ગુફામાં જઇને બેઠા. ત્યાં સગડી સળગાવી હતી તેના યોગથી ઘણી હુંફ થઇ હતી, તોપણ માર્ગુની આંગળીઓ ટાઢે ઠરી ગઈ હતી તે પુંકવાજ લાગ્યો. વનદેવે તેને પુછયું; તું આમ શા માટે કરે છે? તે બોલ્યો; હાથ ટાઢા થયા છે તેને હુંફ લાવવા સારૂ. વનદેવ મનુષ્યમાં ફરનારો નહીં, તેથી તે માર્ગુના ટાઢા હાથને ઉના કરવાનો ગુણ જોઇને આશ્ચર્ય પામ્યો, અને ગુણી જાણીને તેની આગળ કાંઈ કંદમૂળ ફળ ઇત્યાદિ શેકીને ફરાળ કરવા માટે મેલ્યાં. તે ઘણાં ઉનાં હતાં માટે માર્ગુ તેને પણ પુંકવા લાગ્યો. ત્યારે વનદેવે ફરી પુછયું; અરે! તું આને પણ શા માટે પુંકે છે? તે બોલ્યો, કે ઉનાં છે તે ટાઢાં કરવા સારૂ! તે સાંભળીને વનદેવને રીસ ચઢી, અને તેને કહેવા લાગ્યો; અરે! ત્હારા સરખો દુર્ગુણી કોઇ નહીં, કે તું એકજ મોંઢે ઉનાંને ટાઢું અને ટાઢાંને ઉનું કરે છે, માટે ત્હારી સાથે મ્હારે સંબંધ જોઇએ નહીં. એમ કહીને તે માર્ગુનું પાંખડું ઝાલીને તેને ગુફાની બહાર નાખી દીધો. કહેવાની મતલબ એજ છે, દીકરી, કે જે પુરૂષ એકજ મુખે નિંદા અને સ્તુતિ એવાં વિરૂધ્ધ ભાષણ કરે છે, તેનો સજ્જને ત્યાગ કરવો એ યોગ્ય છે. જોકે ખાક ડાલે ચાંદ નહિ છીપતા હય, મગર જીભનું ઝેર લાગ્યા વગર નહી રહે. જો કોઇ

પુરૂષ તમારી જુઠી નિંદા કરે તો તમે મર્દને લાયક હીંમત રાખીને તેનો ધિક્કાર કરજો. બીજા કેટલાક છે તે પોતાનું કામ કાઢવા સારૂ, જે સાંભળેથી સાંભળનારાની આશા વધે એવું બોલે, પછી કામ થયું એટલે તેજ મુખે તેને નિરાશ કરીને પડતો મેલે, એ સારૂં નહીં. એ દુર્ગુણે કરીને મોટાં મોટાં માણસો વટીક હલકાંપણું પામીને ફિકકાં પડયાં છે. માટે જે એવું પણ બોલે અને તેવું પણ બોલે એવા પુરૂષ સાથે જેમ થોડો સહવાસ હોય તેમ સારૂં. બેટી! જેવી બુરી નિંદા છે, તેવી બુરી ખુશામત છે. મહાન કેન્યુત રાજાના દરબારીઓએ જ્યારે તે દરિયા કિનારે ફરતો હતો ત્યારે તેની ખુશામદ કરતાં કેન્યુટને કહ્યું; "આપ નામદાર તો જમીન અને દરિયાના માલેક છો!" કેન્યુટે તે ઉપરથી દરિયાના પાણીને હુકમ કર્યો, કે "હું કિનારે ઉભો છું માટે તમારે મ્હારા પગ ભિંજવવા નહીં!" પણ આખરે તો પાણી તેના પગ સુધી ચઢયાં, ત્યારે ચાપલુસીખોર દરબારીઓને ઝાટકી નાંખી બખાળ્યો કે; "જમીન ને દરિયાનો માલેક તો તે પરવરદેગાર છે. હું કાંઇ માલેક નથી." એમ બોલી તાજ ફેંકી દીધું ને વીન્ચેસ્ટરનાં દેવળમાં ટાંગી મેલ્યું, કે જેથી લોકો જાણે કે ખુદા શિવાય કોઇનો હુકમ પૃથ્વિ ઉપર ચાલતો નથી.

અરે એ તો દુન્યાં દગાખોર સારી.
પલમેં હસાવે, પલમેં રૂલાવે,
ઝુલમો શીતમ કરતી ભારી—અરે એ તો.
બદલે બદલે પલમે રંગ એહ,
બદલ દે હાલત હમારી.—અરે એ તો.
"આરામ" "આરામ" કર મયે પુકારૂં,
આરામકી સીકલ પ્યારી—અરે એ તો.

બે દહાડા મુંબઇ જઇ આવું છું એમ કહીને ત્હારો પિતા મુંબઈ જઇ **બે વરસ** રહીને આવશે તોએ તને દુઃખ લાગવાનું નથી. પરતું ૨ વરસ સુધી મુંબઇ રહેવા જાઉં છું એમ કહીને ઘરમાંથી બહાર નિકળનાર પિતાથી છુટાં પડતાં તને ઘણું દુઃખ લાગશે; તો જોકે ૨ વરસ કહીને ૨ દહાડામાં ત્હારો બાપ પાછો ફરે, તો તને પાછું દુઃખનું દુઃખ. એ મનના ચાળા છે. મરણ કોઇને મુકતું નથી. આર્ય રાજ્યોના છેલ્લા મહા પુરૂષ કૃષ્ણ ભગવાનને કાબાનું તીર પગમાં વાગ્યાથી તે ઇશ્વર આત્મા જેવાને મરણને શરણ થવું પડયું. રોમન રાજ્યના છેલ્લા મહા પુરૂષ સીઝરને સેનેટની સભામાં ન્યાય ચુકવતાં ધોળે દહાડે ૨૩ જખમો કરવામાં આવ્યા, ને પોતાના હરીફ પોમ્પીના પૂતળાંની આગળજ તેનું શબ પડયું. ગ્રીક સૉક્રેટીસ જેવા ડાહ્યા પુરૂષને ઝેર પીવું પડયું, અને તે જેવાને પણ મોતે અને હોનારતે છોડયો નથી. ઇજીપ્તનો વિજયી રાજા સીસોસ્ટિસ ઘડપણમાં આંધળો થઇને મહા દુઃખ વેઠવા પામ્યો હતો. આ દુઃખ તેનાથી સહન નહીં થવાથી આપઘાત કરીને તે બાને મરી ગયો. જરથોસ્ત પેગંબર બંદગી કરતાં તુરબરાતુરૂત જેવા

શત્રુને હાથ મરાયા. ઝર્કસીસ જેવા મહાન શહેનશાહનું ખુન કરવામાં આવ્યું. છેલ્લો દ્વારાંયસ પાદશાહ નાસભાગ કરતાં પોતાનાજ એક તાબેદાર અમલદારની તરવારથી કપાઇ મૂઓ. જૂડીયાનો છેલ્લો મહા પુરૂષ ક્રાઇસ્ટ શૂળિએ જડાઇને મરણ પામ્યો. આસીરીઆનો મહા પુરૂષ સારડેનેપલ્સ પોતાનાજ મહેલમાં ચિતા ખડકાવીને પોતાની પ્રિયાઓ તથા ધન માલ સાથે બળી મૂઓ. ફીનીસ્યન કાર્થેજીઅન હૅનીબૅાલ જેવા શૂરવીર બહાદુર સરદારને ઝેર ખાઇને પ્રાણ છોડવો પડયો. મહમદ પેગંબરના યારોને પાણી વગર તરસે મરવું પડયું.

> કાલકા અજબ તડાકા બે, તું કીઆ જાણે લડકા બે.—કાલકા૦
> નવબી મર ગએ દશબી મર ગએ, મર ગએ શહસ્તર અઠાસી,
> તેતીશ કોટી દેવતા મર ગએ, પરે કાલકી ફાંસી—કાલકા૦
> પીર મરે પેગમ્બર મર ગએ, મર ગએ જંદા જોગી,
> જતી સતી સંનાસી મર ગએ, મર ગએ બઇદન રોગી—કાલકા૦
> તીન લોક પર છતર બીરાજે, સો લુટા કુંન્જ બીહારી,
> કહેત કબીરા સોબી મર ગએ, રઇયત કોન બિચારી.—કાલકા૦

ભગવદ્‌ગીતા કહે છે કેઃ—જેમ મનુષ્યો જુનાં ઘસાયેલાં લુગડાં કાઢી નાખી બીજાં નવાં પહેરી લે છે, તેમ આત્મા પણ ઘસાયેલાં જુનાં શરીરો કાઢી નાખી નવાં શરીરો પહેરી લે છે. માટે હે બેટી! હું મરવા સુતો છું તે કાંઇ હમેશનોજ સંબંધ ત્હારાથી છુટો કરીને મરવાનો નથી. સ્વામી રામતીર્થના વચનો ત્હારે પાછાં સાંભળવાં જોઇએ, કે જે જન્મે છે તે જરૂર મરવાનાજ. जातस्य हि ध्रुवो मृत्युः। આમ છતાં પણ લોકો મોતનો કદિએ વિચાર કરતાં નથી તેનું શું કારણ? મૃત્યુના ફક્ત વિચાર આવવાથી શરીરમાં ભય ઉત્પન્ન થઇ નખથી તે માથા સુધી કંપારી છુટે છે. આપણે કહીએ છિયે કે એ તે શું હશે, કે ભૂતકાળમાં જે મહાન રાજાઓ અને મહારાજાઓ હતા તે સર્વે મોતના મોઢાંમાં કોળિયો થઇ ખવાઇ ગયા! અવતારી પુરૂષો અને પેગંબરો જેઓએ મરણ પામેલાં રૂહોનો ઉદ્ધાર કર્યો છે તેમના પણ દેહ તો આખરે પડી ગયા છે. પૂર્વે જે લક્ષાધિપતિ અને કરોડપતિ શ્રીમંતો હતા તેઓ, તથા જેઓની પથ્થર જેવી કાયા હતી એવા વજ્ર જેવા પહેલવાનો પણ મરણને શરણ થઇ ચુકયા છે. અને વિચાર કરશું તો આપણું શરીર પણ એક વખત મોડાં વહેલાં જરૂર પડવાનાંજ. ધારો, કે તમે સાત દશકા જીવો, એથી બમણું જીવો, અરે! એથી ચાર ગણા જીવો, પણ તેથી શું? આખરે તો જરૂર એક વખત મરવાનું તો ખરૂંજ; એમાં કાંઇ છૂટકો નથી. એ તો નિર્માણુજ છે. અરે! આવું છતાં સઘળાં સ્ત્રી કે પુરૂષ વહેવાર, વેપાર, ને વનજમાં એવાં પડયાં છે, એવાં તો કામમાં રોકાઇ રહેલાં છે, કે મૃત્યુ છે એમ કોઇ વિચારપૂર્વક માનતું નથી. કોઇ પણ કાલે મરીશ એવું ખરાં અંતઃકરણથી તો માનતુંજ નથી. એ કેવી નવાઇની વાત! કોઇપણ વ્યવસાયમાં પડયા પછી, મરણનો વિચાર આવવા દેતુંજ નથી.

કોઇને તે વિચાર ગમતો નથી. બધાં "પલકમાં મોત આવી ઉભું રહેશે" એવું મોઢે તો બોલેજ છે, પણ દીલથી માનતાં નથી. દરેક જણ સગાં વ્હાલાંઓ અને મિત્રોનો સંબંધ વધાર્યો કરે છે.. દરેક જણ દિન પ્રતિ દિન પોતાના કામકાજમાં વૃદ્ધિજ કરતા જાય છે, અને જીવનનો પસારો એવો તો વધાર્યા જાય છે, કે જાણે કોઈ દિવસ એમને મરવાનુંજ નથી. અર્થાત, કોઇ દિવસ તેમને મૃત્યુનો સંબંધ સરખો પણ થવાનો નથી. આવું શાથી? આનું કારણ શું? કોઇ એક માણસ મરણનું નામ લે છે કે એમના આખા શરીરે તાપ ચઢી આવે છે. રામ બોલો ભાઇ રામ! આવા સારા શબ્દો છતાં તેનો સંબંધ મૃત્યુ સાથે જોડાયેલો હોવાથી, જો ન્હાનાં બચ્ચાં રમતાં રમતાં ઠાઠડીના, કે પાયદસ્ત ઉઠમણાના, કે એવા દેખાવોના રમતના ઢોંગ કરે, રામ બોલો ભાઇ રામ બોલે, કે તુર્તજ ઘરમાંથી સઘળાં બહાર નિકળી પડી તેઓને ધમકાવવા મંડી જશે. આમ શાથી? એક તરફ મોત એ તો નકકી છે, અને બીજી તરફ જેવી રીતે કોઇ પક્ષી હોય અને તેની પાંખો ઉપર પાણી પડયું હોય તો તે તેને તુર્ત ખંખેરી નાખે છે, તેવી રીતે આપણે જરી મૃત્યુનો વિચાર સરખો પણ આવે તો તેને આવવા ન દેતાં ખંખેરી નાખ્યે છિયે. આપણે વહેવાર કાર્યમાં મૃત્યુ છે એમ નથી માનતા, તેનું કારણ શું? આપણે ભલે મૃત્યુના વર્ણનની કવિતાઓ અને ગાયનો, પદો ને લાવણીઓ ગાઇએ, પણ વ્યવહારમાં તો મૃત્યુ છે એમ આપણે કદી નહીંજ માનવાના, આનું કારણ શું? આ બધાનું ખરૂં કારણ એ છે, કે તમારૂં **ખરૂં સ્વરૂપ અમર છે.** તમારો આત્મા કદી પણ મરણ પામતો નથી. તમારૂં શરીર કે જેને મરણ છે, જે દરેક પળે મરતુંજ જાય છે, જે દરેક ક્ષણે ખવાતું જાય છે, જેમાં ચાલુ ફેરફાર થતોજ જાય છે, એ શરીર કાંઈ તમારૂં પોતાનું સત્ય સ્વરૂપ નથી. એ દેહ કાંઇ તમારો આત્મા નથી. આપણાં શરીરમાં આત્મા છે એજ આપણું ખરૂં રૂપ છે, એને કદિ મૃત્યુ નથી. દીકરી! તું કહે છે, કે આપણે દરરોજના વહેવારમાં તો આપણો આત્મા અમર છે એમ કદિ માનતાં નથી, પણ એવુંજ માન્યે છિયે, કે આપણું શરીર ને આપણો દેહ અમર છે, એ દેહ કદીએ પડવાનો નથી. એનો ખુલાસો એટલોજ, કે આત્મા કદિ મરતો નથી, શરીરજ મરે છે. પરંતુ આત્માના ખરાં સ્વરૂપને, તેના ખરા ધમને, ખોટી ભ્રાંતથી મૃત્યુવાળાં શરીર સાથે જોડી નાખવામાં આવે છે, એજ આપણું અજ્ઞાનપણું છે. જ્યાં ત્યાં એવોજ ખોટો વિચાર પેસી ગયો છે. માણસ, પશુ, પક્ષી, દરેકમાં આ ભ્રમણા પેઠેલી હોવાથીજ મરણ મોટું મસ, ભયાનક, અને ભયંકર લાગે છે. આ દુન્યાંને મુસાફરખાનું અગર ધર્મશાળા છે એમ સમજી તમે વર્તશો તો તમને બીલકુલ દુઃખ થશેજ નહીં. એક ધર્મશાળામાં ૧૫ મુસાફરો ઉતરેલા હોય તેમાં જાણે તમે ૧૬ મા મુસાફર ગયાં, ને ૧-૨ દહાડા ત્યાં રહેવાનાં છો. ત્યાં જો કોઇ તમારી આબરૂ લેવા જેવું કરે, નિંદા કે ઠઠ્ઠા કરે, અગર લડવઢ કરે તો તમે તેની ઘણીજ કનવાર કરશો નહીં; એમજ વિચારીને શાંતી પકડશો, કે આપણે ક્યાં અહીં જન્મ કાઢવો છે! એક બે દહાડાને ખાતર શા સારૂ કોઇ સાથે ભુંડાઈ

કર્યે ! એ રીતે તમે મન મારી લેશો. એજ રીતે જો આ દુન્યાંને એક મુસાફરખાનું સમજીને બધાંજ દુઃખમાં ૩-૫ દહાડાની દુન્યાં છે એમ માની લેશો તો દુઃખ જેવુ કાંઇએ લાગશે નહીં. કામને વશ કરવો ને મન મારવું એજ જરૂરની દવા દુઃખના દર્દ માટે છે.

વેદ પઢણુ, કવિ ચાતુર્ય, સઘળી વાતો સહેલ;
કામ દહન, મન બસ કરણુ, ગગન ચઢણુ મુશકેલ.

મને હલકાઈ ગમતી નથી, માટે મ્હારા મુવા બાદ પાયદસ્ત ને ઉઠમણાંની મોટી મજલેશો, પેપરોમાં ઉપજાવી કાઢેલી ખોટી કારકીર્દિ વિગેરે ફારસ કરતાં ના. ઇન્ડયન સર્વીસવાળો હેનરી લોરેન્સ, જોકે બહાદુર, નામાંકિત અને દયાળુ સ્વભાવનો મહાન નર હતો, તોપણ મિથ્યાભિમાનથી મનુષ્યને કેવી મુશીબતો ખમવી પડે છે તેનો તે સાચો કદરદાન હતો. માનવીને દુઃખની પ્રાપ્તિ મિથ્યાભિમાન, હલકાઈ, તુંડાઇ, અને કુગાઇ ફરવાથીજ થાય છે એમ તેનો મત હતો. તેના પણ મરતી વખતના છેલ્લા શબ્દો એજ હતા કેઃ—**"મારે માટે મરણ પછી કંઇ ફરસ કરતાં ના ! મને સા મળતોજ દાટી દેજો !"**

દિલાસા પત્ર ૬૨ મો.

"He that enlarges his curiosity after the works of nature, demonstrably multiplies the inlets to happiness; therefore we should cherish ardour in the pursuit of useful knowledge, and remember that a blighted spring makes a barren year, and that the vernal flowers however beautiful and gay, are only intended by nature as prepratives to autumnal fruits."

Johnson.

હે સજજનો ! દુઃખને વીશે તમે રજનું ગજ નહીં કરો. વિપત્તિના સંબંધે તમે કાગનો વાઘ નહીં કરો. ગામમાં ધાડ પડી હોય, ભયાનક આગ લાગી હોય, હુલકું પડયું હોય, પિંઢારાઓ લુટ ચલાવતા પાદરે આવી પહોંચ્યા હોય, અને ગામમાં મોટો હાહાકાર થઇ રહ્યો હોય, ત્યારે અસલના લોકો પોતાનાં બચ્ચાંબાળાંને અને પાડપડોશીને ગભરાઈ જતાં અટકાવવા સારૂ ઠંડું પાણી રેડી કહેતાં, કે અરે !એ તો કોઇની ઘોડી વ્યાઇ હશે, તેથી બચ્ચું જીવે કરીને એમથી ગામમાં ખોટી બૂમ મરાવી હશે ! આવી રીતે વિધ્નને ઓછું દેખાડી હિંમત આપવાની આ યુકિત લાભકારી છે. સજ્જનો ! જો તમે બચિત્ત માનો તો દુઃખ જેવી કોઈ વસ્તુ નથી. પરંતુ સુખનીજ સૃજત થયેલી છે. પછી તે સુખ કોઇને મણ અધમણ અને કોઇને શેર પાશેર. પણ જ્યાં જુઓ ત્યાં વધતાં ઓછાં પ્રમાણમાં સુખજ છે. સુખનો કોઇ સામાવડિયો દુઃખ

જેવો છેજ નહી. અસુખ છે, પણ દુઃખ નથી. અસગવડ છે પણ અગવડ નથી. યાને સુખ અને સગવડનું ઓછાપણું કહેવાય. પારસી બૈરાંઓ જેઓ હમેશાં શુભ શુકન માગનારાં હોય છે, તેઓ તેનો ઉત્તમ ઉપયોગ કરીને આપણને શિખાડે છે. તેઓ પોતાનાં વ્હાલાં ગમે એવાં ભયંકર માદગી ભોગવતાં હશે, તોએ તે જુના જમાનાના બુઢ્ઢાં બઇરાંઓ બોલશે કે; "મરૂં મ્હારા મનચેરજીના જીવને જરા અસુખ છે." એટલે મનચેરજી દુઃખી છે એમ તો નહીંજ કહેશે, પણ મનચેરજીને અસુખ છે એમ પણ નહી કહેતાં, તેનાં જીવને અસુખ છે એમ કહે છે. એક ડોસાં, જો પોતાના ભાણેજ કે ભત્રિજાને ભયંકર રોગ થયો હોય, અને પોતે માસી કે મામી થઇને તેની ખબર અંત્તર પુછવા જતાં હશે, એવામાં જો રસ્તામાં કોઇ પુછશે કે "માય કયાં જાવોછ?". તો તેણી અશુભ અને અપશુકનના ભય લાગે એવા શબ્દો નહીં કહેતાં બોલશે કે, "મરૂં મ્હારા ધનજીશાહને જરા રમાડવા જાઉંચ!" જ્યારે ધનજીશાહ હોય ત્યારે તો ઘડીતાલ અને ઉમરે હોય ૬૦ વરસના! વળી કોઇ ડોસાં કહેશે, "મ્હારા જી ભરાય સ્યાવક્ષાની માસી જરા પડઘાઇચ, તે જરા માસી ભાણેજ વાત કર્યે કરીને જાઉંચ માંય!" એટલે સ્યાવક્ષ પટકાઇ પડયો છે એમ નહીં કહેતાં પડઘાયો છે કહી, દુઃખનો વિસ્તાર નરમ કરવા સારૂ એવા સ્થિર શબ્દો બોલવામાં આવે છે, જેથી દુઃખ દર્દ ભયાનક લાગતું નથી. સ્યાવક્ષને માદો છે એમ પણ નહીં કહેતાં, કહેનારી માસીજ પોતાની ઉપર જાણે તેનું દુઃખ લગાડી લે છે. કોઇ ડોસાં તો કહેશે; "મરૂં મ્હારા રૂસ્તમજીના મદઇના જીવને કાંઇ ગમતું નથી." રૂસ્તમજી હોય ત્યારે તો ઘરટલામાં, પણ આસપાસનાઓને દુઃખનો ભયભિત ચિતાર આપવામાં આવતો નથી, એટલુંજ નહીં પણ તેટલું પણ રૂસ્તમજીને થયેલું નહીં કહેતાં, તેના મુદઇ યાને શત્રુને થયેલું જણાવે છે. આ સર્વ શુભ, શુદ્ધ અને શુકનવંતું બોલવાથી દુઃખીને અને દર્દીને પોતાને ગભરાટ લાગતો નથી, તેમ જે જવાન છોકરા છોકરીઓ માદાંની સારવાર અને સરભરા કરે છે તેવાં ઉપરવાળાંઓને સધ્યારો, અને હિંમત મળવાથી દુઃખનો વિસ્તાર છાતીથી તે છેક કલેજા સુધી લંબાવતો નથી. સુરતમાં જયારે મોટી આગ લાગી ત્યારે એક મોબેદ સાહેબનું ઘર સળગી ઉડયું. ઘર બળવા બાબતની ખબર તે મોબેદ સાહેબ મુંબાઇમાં રહેતા પોતાના ભાઇને લખે છે કે; "બીજું માલમ થાય જે, આપણું ઘેરબી મોટી આગથી જરા ડાઝીયામેં આયુંચ, તેની કંઇ ચીંતા કરવીજ નહીંજી." વળી તે મોબેદ સાહેબના તેવાજ ભોળા ભાઇ મુંબઇથી પાછો જવાબ લખે છે, કે "આપરૂં ઘેર જરા ડાઝયામેં આયુંચ, વાસ્તે રૂપ્યા ૫) અંકે પાંચ મોકલ્યાચ તે જરા સમારી લેજોજી, ઘેર સમારતાં કંઇ વધે તે હાલ તુરત તમારીજ પાસે રહેવા દેજોજી." ખરેખર તો ઘર સળગીને બળી ગયેલું ઉભેલું હતું, અને સત્યાનાશ વળી ગયું હતું. પરંતુ આ પ્રમાણે દુઃખ, વિપત્તિ, અને આફતને હલકું સ્વરૂપ આપવાની આ રીતિથી સધ્યારો અને હિંમત રહે છે. નામુરનો કિલ્લો પડયો, ને તેમાં જર્મન લશકર દાખલ પણ થઇ ચુકયું હતું, ત્યારે પ્રજાને એકદમ નહીં ભડકાવતાં સરકારે જણાવ્યું કે; "દુશમને ભારે

તોપો ચલાવી છે પણ બેલજીયનો હિંમતથી લડે છે." બીજે દહાડે સરકારે જણાવ્યું કે, "એ કિલ્લો પડશે તો નહીંજ, પણ એ કિલ્લો પડયો તોએ કાંઇ જીવ જેવો લાભ દુશમનને થવાનો નથી." સામટી બે મનવારો ડુબી ત્યારે સધ્યારો આપવામાં આવ્યો, કે "તે તો જુની કદાં વરસની ખખ થઈ રહેલી મનવારો હતી, અને જે કામ કરવા સારૂ તેને નિમી હતી તે કામ તેઓએ ફતેહમંદીથી પાર પાડયું, એટલે ખંગ વળી રહ્યો છે." આ સર્વ યુકિતઓ આફતને ભયાનક સ્વરૂપમાં અને ભયભિત રૂપમાં એકદમ આપવાથી અનર્થ થતા અટકાવવાની છે. મહા સંતાપ અને મહા સંકટને ધીમું પાડીને, તુચ્છ અને બિસાદ વગરનું જણાવી જણાવીને જાહેર પાડવાથી તેનો ભય મોટો મસ જણાતો નથી.

આપણી કોઇ ખબર અંતર પુછે, ત્યારે આપણે ગમે એવાં માદાં હોઇશું તોપણ કુદ્રતિ બોલાઇ જાય છે, કે "જરા મ્હારૂં માથું દુઃખે છે." કોઈ કહેશે, "જરા મ્હારા પગે સંધિવાની કળતર ચાલે છે." કોઇ કહેશે, "જરાક મ્હારી છાતી નબળી થવાથી ઠાંસો થઇ કફ પડે છે," વિગેરે. દુઃખને ભયાનક રૂપમાં નહીં ચિતારવાની આ આપણી સ્વભાવિક જરા જરા બોલવાની ટેવ છે, અને તે ખોટું નથી. સિતા, દમયંતી, દ્રૌપદી, સાવિત્રી વિગેરે સતી સ્ત્રીઓ ઘણી ભિડના વખતમાં પણ પતિ સેવામાં રાત દહાડો તત્પર રહેતી હતી, અને પતિ સેવાને બાને ભિડને વખતે, દુઃખનું સ્વરૂપ હલકું બતાવતી. એટલુંજ નહિ, પરંતુ પતિના દુઃખમાં ભાગ લેવા માટે સતી સિતાએ રાજય સુખનો એકદમ ત્યાગ કરીને રામ સાથે વનવાસ વેઠવાનું પણ અંગીકાર કર્યું, અને ભયાનક વનવાસમાં તેણીને મોજ અને સુખ જણાય છે એમ તેણી કહેતી. વિર પતિન દ્રૌપદીએ પણ પાંડવોની પાછળ છાંયાની પેઠે વનમાં રખડી રઝળીને તેઓના દુઃખમાં ભાગ લીધો હતો, પણ પોતાને દુઃખ પડે છે એવો વાંકો શખુન નહીં કાઢયો હતો, અને સ્રીઓના પતિવ્રત ધર્મનું પવિત્ર ચરિત્ર આ જગત્માં લાંબા વખત માટે મુકી ગઇ છે. ગમે એવી મુશકેલી અને આફ્ત વખતે દુઃખ જેવું જરાએ નહીં બતાવતાં, આવી સ્રીઓના પતિવ્રત ધર્મને લીધેજ, મોટા મોટા મુનીશ્વરો પણ આવી રણધીર સ્રીઓના ચરણની પવિત્ર રજને પોતાના મસ્તક ઉપર ધારણ કરે છે. મહાભારત વિઘ્નો અને મહા આપદા પ્રસંગે પણ સ્રીઓને સર્વ ધર્મમાં પતિ સેવા એજ મુખ્ય ધર્મ છે, અને તેમાં તેનું પરમ કલ્યાણ સમાયલું છે એમ જણાવવામાં આવ્યું છે તેનું કારણ એજ છે, કે સુખના વખતમાં તો પતિ સેવા સૌ કોઇ બજાવવા તત્પર થાય, પણ દુઃખના વખતમાં દુઃખ જાણે હોયજ નહીં એવા ડોળથી સેવા બજાવવામાંજ પરાક્રમ સમાયેલું છે. જરા જેટલાં સુખમાં છલકાઈ જનારાં, તેમજ જરા જેટલાં દુઃખ કે શ્રમથી ગુલાબના ફુલની માફક કરમાઇ જનારાં કુમળાં શેઠ શેઠાણીઓ, કેવી કેવી ભિડ ભોગવે છે તેનો તેઓ વિચાર કરતાં નથી, અને પાછળથી બેવડા મારે મરાય છે. હે મોટે ઘેરના મેહેરજીભાઈઓ! ઓ તાલેવંતની તેહમીનાઓ! તમે શ્રીમંતાઇની ધુંઇમાં અને જુનાં

ઉંચાં ખાનદાનની ખુમારીમાં ને ખુમારીમાં તમારી ખુવારી અને ખાનાખરાબી કરતાં ચાલ્યાં છો. કેળવણીમાં પછાત રહેવા પામ્યાં છો, અને હવે મુઠ્ઠી ભરમ ઝાઝો વાર ટકી શકતો નથી. તેથી તમે તો મોટાઇમાં ને મોટાઇમાં મગરૂરીના મચકાટમાં ઉલટાં હાડમાર થઇ હેરાન થવા લાગ્યાં છો. તમે જેઓને અભિમાનથી કહેતાં હતાં, કે એ તો હમારા બપાવાના ઘરના પસ્તાકિયાનો પોર્યો, ફલાણો તો દારૂવાળાનો દીકરો, ચીનો તો હમારા ઘરના અસલ મીસ્ત્રીના છોકરાનો છોકરો, આ તો મ્હારા મોટા બાવાને ત્યાંના કકલ્યા અંધ્યારૂનો બેટો! પણ આજે તેજ કેરાંવાળા અને માછલી-વાળાઓ, કકલ્યાઓ અને કાંગાઓજ આગળ વધી સુખ અને આબાદીના વખત લાવવા લાગ્યા, અને તમે ખાખાં વળખાં રહી જઇ હવે તેજ મોબેદોની અને તેજ પસ્તાકિયાઓની પાસે નાણાં ઉછીકાં લઇ પેટનું પણ જેમ તેમ પૂરૂં કરો છો. તમે ચઢતીના વખતમાં એટલું ખાસ યાદ રાખતાં રહેો, કે માલ અને દોલત તો જીવને શાંત રાખવા તથા જીવની નચિંતાઇ સારૂ છે, પણ જીવ કંઇ માલ એકઠો કરવા સારૂ નથી. તું હય ખુદ બેયાર અપને હાતસે, સહતી હય આજાર અપને હાતસે. ઘણાઓ જન્મની સાથેજ ભારે પરિશ્રમની દિક્ષા લેતાં આવે છે. અનાથોમાંજ કાંઇ એવા જન્મ થતા નથી. શ્રીમંતો તો આજે અનાથો કરતાં ૧૦ ગણા મુશીબતો અને પરિશ્રમો ઉઠાવી રહ્યા છે. પરંતુ એવા કેટલા બધા લોકો છે, કે જેઓના પૈસાએજ તેઓને કંગાલ બનાવી દીધા છે; જેમની જીંદગીમાં આસાએસ, શાંતિ, કે રાહત જેવું બીલકુલ દીઠામાં આવતુંજ નથી. આપણા ઉપર આવી પડતી મુશીબતો અને સંકટોને આપણે ચુકાવી ભુલાવી શકવાના તો નથી, પણ તેને ગણુગોવાર કરી શકચે. ઓરડામાં સુંદર પીકચરો રાખી ખુશનુમા વિચારો કર્યે તો રફતે રફતે તેથી પણ વિપત્તિઓનું વિસ્મરણ થઇ શકે. પરંતુ આવી રીતે દુઃખના વખતમાં ગણુગોવાર રહેવાની ટેવ કમી થવાથી, તેમજ સંકટને સહરાવી ચહરાવીને, ગળું જરા ખખડે તો ગળાંમાં કોયલીજ થઇ એવી સહરાગાત કરવાથી, દુઃખ હોય તેના કરતાં ભયાનક ચિતાર આપે છે. મનથી માની લ્યો તો તમે ખાઇ પીને ધરાયેલાજ છો, ને મન નહીં માને તો અધમણ ચાવલે પણ તમે ભૂખ્યાના ભૂખ્યા. મનથી તમે સુખી માની લો તો ભિક્ષુક બ્રાહ્મણના ઘરમાં ભેળમભેળ ખીચડાનો સ્વાદ અને મિઠાસ મનરંજક લાગશે, અને મનથી તમે દુઃખી માની લ્યો તો રાજાની ટેબલ ઉપરનું સ્વાદિષ્ટ પકવાન ફીકું લાગશે. ચંદ્રકાન્તમાં આ ઉપર એક ફક્કડ કહી છે તે અત્રે ટપકાવી લઉં. તેમાં જમનાર જમાડનારનો સંવાદ રૂપી સ્વાદ આપ્યો છે.

જમનાર બોલ્યોઃ 'અહા! મુને કેવો સુખી, કીધો તેં મુજ મિત્ર';
જમાડનારે ઉત્તર દીધુંઃ 'સુખ મેં કંઇ દીધું નથી, પણ દુઃખ ગયું વિચીત્ર.'
જમનાર બોલ્યોઃ 'અતિશય સુખ મુજને થયું, ના કહે તે તુજ ભૂલ;'
જમાડનારે ઉત્તર દીધુંઃ 'સુખ તો વરનાતું નથી, પણ દુઃખ ગયું અતુલ.'
જમનાર બોલ્યોઃ 'કાં નહિ? આ ભોજન ભલું,' દીધું ભરી શુભ પાત્ર;

જમાડનારે ઉત્તર દીધું: 'પણ જો ક્ષુધા ન હોત તો, ભાવત નહિ તત્ર માત્ર.'
જમનાર બોલ્યો: 'એ મુજ મન માને નહિ, સુખ કીધું તેં સત્ય;'
જમાડનારે ઉત્તર દીધું; 'એમ હોય તો આ જમો, ભોજન મીઠું અત્ય.'

એ જોઇ તે પુરૂષ પ્રથમથીજ ખુબ ધરાયેલો હોવાથી અન્ન પાત્રને જોઈ તુરત કમકમી ઉઠયો, ને જમાડનારના બોલવાનો અર્થ તે સમજી ગયો, કે ખરેજ આમાં મને વાસ્તવિક નવું સુખ કંઇજ થયું નથી, પણ મ્હારૂં ભુખ રૂપી દુ:ખ ગયું, તેથીજ મને સુખ થયું લાગ્યું છે. તેથી તે બોલ્યો:–'હવે મુને ભાવે નહીં, ન પચે થાયે રોગ;' 'હા હા, સમજ્યો, દુ:ખ ગયું, નહીં કંઇ સુખ સંજોગ.' આજ પ્રમાણે સર્વ દુ:ખ માટે સમજવાનું છે. મહાન પુરૂષો ગરીબ અવસ્થામાં આનંદિ અને મોજીલા હતા. દુ:ખને તો તેઓ હસીજ કાઢતા હતા. મહંમદ જેવા પેગંબરને ઢોરના ટોળાંમાંથી ઇશ્વરે શોધી કાઢયા હતા. તે પરિશ્રમમાં સુખ માનતા હતા. પૈસા એ કાંઇ સુખનું મુળ છે? પૈસા કાંઇ ખોરાક તરીકે સુખી કરે છે? નહીં. પૈસાથી શું તંદોરસ્તી, અક્કલ, મિત્રો, ખુબસુરતી, અથવા સુખી ઘર મળે છે? નહીંજ. ડયુક ઓફ સે પુષ્કળ ધન ધરાવતો હતો પણ તેને એક પણ માણસ ચાહતું હતું નહીં; જેની તેની આગળ તે ધુકરાયલાં છાંણા જેવો ફરતો. જો કે ભુખથી મરી ગયો તોપણ તેણે સંકટ કે વિપત્તની વરાળે કાઢી નોહતી, મગર લોકો આજે પણ તેને યાદ કરે છે. ત્યારે યંગ પુછે છે કે;

> Can wealth give happiness ? Look around, and see
> What gay distress, what splendid misery ;
> I envy none their pageantry and show,
> I envy none the gilding of their woe.

ઓ સજ્જન મુસાફરો! આ મુસાફરી ચંદરોજની છે, તે મુસાફરીમાં તો ખીસાં પૈસે તર હોવા કરતાં તમારૂં ગીરેબાન નેકીથી તર રાખો.

> દુન્યાં હય એક મીસલે સરા, ઇસમેં જો મુસાફીર આકે રહા,
> ઠયરા એક યા દો દીન, આખીર કુચકી ઠયરાઇ હય.

"જે જગોએ સર્વ કામમાં વિકલ્પ ઉપજે છે, અને કુળનું અભિમાન ગળે વળગે છે, તેવા પ્રાણી સંસારમાં હેરાન થાય છે. જે કરવાથી દુ:ખ થયું તેજ ફરીથી કરવાનું મનમાં દ્રઢ પકડે છે, જેથી વધારે દુ:ખી થવાય છે. સંસારના સંગથી દુ:ખ થયું નથી એવું સાંભળ્યું નથી, તથા જોયું પણ નથી; તેમ છતાં જે જરા જરામાં અકળાઇ ઉઠીને પોતાનું હિત નથી કરતો તે દુ:ખી થાય છે. સંસારમાં જે સુખ માને છે તે મૂર્ખ છે. સંસાર સુખે કરવો, ને તેમાં કોઇ પદાર્થનો વધારે કરવો, પણ પદાર્થ સમૂળો ડુબાવવો માનવ દેહને યોગ્ય નથી." તડકા ફરી આવ્યા વગર ઘરમાંની શિતળ છાંયાની મજા કેમ લાગવાની? પુષ્કેક

થાકીને આવ્યા વગર ઘડીભરની આસાએસ મિઠી કેમ લાગવાની? તમે અમસ્થા કલાકોના કલાક સૂધી પથારીમાં સુઇ રહો, જરૂર તમોને થાક લાગશે, અને દીલ ધમધમી આવશે. દિવસની મહેનત, કષ્ટિ, અને કામગીરિ વિના તમોને રાત્રે મિઠી ઉંઘ ક્યાંથી આવવાની? રોજના રોજ શીરાપૂરી અને માલપુડા ખાનારાને તેના મિઠાસ નથી લાગતા, પરંતુ તિખા પાપડ અને ખારાં અથાંણા અને વાલની દાળમાંજ તેમને લેઝત લાગવાની. હે સજ્જનો! આ દુન્યાંઇ મુસાફરીમાં અધીરાં અને ઉતાવળ્યાં થઇ સુખનું ધામ શોધશો, તો તે પરિણામે દુઃખજ દેશે. આ મુસાફરી તો ધીરજ અને ધૈર્યની સફર છે. ઉતાવળ કરી દુઃખ મુકત થતાં વિઘ્ન એવડી મુકશો. ઉતાવળ છે તે એક તીર સરખી છે. તીર જેમ એક વાર કમાનમાંથી છુટે તો પછી તે પાછો વાળી શકાતો નથી; તેમ ઉતાવળથી કરી નાખેલું કામ પાછું નિવારી શકાતું નથી. ધીમાશ છે તે હાથમાં તરવાર જેવી છે. અગત્ય પડે તો કામમાં લઇએ, નહિ તો હાથમાં રહી કાંઈ હાનિ કરતી નથી. તેમજ કોઇ પણ દુઃખના સમયે અધિકારવાળા માણસને કોઈના ઉપર ક્રોધમાન થવાનો પ્રસંગ આવી પડે તોપણ પોતાનાં તન ઉપરનો કબજો કદિ છૂટવા દેવો નહિ. મહા વિદ્વાન વાચસ્પતિમિશ્ર ને ભામતી નામે વિદુષી સ્ત્રી પરણી હતી, અને ધણી તરફથી ગમે એવાં દુઃખ પડયાં તોએ તેણી પોતાના ગ્રહ સંસારને સુખની સેજ કહેતી હતી. પતિ તરફનાં દુઃખો પારકાંઓને ધ્રુજાવે એવાં હતાં, છતાં તેણી ઘણીજ કાયર થયેલી હોય એવા વખતમાં કહેતી, કે "આજે જરાક મ્હારાથી મ્હારા સુશીલ પતિને ગુસ્સે થવાનું કારણ મળ્યું છે, પણ બીજી બધી વાતે સારૂં છે." રોજનો સંતાપ લાગ્યો હોય તેને રડતાં બેસતાં ક્યાં પરવડે? રોજ રોજ મરે તેને કયાં સુધી રડે? સમી સાંજનું મરણું તેનું ક્યાં સુધી રડણું? અર્થાત, બારેબાર દુઃખ રડવાથી તો હાડે હાડ ઢીલાં થઇ જાય. મહા ફીલસુફ ઍનેક્ષાગોરાસના બબ્બે પહાડ જેવા દીકરાઓ મરી ગયાની એકકી વખતે તેને જયારે કોઇએ દોડતાં આવીને ખબર કહી, ત્યારે તેણે પોતાનો હાથ અંતઃકરણ ઉપર મુકયો, થોડોવાર શાન્તાથી ઉભો રહ્યો, અને એટલુંજ બોલીને શાન્તિ પકડી કે, "હું જાણતો હતો કે તેઓ નાશવંતજ હતા!" સંસાર મૂળે તો દુઃખ રૂપજ છે, તેમાં વાસ્તવિક સુખજ નથી. દુઃખની કિંચિત્ નિવૃતિ થવાનેજ સુખ માનવામાં આવે છે, તો પછી તેવાં એક માનવાનાજ સુખની આશાથી સદા સંતાપેલાં શા માટે રહેવું? દુઃખનો ને દુઃખનોજ બળાપો રડયા કીધાથી તમારાં ચિત્તને તદ્દન શાંત કરતાં કદાચ દિવસ પણ ચાલ્યા જશે, પણ જો તમે ખંતપૂર્વક લાગ્યાં રહેશો તો જરૂર ચિત્ત–શાન્તિની પ્રાપ્તિ કરશોજ. આ ચિત્ત–શાન્તિના વખતમાં તમને જે રસ્તો સૂઝી આવે તે અવશ્ય ગ્રહણ કરજો એ રસ્તે જરૂર ચાલજો. કહ્યું છે કે; દુઃખ, વ્યાધિ, સર્પ, રાજા, વાઘ, ભુંડ, બાળક, બીજાનો કુતરો અને મુર્ખ એ નવ જણા સુતા હોય તો જગાડવા નહીં. તેઓને સુવાડેલાં સુઇ જાય, ને ઉઠાડેલાં તુર્ત ઉઠીને ઉભાં થઇ જાય છે. દુઃખના પોકાર જે સુખ કે આરામ આપી શકતા નથી, તે શુદ્ધ બુદ્ધિથી સહન કરેલી સ્થિતિથી પ્રાપ્ત

થાય છે. સર વોલ્ટર સ્કોટે લોકહાર્ટને કહેલા મરતી વખતના છેલ્લા શબ્દો પણ એજ હતા, કે– "સદ્‍ગુણી થા, ધર્મિષ્ટ થા, ભલો થા. આ બિછાના ઉપર તું જયારે સુશે ત્યારે એ ત્રણ ચીજ શિવાય બીજું કાંઇ પણ તને આરામ, સુખ, કે રાહત આપી શકશે નહીં." બેલામ પણ એવીજ જીજ્ઞાસા રાખતો હતો, કે વગર ધાંધળે અને વગર પોકારે એક ધર્મિષ્ટ પુરૂષ તરીકે મ્હારૂં મરણ નિપજજો, અને તેના જેવોજ મ્હારો અંત આવજો. હે સજ્જનો! દુઃખ વર્ણવવામાં તમે સહરાવીને, અતિશયોક્તિથી કાબાત ચિબાત, કાંવલાં માંવલાં થવામાં નુકશાન જરૂર સમજજો. દુઃખને તુચ્છ અને હલકું તમારાથી ચિત્રાય તેટલું ચિતારશો, તો હશે તે કરતાં હલકું માલમ પડશે. જીવ જયાં સુધી સંસારને ભજે છે, શબ અને મડદાં જેવા દેહને જયાં સુધી આરાધે છે, ત્યાં સુધી તે પવિત્ર થઇને કલેશ રહિત થતો નથી, પણ જન્મ, મરણ તથા વ્યાધિનેજ સેવનારો પશુ રહે છે! આ સંસાર કેવળ કલેશનીજ મૂર્તિ છે, તેમાં કિયા ડાહ્યા મનુષ્યને પ્રેમ થશે? તે ત્રણ પાંચ દહાડાના સંસારના ભયાનક ચિત્રને શાન્ત શબ્દો, શાન્ત આચરણ, અને શાન્ત મનથી વધાવી લ્યો!

દિલાસા પત્ર ૬૩ મો.

"False happiness is like false money: it passes for a time as well as the true, and serves some ordinary occasions; but when it is brought to the touch, we find the lightness and alloy, and feel the loss."

Pope.

અહો દાજી! સાવકી માતાના જુલમ, સાવકી માતાની કશરેવણી, સાવકી માતાની કાનભંભેરણી, સાવકી માતાની ગુલામગીરી, અને સાવકી માતાની સતામણીથી તું દુઃખી દુઃખી થઇ પડયો છે, અને ત્હારાં ન્હાનાં ભાઇ બ્હેનો ઉપર તેણી જે સીતમો ગુજારે છે તેથી ત્હારી છાતી ફાટી જાય છે. ભાઇ! શું કરશો? બાપ લાવ્યો તે માય. જો તમ લોકોનાં ભાગ્ય ભલાં હતે તો તમારી હેતવંતી ને કદરવંતી જનક માતા કાં મરી જતે! ભાઇ, સાવકી માતા તરફના સંતાપ, હોય તે કરતાં બેવડા જણાય છે. સાવકી માતા તે તો દુષ્ટજ હોય એવી લોકોની માન્યતાજ થઈ લાગેલી હોવાથી, તે એકબારગી ભલી હોય તોએ તે ભુંડીજ નજર આવે છે. આવતી વહુ ને બેસતો રાજા વખણાયાં તો વખણાયાં. આ જગત્‌ની એક ઍબ થઇ લાગી છે, કે સાવકી માતાને શકની નજરેજ જોવી. આ સંસારની એક કમાલ ભુંડી ઍબ છે, કે સાવકી માતા પોતાનાં સાવકાં બચ્ચાંઓ તરફ ક્રુર નજરે અને શંકાશીલ દ્રષ્ટિએજ જોતી આવે છે. આથી પરસ્પર વિરોધભાવ ઉત્પન્ન થઇ છોકરાં અને શૅાખ બન્ને દુઃખી થઇ પડે છે. હે દાજી! મુઝાઇશ નહિ. એની શી ચિંત્તા? ઇશ્વરેચ્છા! પડી

તે ભોગવ્યા વગર છુટકો નથી. પણ તું જો શુભ ઇચ્છાથી સાવકી માતાને પોતાની જનેતા સમજીને માનથી વર્તશે તો જરૂર તેણીનું દિલ ત્હારા તરફ ખેંચાશેજ. સાવકી તે તો ઠાવકી, અને શૉખના નામથીજ ફીક, એ ખોટી કહેવતથી જોશે તો તેણીનો ખોફ જરૂર વધશે. જેની આંખે કમળો થયો હોય તેને મધ કડવું લાગે છે. જેને હડખેલાં કુતરાંએ કરડેલો હોય તેને પાણી જોતાંજ ધાસકો પડે છે. ન્હાના બાળકો દડાને જોઇ ખુશ થાય છે. લોકો સાવકી માતાના જુલમ એક બે કરીને ગણાવે છે. માસી મામીઓ તો ખાસ કરીને સાવકી ઉપર બારીક નજરજ રાખતી રહે છે, અને છિંકયા ઠાંસ્યાની વાતોમાં છિદ્ર શોધવાજ મંડી જાય છે. પણ તે માસી મામીઓજ પેલાં બચ્ચાંઓનાં દુઃખનું કારણ થઇ પડે છે. બાપ તો પરણી લાવે તેના ઉપરજ મોહિ પડે, એટલે હમેશાં બચ્ચાંઓનોજ વાંક તેના જોવામાં આવે છે. આથી સગાં વ્હાલાં લડી મરે છે, અને બાપનો અણગમો દીકરાંઓ ઉપર થાય છે. ઘરમાં વઢવાડ ને કુસંપ જાગવાથી ધંધા રોજગારમાં બરકત રહેતી નથી. લક્ષ્મી ચાલી જાય છે. અને તેમ તેમ બાપનો કે'ર ને સાવકીનું વેર બચ્ચાંઓ ઉપર વધતાંજ જાય છે. સંપ ત્યાં લક્ષ્મી, અને કુસંપ ત્યાં અવર આવે છે. એક લક્ષાધિપતિ સાઉકારની બાયડી ૪–૫ છોકરાં મુકીને મરી ગઇ. તે સાઉકારનો બેહદ પ્યાર બચ્ચાંઓ ઉપર હતો. તેમાં વળી મરતી બાયડીએ બધાં બચ્ચાંને ખાટલી આગળ બોલાવી તેમના હાથ બાપના હાથમાં આપી બોલી ગઇ, કે "પ્રાણનાથ! હું હતી ત્યાં વેર સંપુર્ણ પ્યાર તમે મ્હારા ઉપર અને આ બચ્ચાં ઉપર રાખ્યો તેવોજ હમેશાં રાખજો. કાળ સંજોગે તમે હવે પછી બીજી મ્હારી શૉખના હેત હિતમાં પડશો; તેની મ્હારે મના નથી, પણ આ બચ્ચાંઓ ઉપરથી મન ઉતારો કદી ના કરતા. એઓને એટલાજ પ્યારથી પાંખમાં રાખજો. આપણા ઘરમાં લક્ષ્મિમાય રહે છે, તે આપણા ઘરની એકેક ઉપરની મોહોબ્બત અને સંપથીજ છે, માટે વઢવાડ કરીને લક્ષ્મિજીને ના છંછેડતા. હેરાન થશો. આ બચ્ચાંઓને હવે હું તમારે ખોળે મુકી જાઉં છું; તેમની માતા પણ હવે તમેજ છો, માટે સાચવજો!" સાઉકારે રડતી આંખે મરતી સ્ત્રીને કૉલ આપી વચન આપ્યું, કે "હવે તું ગઇ એટલે મ્હારે તો બીજી કોઇ કરવી નથી, મ્હારાં વ્હાલાંઓ બીજી લાવું તો હાડમાર થાય ને રોજી ધંધામાં ટોટો આવે. એ બચ્ચાં કયાં છે! એ તો મ્હારી આંખ પર રાખીશ! તું તે વાતનો વિચાર ના કર, ઇશ્વરનું સ્મરણ કર, અને એ શંકાથી ત્હારો પ્રાણ ગુંગળવ્યા નહીં કર. તું ગઇ એટલે મ્હારૂં તો બધુંજ ગયું. ત્હારા શિવાય હવે દુન્યા મને ક્યા'રી અકારી છે. જેમ હરિ ઇચ્છા!" આમ કહી બધાં બચ્ચાંને પેટમાં ઘાલી જાર જાર બન્ને રડી પડયાં. મરતી માતાને રડતી જોઇ બધાં નિર્દોષ બાળકો પણ રડી પડયાં, અને અન્તે માતા મરણ પામી. વરસ છ મહિના તો સાઉકાર બહુજ માયાથી સર્વ ખટપટ છોડીને બસ દીકરાંઓને બીલકુલ વિહલાં છુટાં નહિ મુકતાં તેમના લાડ કોડ પૂરા પાડતો. પરંતુ વડો દીકરો સમજની ઉમરનો હોવાથી બાપની ઉપર શંકાની નજરથીજ જોવા લાગ્યો, કે એ તો મ્હારી માય ઉપર શૉખ લાવવાનોજ.

આખરે વરસ વિત્યા બાદ નવી વહુ સાઉકાર પરણી લાવ્યો ખરો. ઘરમાં સળો પેઠો. વડો દીકરો તોફાન કરવા લાગ્યો. અને વડા ભાઇનું જોઇને ન્હાનાં બાળકો પણ ગુસગુસ મતરાદની હલુસે કરવા લાગ્યાં. એમ કરતાં કજીયો સળગવા લાગ્યો. અને ઘરમાં કુસંપ ચાલીને વઢવાડ થવા લાગી. સાઉકાર ઘડીમાં છોકરાંની તરફેણ ખેંચે, ને, ઘડીમાં બાયડીની પક્ષ પકડે. સાઉકારને ત્યાં જેમ જેમ લક્ષ્મી ઉછળી રહી હતી તેમ તેમ તે પોતાના શહેરમાં કોઇ પણ સાધુ સંત માગવા આવે તેને દાન આપતો. પોતાની હવેલી પાસે એક ધર્મશાળા બંધાવેલી, ત્યાં જે અનાથો આવે તેને ઉતારા આપતો. ધર્મ ધ્યાનમાં પુષ્કળ પૈસો પહેલાંથીજ ખરચતો હતો. જેમ વધારે કમાય તેમ ખેરાત વધારતોજ ગયેલો હોવાથી ઘરમાં રહેલાં લક્ષ્મીમાય બહુ આનંદ માનતાં. આ ઠાઠમાઠ ને ધરમધ્યાન ચાલતું હતું એવામાં એક પવિત્ર સાધુ એક દિવસે આવીને સાઉકારને ત્યાં રહ્યો. પાંચ સાત દહાડા ત્યાં રહીને તે સાધુ બીજે શહેર જવા નિકળ્યો, ત્યારે સાઉકારની રીતભાત જોઇ પ્રસન્ન થઇ તેને પોતાની પાસે બોલાવી કહેવા લાગ્યો, કે ચૈત્ર શુદી પુનેમને દહાડે પાછલી રાત્રે ૪ કલાકે ત્હારે ત્યાંથી હવે લક્ષ્મી દેવી ચાલ્યાં જશે, અને ત્હારો વૈભવ તુટી પડશે; માટે તે દહાડો આવતાં સુધી બેવડાં ધરમ ધ્યાન કરીને લક્ષ્મીજીને કરગરીને રહેવા સમજાવજે. જો કે તેવણ હવે ત્હારે ત્યાં રહેશે તો નહીંજ, પણ કાલાવાલા અને આજીજી કરી જોજે. સલાંમ. સાધુ ચાલ્યો ગયો, કે તુર્તજ સાઉકારે ગભરાઇને ધંધો ધાપો છોડી દઇ પુષ્કળ હરી કિર્તન અને ભગવાનનાં ભજન કરી રાત ને દહાડો ધર્મધ્યાનમાં મશગુલ રહ્યો. આખરે ચૈત્ર શુદી પુનેમને દહાડે લક્ષ્મીજીનો જવાનો વખત થયો, કે ઉબરા આગળ આંખ પાણી કરતો ઉભો. કંમકુ નાળિયર, ચોખા, અને ઘરેણાંગાંઠાંની સેસ આગળ મુકી રડરડ કર્યા કરવા લાગ્યો. બરાબર ૪ કલાકે સુંદર લીલા પોશાકમાં ઉત્તમ જવાહીરોથી સ્રંગરાયેલી લક્ષ્મીજી બહાર જવા આવી પહોંચતાંજ, સાઉકારે બાયડી છોકરાંને ભેગાં કરી, ચોક ચાંદણુ કરાવી સેસથી વધાવી લઇ, જારજાર રડીને કકળીને કાલાવાલા કરવા લાગ્યો, અને લક્ષ્મીજીને વિનંતિ કરવા લાગ્યો. "હે માતા! તું મને કાં છોડી જાય છે? માતા, મ્હારાથી જે કાંઇ કસુર થઇ હોય તે માફ કર, પણ મને તજી નહીં જા!" એમ કહી પગ ઉપર માથું મુકી પોતાનાં આંસુથી લક્ષ્મીજીના પગ ધોવા લાગ્યો. લક્ષ્મીજીએ કહ્યું :—"હે નગરશેઠ! ત્હારી લાયકી, ત્હારી ધર્મનિષ્ટા, ત્હારી સાદાઇ, ત્હારા સદગુણો અને ત્હારાં સંપીલાં ઘરનો કારભાર જોઇને ત્હારે ત્યાં ચોકકસજ મુદત સુધી રહેવાનો મને નારાયણ તરફનો હુકમ હતો. હવે ત્હારા ઘરમાં મ્હારી શૉખ જે કુસંપ છે, મ્હારો શત્રુ જે વઢવાડ, મ્હારો કટ્ટો દુશમન જે કજયો કંકાસ, તેઓએ જ્યારે આ ઘરમાં પગ પેસારો કર્યો ત્યારે હવે મ્હારાથી એક ઘડી પણ રહી શકાય નહીં. મ્હારી મુદત પણ પૂરી થઇ, અને ત્હારે ત્યાં કુસંપ કંકાસ પણ સાથે પેઠો. એટલીજ સજત. ત્હારી ને મ્હારી એટલીજ લેણાદેણી હતી. વિનાશનો વખત આવે ત્યારેજ વિપ્રિત બુધ્ધિ પણ સુઝે. માટે હવે તું ગમે એટલો રડે ટટળે, કુટે

કકળે, પણ મ્હારાથી હવે વખત પુરો થયો એટલે ના રહેવાય ! હવે વૈભવપૂરી નામે નગરમાં એક ખેડુત જે બીજી બાયડી લાવ્યો છે, અને તેણી પોતાનાં સાવકાં બચ્ચાંને પોતાને પેટનાં બચ્ચાં કરતાં અંતઃકરણથી અધિક પ્રેમ અને માયાથી વરતે છે, જ્યાં સાવકાં દીકરા દીકરીઓ પોતાની જનક માતાના કરતાં મતરાઇ ઉપર મરી મરી જાઇ વ્હાલ અને પ્રિતથી તેણીના ખોળામાં રમે છે ત્યાં, તે સંપીલાં ઘરમાં રહેવા જાઉં છું. હવે બસ મ્હારો પીછો છોડ; વખત ભરાયો છે. ઉઠ !"

બાયડી કહેવા લાગીઃ—માતાજી ! એકવાર તો નારાયણ પણ ગુન્હો માફ કરે ! હવે હમે કદિ વઢીશું નહીં. તમે હમોને નહીં તરછોડો માતા ! છોકરાંઓને હું મ્હારાં પેટનાં બચ્ચાં કરતાં વિશેષ ચાહીને સંપથી રહીશ. માટે માફી આપી ક્ષમા કરો !

છોકરાંઓ કરગરીને કહેવા લાગ્યાંઃ—માતાજી ! હમે હવેથી હમારી મતરાઇને પોતાનીજ માય તરીકે માનથી તાબેદાર રહીશું. આયંદે સંપથી અને સંતોષથી હળીમળીને રહીશું, માટે કૃપા કરો, ને હમારૂં ઘર નહીં નિવારી જાવ !

સર્વની આવી કાકલુદી જોઇ લક્ષમીજી બોલ્યાંઃ--વ્હાલાંઓ ! હવે મ્હારી મુદત પૂરી થઇ એટલે એક ઘડી પણ રહેવાય તો નહીંજ, પણ તમારો બેહદ વિનય અને દ્રઢ વચન જોઇ હું એટલું વરદાન દેતી જાઉં છું, કે તમારે ત્યાં દૌલત કે ધન હવે વધવાનું તો નથી, પણ જે હાલ છે તે સંપથી રહેશો તો કાયમ રહેશે ! નમો નારાયણ ! આમ કહી લક્ષમીજી ટીલાં કંકુ કરાવી વિદાય થયાં. સાઉકાર આંખપાણી કરતો દીઘમુઢ થઇ લક્ષમીજીને ચાલ્યાં જતાં જોતો ઉભોજ રહ્યો, અને સર્વે બચ્ચાંઓ મતરાઈ માયને પગે પડયાં. મતરાઇએ બધાંને પેટમાં ચાંપ્યાં, અને સર્વએ સમજી જઇને સંપથી વર્તણ ચલાવવા માડયું.

કથી કથી કથું હું તે કેટલું ન આરો ખંડીત ખુશી રહૈ; અંતે ખ્વાબખશી ખલકમાં;
નથી રહેતી ઘડીભર ઠગારી તે ઠગી જાતી સંતાતી તે ઝલાય ન ચપળ પલકમાં;
જોની કોક માને ખુશી ખેશ અહોડવામાં છૈયાં અલ્લક દલ્લક ઢળી ઝાંઝર ઝલકમાં;
પેલો જાણે પેલું જુઠું, પેલું જાણે પેલો જુઠો, વિજય જે જેને ભાસ્યું કયાં કાળાં બલ્લકમાં;

હે દાજી ! "મને કોઇ ઇજા કરે છે કે સતાવે છે" એવી ભ્રમણાજ ફેંકી દો; અને તમારી આંતરિક જીંદગી બારીકાઇથી સમજીને તથા તે જીંદગીના કાનુન સમજીને તે પરથી આત્મા શાક્ષીથી શીખી લો કે, તમને ખરેખર નુકશાન તો તમારી પોતાની અંદર જે હોય તેથીજ થઇ શકે છે, બીજા કશાંથી નહીં. મતરઇ માતાઓ ઘણી ઘણી એવી પણ થઈ ગઇ છે, અને થાય છે, કે જેણીઓ જનક માતા કરતાં પણ સાવકાં બચ્ચાંઓને વિશેષ વ્હાલથી પ્યાર કરે છે. માટે પરસ્પર વિરોધભાવ છોડી દો. શહેનશાહ **એન્ટોન્યસે** એક દહાડે **ઑરેલ્યસની** માતાને ઍપોલોનીમૂર્તિ આગળ ખરાં જીગરની બંદગી કરતાં દીઠી. આ ઉપરથી આગળ ઉભેલા **એમ્યુલસ** નામનાં તોફાંની બારકસને પુછયું; કે તેણી આટલી બધી આર્જવ ને આજીજીથી

દેવ પાસેથી શું માગતી હશે ? એમ્બુલસ બોલ્યો; " સાહેબ ! એ તો એમ માગે છે, કે 'આપ વહેલા મરી જાવ, અને એણીનો દીકરો ગાદીએ આવે !' આ ઘાતકી મશકેરીથી એક સાધારણ માણસની પણ કીટલી ફાટી જાય, તો એક રાજકર્તાનો તો ગુસ્સો કેમે કરીને શાન્ત રહી શકે ? આમ છતાં પાદશાહ કાંઇ પણ બોલ્યા વગર ઉલટો તેણી ઉપર વ્હાલ બતાવવા લાગ્યો. જેથી તેણી પણ શરમાઇ જઇને એન્ટોન્યસ ઉપર બેહદ પ્રીતિ રાખવા લાગી. હે દાજી ! અમે જેમનાથી જન્મ્યા હતા, તેઓ તો ક્યારનાએ પરલોકમાં સિધાવ્યા, અને જેઓની સાથે અમે ઉછરીને મોટા થયા હતા તેઓ પણ પરલોકમાં ગયા, તથા હમણાં પ્રત્યેક દિવસે પડું પડું થઈ રહેલા એવા જે અમે, તેઓની અવસ્થા પણ રેતીવાળા નદીના તીર ઉપર ઉભેલાં વૃક્ષોના જેવી થયેલી છે. " આ જગત્, આ શરીર, અને આ બધી ઉપાધિઓ કાળની રેતી ઉપર દેખાતાં માયાવી ચિત્રો સમાન છે; આધ્યાત્મિક ઉંઘની કાળી રાત્રિમાં ક્ષણે ક્ષણે બદલાતા સ્વપ્ન તુલ્ય છે. જેઓએ આ રેતીનું રણ 'ઓળંગ્યું' છે, અને જેઓ બીજી દુન્યાંમાં જાગૃત થયા છે, તેઓએજ સારી વસ્તુનો અનુભવ કર્યો છે, કે જે અનુભવમાં બહારના દેખાવો વિખરાઇ જાય છે, અને કુતરાં જેવાં માયાવી ચિત્રો નાશ પામી જાય છે. " શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે, કે ઘરમાં પ્રથમ આવતી ઑરમાન માતા પરોણા તુલ્ય છે, મહેમાન જેવી છે. માટે તેની મહેમાનદારી કરવા મંડી જવું. જેથી તેણીને આનંદ થશે. કોઈ મેજબાન આવ્યો હોય તો આપણે તેની પરોણાગત અચ્છી રીતે કર્યે છિયે. સાવકી પણ માતા તો ખરી, તો તેની કાં નહીં સરભરા કર્યે ? કેરમાન દેશમાં એક બાદશાહ થઇ ગયો. તે ઘણો ઉદાર અને અતિથેય હતો. તેની અતિથ્ય શાળાનાં કમાડ સદા ઉઘાડાં રહેતાં; તથા મોટા અને નાના સર્વે લોકોને માટે બધા પ્રકારની તૈયારી રહેતી; અને જે કોઈ શહેરમાં આવતું તે તેના ઉપકારની રોટલી ખાતું. તે જ્યાં લગી તે શહેરમાં રહે ત્યાં સુધી તેને તે પ્રમાણે મળ્યાં જતું. એક વર્ષે અઝતદૌલા તેના ઉપર ચઢી આવ્યો; પણ તેને તે પહોંચી શકે એમ ન હતું, તેથી તેણે કોટના દરવાજા બંધ કરાવી દીધા. તોપણ અઝતદૌલા નિત્ય નિત્ય કોટ આગળ ચઢી આવતો; થોડી ઝપાઝપી થતી અને પાછો તે પોતાની છાવણીમાં જતો. જ્યારે રાત્ર પડતી ત્યારે શત્રુની સેનાને પૂરૂં થાય તેટલું ખાણું અંદરથી કેરમાનનો સુલતાન દરરોજ મોકલાવી દેતો. અઝતદઉલાએ કહેવરાવ્યું, કે દિવસે લડાઇ કરો છો અને રાત્રે ખાણું મોકલો છો એનો શો અર્થ છે ? તેણે કાહાવી મોકલ્યું કે લડાઇ લડવાથી શૂરતા અને દ્રઢતા પ્રસિદ્ધ થાય છે અને તમારા નોકર ચાકરો ઈત્યાદિ મારા શત્રુ છે, તોપણ તે પંથ કરતા મ્હારા દેશમાં આવ્યા છે તેથી મ્હારા મહેમાન છે, માટે મ્હારા ભણીથી તેમને ખાવાનું નહીં મળતાં પોતાની પદરનું ખાવું પડે એ મને ઘટે નહીં. અઝતદઉલા આ વાત સાંભળીને રોયો અને બોલ્યો કે જે માણસમાં આવી યોગ્યતા અને માણસાઇ છે તેની સાથે લડવું એ અયોગ્ય અને બાયલાપણું છે. એમ સમજી પોતાનું લશકર પાછું ખેંચી લઈ જતો રહ્યો. નિજ મનસે જો મન મીલે, તો બરતે સર આન; મન છોડે મનસા ચલે, તો મીટે

ન ખેંચા તાન. ખરી નેકીવાળો એક નર સર્વ હાલતમાં એક સરખી રીતે કામ બજાવ્યો જાય છે; જેની શુભ અસર કાંઇ અકસ્માત બન્યાથી મનુષ્યની નજરે બહાર પડે છે. પડતી દશામાં માણસ જૂએ છે, કે હવે સર્વ તેના સાથીઓએ છોડી દીધો. તેને લાગે છે કે સર્વ ઠેકાણેથી તેની આશા ભંગ થઇ. અને તેના મન માંહેલી સર્વ આશા કોઇ પર નહીં, પણ માત્ર પોતાની ઉપર લટકી રહી છે. માત્ર હવે "ખુદ અને ખુદા એ બે મ્હારી પાસે રહી ગયેલાં છે તો ફલવું કે ફસવું." એમ બોલી પોતાના નિરાશ જીવને ઉઠાડી ઉત્તેજન આપે છે, અને બિકટ કામમાં માથું ખોસે છે. મુશકેલીના પહાડ સાથ ટક્કર લડે છે, અને છેવટે તેને તાબે કરી પાર ઉતરે છે. તો હે દાજી! સાવકી માતાના જુલમ હોય તોપણ તું નેકી ભરેલી હિંમતથી, ત્હારા સદગુણોથી તેને ત્હારી પોતાની કરી લે; નાસીપાસ નહીં થા. ત્હારા પિતાજીને પણ ઘટે છે, કે ધણી તરીકેના ટેકથી તેણી સાથે વર્તવું જોઈએ. "શું સ્ત્રી સ્વરૂપ વંતી હોય માટે પુરૂષે તેનાં લૂગડાં ધોવાં કે પગ ચાંપવા? એવી સ્ત્રી શા કામની? જે વસ્તુ સુખને અર્થે ગ્રહણ કરવામાં આવે, તેનાથી ઉલટું દૂષણ થતું હોય તો તે વસ્તુને શા માટે ગ્રહણ કરવી? એવો સેવક શા અર્થનો, કે જે પોતાના સ્વામીને ખરારૂઢ કરે? અર્થાત, ગધેડે બેસાડે ને લજ્જા પમાડે! સ્વાદમાં અને જોવામાં ગમે તો અમૃત તુલ્ય હોય, પણ પરિણામે ધર્મથી અથવા શરીરથી રહિત કરે, વટલાવે, કે મરણ પમાડે એવું ભોજન સુજ્ઞ પુરૂષ કદી કરશે નહીં; તો પછી સ્ત્રી, કે જે ખાસ કરીને પુરૂષની પરિચર્યા કરવા માટેજ સર્જેલી છે, તેની શું પતિ તે કંઇ સેવા કરે?"

> જુઠી જગમાં ન રાખો કોઇ પર ઇતબાર યારો;
> ફરેશ્તાને લીબાસે જ્યાં ફરે બદકાર યારો.—જુઠી૦
> ફરેબી વાત મીઠી બોલશે ઝેરી જબાંએ;
> ગલે કપટે લગાડી ફેરવે તલવાર યારો—જુઠી૦

"જેમ વય ગયા પછી કામ વિકાર નથી, જળ સુકાઇ ગયા પછી સરોવર નકામું છે, વિત્ત ગયા પછી પરિવાર નકામો છે, ને કડવા ઘા જેવા લાગે છે. તત્વ જ્ઞાન થયા પછી સંસાર ખાવા ધાય છે, તેમ ટેક ગયા પછી આપત્તિમાંથી સંરક્ષણ થતું નથી. જે ટેકી છે, જેની પરમાત્મા પર શ્રદ્ધા છે, ને ગમે તેવાં સંકટમાં પણ તે શ્રદ્ધા ચલાયમાન થવા દેતો નથી, પરંતુ તેને ધીરતાથી વહ્યેજ જાય છે, તેજ કલેશના પારને પામે છે!" તે આત્મજ્ઞાની વિચાર કરી શકે છે, કે સુખ, દુઃખ, તૃષા, હર્ષ, શોક ઇત્યાદી ધર્મો પણ મનના અને દેહના છે, આત્માના નથી. દાજી! તમે શ્રી રામચંદ્રજીનો દાખલો લો. પોતાની જનેતા માતા કૌશલ્યા કરતાં પણ કૈકેયી જેવી પરમાતાને બહુ માન આપતા. વળી કૈકેયી રાણીનો પુત્ર ભરત પોતાની જનેતા કરતાં પર માતા કૌશલ્યાનો પડયો બોલ ઉપાડી લેતો હતો. અરે, એટલુંજ નહીં, પણ પિતા દશરથ રાજાનું રાજ ભરતને મળે અને પોતે ૧૪ વરસ વનવાસ ભોગવે એવી પણ પરાઇ માતાની માગણી ખુશીથી સ્વિકારી રામે વનવાસ ભોગવ્યો હતો.

તમે તમારી મતરાઇ માતા તરફ દ્વેષની નજરથી જુઓ છો, માટેજ તેણી તમારા ઉપર દ્વેષ રાખતી જણાય છે. કેમકે દ્વેષ મનુષ્યનાં હૃદયને જુદાં પાડે છે; લોકોને હેરાન કરવાના સાધનોને પુષ્ટિ આપે છે; અને પ્રજાઓને નિર્દય લડાઇઓમાં હોમે છે; છતાં અંતે મનુષ્યો આ લડાઇઓમાં ઘાતકી પરિણામોથી ત્રાસ પામી સંપુર્ણ પ્રેમની છાંયા નિચે વસવાને ચ્હાય છે, અને સંપુર્ણ પ્રેમમાં અભંગ વિશ્વાસ રાખે છે. જેવું ભવિષ્ય હોય તેવી બુદ્ધિ થાય છે, તેવી મતિ થાય છે, તેવી ભાવના થાય છે, અને તેવા સહાયકો મળે છે, એમ જાણવું. માટે હે ભાઇ! "નકામી ધાસ્તીથી ત્હારા જીવને બિવરાવતો ના, કે ખ્યાલી વિચારોથી ત્હારાં દિલને નિરાશ કરતો ના. જે થવાનું છે તે મિથ્યા થનાર નથી, ને નહિ થવાનું હોય તે કદી થનાર નથી. માટે એવી ચિંતા રૂપી વિષને હરનારૂં શાંતિરૂપ ઔષધ કાં નથી પીતો?" શાંતિ છે તે ચિંતાનો, દાન દરિદ્રતાનો, સુશીલતા દુર્દશાનો, સદ્ બુદ્ધિ અજ્ઞાનનો, અને શુભ ભાવના ભયનો નાશ કરે છે. એ શોનેરી સખુનો ત્હારાં જીગરની તખ્તીમાં કોતરી રાખ. પરિક્ષા કર્યા આગમચ કોઇની ઉપર વિશ્વાસ કરતો ના, તોય પણ કારણ વગર અવિશ્વાસી ના રહેતો; તે કામ સારૂં નથી. બાયરનની નાકદર માયના જેવી, તથા મી૦ ફુટ નામના નાટકકારની માયના જેવી ત્હારી માતા નિર્દય તો નથી ને? તેણીએ તો વળી ઉડાઉ હોવાથી પોતાની મોટી દોલત પણ વહેલી ખરચી ખાધી હતી. આખરે કરજ પેટે તેણીને તુરંગમાં જવું પડયું ત્યારે પોતાના ખુશ-મીજાજ લહુવા-દીકરાને ચીઠ્ઠી લખી કે: "વ્હાલા સેમ! કરજને લીધે હું કેદમાં છું. આવીને છોડવો તમારી વ્હાલી માતા ઇ. ફુટને." એના જવાબમાં લખ્યું કે; "વ્હાલી માતા! જેવી તું છે તેવોજ હું છું. પરિણામમાં વ્હાલી માતા તરફની ફરજનું કરજ અદા કરવાને તમારો વ્હાલો દીકરો જોકે અશકત છે, પણ તું જેવી માતાનાં દુઃખે બેહદ દુઃખી થાઉં છું. તમારો વ્હાલો દુઃખી દીકરો સેમ ફૂટ." સાવ-કીના સીતમ તો જેણે વેઠયા હોય તેજ જાણે. ન્હાનાં ફુલ બચ્ચાંઓને હાથ પગ બાંધી ભુખાં રાખનારી મતરાઇઓ, ચિપ્યા તવેથાના ડામ દેનારી ઓરમાન માતાઓ, ખાણાંમાં ધતુરા અને સોમળ નાખનારી શૅાખોના જુલમ ઉઘાડા નહીં પડવાનું કારણ ઘણીવાર તો બચ્ચાંઓનો પિતાજ હોય છે. પરણેલી તો જેવી તેવી, ને નાતરેની તો જોઇને લેવી, એ કહેવત પ્રમાણે આગલા ધણીનો દલ્લો ધરાવનાર ઓરતોને પરણી લાવનારા બાપો તેણીના ગુલામ થઇ પડવાથી, તેણીના સીતમ અને જુલમ માટે ટુકારો કરી શકતા નથી. અને પરિણામે નિર્દોષ મા વગરનાં બાળકો હેરાન થાય છે. ઇરાનના બાદશાહ બેહરામ જેને લોકો શીગાનશાહ કરી કહેતા હતા, કારણ કે પોતાના બાપની પાદશાહતના વખતમાં એ શીશતાનનો હાકેમ હતો, જેણે તેર વરસ રાજ ભોગવી કંદેશાહપુરમાં પોતાની રાજધાની સ્થાપિ હતી, તે ઘણોજ દાનાવ પાદશાહ થઇ ગયો છે. તે સંસારી લોકોને એટલીજ નશિયત કરી ગયો છે, કે જે કોઇ આ જગતના લોભ ઉપર માયા બાંધે છે તે પેલા મરદના જેવો છે, કે જે એવી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરે કે, જેના પાસે આગલા ખાવિંદથી મેળવેલો માલ હોય,

અને તેવી બાયડીથી પેલો બેશરમ ખાવિંદ તાબેદારીની આશા રાખતો હોય. આવો ખાવિંદ પોતે કદી સુખી થતો નથી, અને બચ્ચાંને દુઃખમાંથી ઉગારી શકતો નથી. Of earthly goods the best is a good wife; A bad, the bitterest of human life. હે દાજી ! આપેલા દાખલા દલીલો ઉપરથી, તું જે નસીબ લાવ્યો છે તે ઉપર ઉસ્તવાર રહી મનને શાન્ત રાખી ત્હારો ઉદ્યોગ કર્યાં જા.

કરે ઉપાય કોટી કદી બહુ તદબીરથી,
ન જાએ ફોકટ લેખ નસીબ, બને તકદીરથી.—કરે૦
એક સાંધે તેર તુટે, અહીં છુપાવે અહીં વછુટે,
વેરી ઝુંટે ચોર લુટે, છંદથી હરામે ખુટે,
કરે હજાર હુન્નર તદપી, નસીબ વણુ નથી.—કરે.

દિલાસા પત્ર ૬૪ મો.

"After long storms and tempests overblowne,
The sun at length his joyous face doth cleare;
So when as fortune all he spight hath showne,
Some blissful hours at last must needs appeare,
Else should afflicted weights oft-times despeire."

Spenser.

હે સાગર ! તમે રોજના અનુભવ લો છો, તોએ દુઃખ અને મોતનાં ભયાનક ચિત્રો તમારી નજર આગળથી ખસેડતા નથી. એ તો વિઘ્નમાં વિઘ્ન વિંટલાયાજ કરે. સંકટમાં સંકટ સમાયાજ કરે. સુતકમાં સુતક આવ્યાજ કરે. લડાઇમાં લડાઇ વધ્યાજ કરે. જેની તેની જાત જેની તેની સાથે ઠોકાયાજ કરે. વાસણુ કાંઈ એકલું હોય તો અફળાય નહીં. એક રૂપૈયો કાંઇ અવાજ ન કરે વાસણમાં વાસણુ મુકયે તો અફળાય. રૂપ્યામાં રૂપ્યો અથડે તોજ ખખડે. માણસ સાથે માણસ અથડાય તોજ અવાજ થાય. કુદ્રત, પ્રકૃતિ, અને સ્વભાવ પ્રમાણે દુન્યાંનો કારભાર વગર ખટકે ચાલ્યોજ જવાનો. કુદ્રતને કોણે અટકાવી ? પ્રકૃતિના માર્ગમાં નડતળ કોનાથી નંખાય ? જેના તેના ગુણ અને પ્રકૃતિ ઉપર જે તે જાય. અકબર બાદશાહે બીરબલનાં આ સિદ્ધાંતને ખોટું પાડી કહ્યું; કે તોખમની તાસીર કે કુદ્રતનો નિયમ હું માનતો નથી. અકબરે એક બિલાડી પાળીને તેના મોંમાં મસાલ પકડી રાખવા ઘણા વરસે શિખવ્યું, અને ચોપટ રમવા સાંજે બેઠા ત્યાં પેલી બિલાડી મસાલ પકડીને ઉભી રહી. બીરબલે જોયું કે આપણને ટાણો મારવા બાદશાહે આ

ખેલ કરેલો છે. આ ઉપરથી તેણે પોતાના વિશ્વાસુ નોકરને બોલાવી કાનમાં કહ્યું, કે એક ઉંદર પકડી લાવ. પેલો નોકર ઉંદર લાવ્યો, કે બીરબલે ગુપચુપ પોતાની બાંહેમાં ખોસી દઇ પાસા ફેંકતાંની સાથે ઉંદરને રમતના દાવ ઉપર છોડી મેલ્યો. જેવો ઉંદરને જોયો, કે બિલાડીએ પાદશાહના જામા ઉપરજ મસાલ પડતી નાખીને ત્રાપ મારી. જામો સળગી ઉઠયો અ ને બાદશાહ ગભરાઇ ગયો. બીરબલે કહ્યું : બંદે-નવાજ ! જેની તેની ઓખાડ જણાવ્યા વિના ન રહે, કેમ ફાંફાં મારો છો ? દરિયાનાં પાણી કાળાં દેખાય છે તેમાંજ ચકચકિત મોતી પાકે છે, ને તળાવનાં પાણી સફેદ દેખાય છે તેમાં કાદવ શિવાય બીજું શું છે ?

નીરમળ શીર પર જટામેં યારો, બગલા બેઠા પાંનીમેં;
મચ્છી લગી ચરણોમેં, ઓ બુજે કોઇ શુરી દીગંબર,
ખરા હરી કે ભજનમેં, કપટી કયા જાને મનમેં ?

દુઃખનું કલ્પિત ચિત્ર, અને મોતની વગર આકારની છબી જોઇ જોઇને હે સાગર ! તું હરણાની પેઠે ઝાંઝવાનું જળ પીવાને અમસ્થો તળશે છે. તે એવી રીતે કે ચંદ્રકાંત્તમાં વર્ણવેલા સ્વપ્ન તુલ્ય સંસારની પેઠે. હરણ ઝાંઝવાનું જળ જોઇ પીવા સારૂ ઘેલાં જેવું ભમે છે, પણ તે જગ્યાએ પાણી નહિ હોવાથી મિથ્યા દેખાય છે, એવું એ પશુને કોણ કહે ? નિંદ્રામાં સ્વપ્નું આવ્યું, અને તેમાં ઘણું દ્રવ્ય મળ્યું, ને લોકોને ત્યાં ખાતાંમાં જમે કરાવ્યું તે સાચું શી રીતે ઠરે ? ચતુર ચિત્રકારે માટીનું ચિત્ર બનાવ્યું ; તે જોતાં તેમાં પ્રીતિ લાગી, પણ સાચું જોઇએ તો તે માટી છે. અનેક પ્રકારની સ્ત્રીઓ તથા હાથી ઘોડા રાત્રે જોતી વેળા મન ભુલી જાય છે, પણ તેને દિવસે જોઇએ તો તે ચામડાં છે. લકકડ પથ્થરની અનેક પુતળીઓ છે. મહેલોમાં પુતળાંઓ કહાડેલાં હોય છે, તેને જે તરફથી જોઇએ તે તરફથી દેખાય છે. તેમ બીજાં અનેક ચિત્રો જોવાથી મન ભરાઇ જાય છે, પણ તે અમસ્તો ભાસ છે ! દશાવતારના તમાશામાં સુંદર સ્ત્રીઓ નૃત્ય કરે છે, નેત્રના હાવભાવ કરે છે, પણ તેમાં કોઇ સ્ત્રી ન છતાં તે સર્વ પુરૂષજ હોય છે. તેજ પ્રમાણે સૃષ્ટિ અનેક રંગમાં દેખાય છે, પણ તે અસત છે. સત્ય ભાસે છે, પરંતુ તે અવિદ્યા—અજ્ઞાનનો બહરૂપી ખેલજ છે. જુઠું સાચાં જેવુ દેખાય પણ જ્ઞાનીએ તેનો વિચાર કરવો. કેમકે આપણી નજર ઠેકાણે ન હોવાથી જે ભાસે તે સત્ય કેમ મનાય ? ઉપર નજર કરી જોતાં આકાશ ઉંધું દેખાય છે અને તે પાણીમાં જોતાં ચત્તુ દેખાય છે, તથા વચમાં તારાઓ દેખાય છે પણ સાચું કાંઇજ નથી ; સર્વ દેખાવ માત્ર છે. રાજાએ ચિત્રકાર કને સર્વ સભાની તસવીરો કઢાવી તે જોતાં આબેહુબ તેઓજ છે એમ લાગ્યું, પણ તે મિથ્યા છે. જેમ એક પતંગ્યું પોતાનો રંગ પોતે જોઇ શકતું નથી, જેમ ચંપેલી પોતાની ચોતરફ પંથરાતી ખુશબો પોતે લઇ શકતી નથી, તેમજ જે રંગીલો દેખાવ રાખે છે, અને બીજાંઓને તે ઉપર નજર

કરવાને તેડે છે, તે પણુ પોતે પોતાને દેખી શકતો નથી. માટે બીજાંને પોતે કેવો લાગે છે, તે જાણુવાને ભારે ઇન્તેજાર રહે છે. જ્યારે અંત્તરનું દુઃખ તો જુદુંજ હોય. હે સાગર ! આપણે મોતથી તો ડરવુંજ નહીં જોઇએ. એક વિદ્વાન કહે છે કે, "મોટામાં મોટું પાપ ને દરદ આપણુને જે નડે છે તે મોત છે, પણુ તેનાથી જરાએ કળતર કે દુઃખાવો તો થતો નથી, એવું તે નરમમાં નરમ દરદ છે. આપણે જીવતા હોઇએ ત્યારે તે દરદ યાને મોત હોતુંજ નથી. અને જ્યારે તે દરદ આવી લાગે છે, ત્યારે આપણે તે દરદ ભોગવવાને જીવતા રહેતા નથી. તમે વાસના દુર કરો, તુર્ત શાંતિ મળશે. સુખની શોધમાં આપણે બહાર ભટકવાનું નથી, તે આપણુા પોતાનામાંજ છે, તે માત્ર શોધી લેવાનું છે. બેહેસ્તનો આખો મહિમા તમારામાંજ છે. આ જીંદગીમાંજ જો આપણે સુખી નહીં નિવડયે, તો ભવિષ્યની જીંદગીમાં સુખ મેળવવાની શા માટે આપણે રાહ જોવી જોઇએ? શું હમણાં કરતાં ત્યારે પરવરદેગાર આપણી ઘણી સંભાળ લેશે? આ જગત્માંજ જો સુખ શોધી નહીં લઇએ તો પછી સ્વર્ગમાં તમે શોધશો તેની શું ખાત્રી? સુખ લેતાં આપણુને અટકાવનારા ૪ પહેરેગીરો છે. અભિમાન ને લોભ, સ્વાર્થ અને અદેખાઇ આ ચાર જ્યાં જશો ત્યાં નડશે. માટે એ ચારને આ જગત્માંજ કુદાવી જાવ તો પછી તેઓ પુઠ પકડવાની છોડશે." દુનિયાંનાં સંકટો ચાર ચીજમાં કહ્યાં છેઃ—ઘડપણુમાં એકલાપણું, પરદેશમાં બિમારી અને આજારીપણું, બેરોજગારી સાથે કરજ, અને ચાલતાં લાંબે રસ્તે જવાની ફરજ. બીજાઓ જુદીજ ચાર ચીજોમાં સંકટ માને છે. જેને જેવી વિતે તેવી તેની ખામી કાઢે. શ્રીમંતો જેને દુઃખ કહે છે, તેને અનાથો દુઃખ માનવાને નાજ પાડશે. મગર એ બંને જણુાની ખાત્રી તો છેજ, કે ઠંડીની મોસમ પછી ઉનાળો આવવાનોજ, દિવસ પછી રાત છેજ, મોટાં તુફાન પછી મોટી શાંતિ થાય છેજ. એ તો આપણુા રોજના અનુભવો છે, માટે તમને ગમે એવો અંધકાર માર્ગ જણુાતો હોય તોએ ખાસજ યાદ રાખજો, કે વખત તે સર્વને મારી હઠાવી તમારી ગમગીનીને ચુપ કરી દેશે.

દુઃખ પડે દુનીયાં વિષે, તો મન મેલ કપાય;
હેમ અગ્નિમાં બાળતાં, નિશ્ચય નિર્મળ થાય.

માનવીઓને ખુદા ઉપર અવિશ્વાસ રહેવાથી તેઓ દુઃખી થાય છે. અવિશ્વાસ રાખવાનું કારણુ કુદ્રતના ખેલને જ્ઞાનથી તપાસવાની બુધ્ધિ ન હોવાથી તેઓ ગભરાય છે, કે તે પ્રભુ તો ઘડીમાં ધર્મિને મારે છે, ને પાપીને તારે છે. કોઇ પહાડ જેવો આદમી ચાલતાં ચાલતાં ઠોકર લાગીને મરી જાય છે, અને કોઈ ૩ વરસનું બાળક ૩ માળની બારીએથી તુટી પડી જમીન ઉપર જીવતું બચી જવા પામે છે. રેલ્વેના બારણામાં માત્ર આંગળું આવી ગયાથી એક પીલટન મરી ગયો, ને રેલ્વેના ડબાના સંડાશમાં એક બાઇ વ્યાઇ પડી, તેનું છોકરૂં લાઇન ઉપર પડી ગયું, અને છોકરૂં તો જીવતું નિકળ્યું! આ વિગેરે ઉલટ પુલટ દાખલાઓથી માનવી ખુદાઇ કુદ્રતને

મ્હારીના ખેલ–બાજીગરની બાજી–અને નિયમ કે કાનુન વગર ચાલતો કુદ્રતનો કારોબાર સમજી પોતાના દુઃખમાં ધૈર્ય રાખી શકતો નથી. અથવા ભવિષ્યને માટે ભયમાં ને ભયમાં ભયભિત રહે છે. માનવી સ્વાર્થ તજે છે તો તેની સાથેજ તેનાં દુઃખોનો નાશ થાય છે. બીજાંઓને તે દુઃખ દેવાનું છોડે છે, તો તેને બીજાંઓ તરફથી દુઃખ ખમવાનું પણ ઓછું થાય છે. જ્યારે મ્હારાં બરગસ્તે નસીબથી હાતમ જેવો સખી મરદ કંજુશ થઇ જાય, અને હું જો સેબ ફળનો છોડવો જમીનમાં રોપું અને તેમાંથી થુવર પેદા પડે, તો પછી મ્હારૂં કપાળ કુટવું જોઇએ. હવે મ્હારાં ઉંધાં નસીબની વાત વધારે શું કહું! પેલું બેહેસ્તનું જાનવર હુમાએ સમજીને પાળી પોષી મોટું કીધું. અરે સાગર! તને કાંઇ ખબર કે? તે હુમાએ નહીં, તે તો ઘુવડ નિકળી આવ્યું, એ કીસમતની તાસીર જેમ મ્હારી છે તેમ ત્હારી પણ સમજી લે.

પંખી બેઠું તન પિંજરે, મોહ્યું માયામાં ત્યાંયજી,
ઉડવાનું ભાન ભૂલી ગયું, સઘળું સૂઝે ન કયાંયજી!
પકડાયું મોહની જાળમાં, ફાળ કેમ ભરાયજી!
આઘું પાછું જરા ઉડતાં, જીવ પાછો તણાયજી. પંખી
વળગ્યું વ્યસન જેમ વ્યસનીને, મૂકયું કયમ તે મૂકાયજી;
જીવડો ઝલાયો જંજાળમાં, છુટો કયમ કરી થાયજી? પંખી.
પકડી જાશે કાળ કૃર જયાં, બ્હાર નહી ત્યાં લગારજી;
પીંજરૂં તારૂં પડયું રહે નિશચે નાશ થનારજી. પંખી.
એટલેથી નથી છુટવું, ભુંડું ભ્રમણ અપારજી;
રામ સેવક સુત ચેતજે, ભાગે ભયના ભણકારજી. પંખી.

હે સાગર! દુઃખનાં ચિત્રને વિસારવું હોય, મોતના ભયને ટાળવો હોય, તો તેના હજાર દ્વારોની થોડીક કુંચીઓ રામે આપેલી છે, તેનો ઉપયોગ કરી આગળ વધ. "ત્હારે ત્હારો પુરૂષ પ્રયત્ન છોડવો નહીં, ને કષ્ટથી કદી બીવું નહીં. સભામાં સરમાવું નહીં. ગમે તેમ થાય પણ શરત કરવી નહીં. ઘણી ચિંતા કરવી નહીં. સોબત વગર રહેવું નહીં, ને પાપ બુધ્ધિથી પરસ્ત્રી તરફ જોવું નહીં. કોઇના આભારમાં જવું નહીં, ને જવું તો માથે રાખવો નહીં. કોઇ પણ બહાર જતું હોય તો "કયાં જાય છે?" એમ પુછવું નહીં. પ્રસિદ્ધપણું છોડવું નહીં. પરાધીન થવું નહીં, ને કોઇના ઉપર પોતાનો બોજો નાખવો નહીં. ચાડિયાને ઘેર ઘણા દહાડા રહેવું નહીં, ને પોતાની હકીકત કહેવી નહીં. પોતાની કીર્તિ વર્ણવવી નહીં ને કંઇ પણ વાત કહીને પોતે હસવું નહીં." આટલી કુંચીઓના ઝુમખામાંજ ત્હારૂં શોધેલું સર્વ મળી આવશે. ઉદ્યોગમાં સારાં નરસાંનો બુધ્ધિ બળે ઉપયોગ કરે તો વિપત્તિ શું છે તેનો તને ઝાંખોએ ઝુરાપો નહીં થાય. આકાશમાં એકાંતે ફરનારાં પક્ષીઓ પણ આપત્તિમાં આવી પડે છે, અને કુશળ પુરૂષો અગાધ જળથી ભરેલા સમુદ્રમાંથી પણ માછલાંને પકડી પાડે છે. માટે આ જગતમાં કયું કામ

નઠારૂં છે અને કયું કામ સારૂં છે? તેમ સ્થાન મેળવવામાં પણ શે। લાભ છે? કાળ તો હાથ લાંબો કરીને છેટેથી પણ સર્વ મનુષ્યોને પકડી પાડે છે.

મત કર ભરોસા દેહકા, જો ભસ્મ હોણા ખ્યારિયા.
શિરકાલ કૂકત હૈ ખલી, લાગી હમેશ ચલાચલી;
કયોં નોં કરે કરની ભલી, યહ કૌન હઠ તૂં ધારિયા. મત-
બાલક અવસ્થા ખેલમેં, યોવન ગઇ બહ ફેંલમેં;
ગઇ વૃધ્ધ ચિંતા મેલમેં, વિરથા જનમ તું હારયા. મત.
નારી ચલેગી દ્વાર તક, પરિવાર ગલીયોં બજાર તક;
સુત ભ્રાત મિત્ર મસાણુ તક, પરદેશ હંસ સિધારિયા. મત.
રઘુવીરદાસ વિચારી યે, હિંય ધ્યાન પ્રભુકો ધારિયે,
હરિનામ નાહિં વિસારીયે, ઇહ સત્ય વચન ઉચારિયા. મત.

પ્રભુનું એવું કથન છે કે, “મનુષ્યને ખરેખર મેં શુભ મુહુર્તમાં ઉત્પન્ન કર્યું છે.” વિચારના કાગળ ઉપર, લખ્યા તર્કના લેખ. આમ છતાં અભિમાને કરીને અશુભ મુહૂર્તમાં જન્મેલો હોવાનું ભાન કરીને જે જન સંકટની વેળા મગરૂરી કરે છે, તે એક વગર દવાઈનું દુઃખ છે. વિપત્તિ વેળાએ હાય હાય તે એક વગર મલમનો ઘા છે, અને દુનિયાંનો ભારી બોજો તે જુસ્સો છે. પશુ પક્ષી જેટલી ત્હારામાં પારખબુધ્ધિ નથી. તું જેને ધોબી જેવો ધોબી કહે છે તે પણ ત્હારાથી ચઢતો છે, કેમકે સેંકડો લોકોનાં હજારો કપડાં લઈ જાય, ને કિયું લુગડું કોનું તે પારખી આપે છે. પણ તું સુખ દુઃખનું પોટલું પારખી શકતો નથી. તું જેને હજામ જેવો હજામ કહે છે, તેના ઉપર તું વિશ્વાસ રાખે છે, કે તે બેગાંનો અજાણ્યો છતાં તેનાં ધારદાર હથિયાર આગળ ત્હારૂં ડોકું આપી વિશ્વાસથી હજામત કરાવે છે. તું જેને ઘાંચી જેવો ઘાંચી કહે છે, તે એક માળની ઉંચાઇથી તેલની ધારા જમીન ઉપર મુકેલા સીસામાં એક ટીપું પણ ઢોળ્યા વગર રેડવાની કરામત ધરાવે છે. ત્યારે તું કોણ? શાનું અભિમાન રાખે છે? મ્હારૂં મ્હારૂં શીદને કરી રહ્યો છે? “જેનામાં મ્હારૂં ત્હારૂં વિગેરે દ્વૈતભાવ નથી, દેહથી ખલકતને જુદી માને છે, અને હું પિંડ બ્રહ્માંડનો ધણી એવા વિચાર જેનામાં રહેતા નથી; બીજું તો શું પણ હુંપણું એજ જયાં નહીં સરખું થઇ પડે છે, કાળ વિભાગની પણ ભૂલવણી જેનામાં રહેતી નથી, સર્વત્ર સર્વદા એક તેજોમય બ્રહ્મજ જેને દિસે છે, શુન્યરૂપ ઇશ્વરનો વિચાર કરતાં પોતે ઉત્પન્ન થયો એમજ જેને લાગતું નથી, તેનો નાશજ કયાંથી? સૃષ્ટિનો નિયમ છે, કે ન્હાના ન્હાના પરમાણુ પડયાં હોય તે મળી એક મોટો પદાર્થ થાય, અને મોટો પદાર્થ હોય તે ભાંગી જઈ પરમાણુ રૂપે થઈ જાય. મોટા પર ઝપાટો પડવાનો સંભવ વધારે, માટે તું નાનો છું એવું મનમાં જાણ. મોટપણાને લીધે ઉપાધિ ઘણી નડશે. હું જ્ઞાની, હું ગુરૂ, હું બ્રહ્મ એવો અહંભાવ ધરવાથી કંઇ વિશેષ લાભ નથી. સૃષ્ટિમાં સઘળીજ વસ્તુ બ્રહ્મમાં બ્રહ્મ છે, બ્રહ્મ કાંઇ અમુક

વસ્તુ નથી. જેમ પૈસો ટકો ઘણો એકદમ હોય એનું નામજ ભંડાર, તેવોજ તે અખુટ ભંડાર છે. "ચલતી ચકકીમેં પીસાત હે, તુલસી કહે સબ લોક; કોઈ વીરલા સંત રહે ગયા, પરિબ્રહ્મ કીલકી ઓટ. એક અભિમાની માણુસનું દીલ શાંત દીસે છે, તો-એ તે માંહે ભારે સંતાપ રહે છે. તેનાં સુખચેન કરતાં તેની જંજાળ વધારે જાણુવી. તેની ચિંતા તેના મુવા પછી તેની મટ્ટીની સાથે આરામ લઇ શકતી નથી. તે એટલી તો મોટી છે કે ઘોર મધે પણુ ઢંકાઈ શકતી નથી. તે પોતાના પોકળ વિચાર પોતાની હયાતને પેલે પાર પણુ લંબાવે છે. તે પૂર્વ સૂચના કરીને એવું કહે છે, કે તેના મરણુ પાછળ તેની વખાણુ થવાની; પણુ જે લાગતા વળગતાઓએ તેમ કરવાની કબુલાત આપી છે તેઓથી તે છેવટે ઠગાય છે. યા દુર બ હરદુ દસ્ત કુનદ ખાજેહ દર કેનાર; યા મઓજ રૂજી અફ્ગન્દશ મુરદેહ બ કેનાર. અરે! આપણો મહેરબાન શેઠ બેઉ હાથે આપણા ખોળામાં મોતીઓ ભરી આપે છે, અથવા તો કોઇ દિવસ દરિયાના મોજાની માફક એક મડદાં મીસાલે આપણુને ફેંકી દે છે. તેમ કરવામાં શેઠની ઇચ્છાને ચાકરે તાબે થવુંજ જોઇએ. ઈશ્વરના હુકમ સામે અભિમાન તે કેવું હોય? આવા અભિમાની મૂર્ખ શિષ્યને ઉપદેશ કરવાથી, દુષ્ટ સ્ત્રીનું પાલણુ પોષણુ કરવાથી, અને દુઃખી મનુષ્યો સાથે વ્યવહાર કરવાથી, પંડિત પણુ દુઃખી થાય છે, દિલાસા દેનાર પણુ સંકટ પામે છે. હે સાગર!

જગત્માં જન્મીને મોજ બહુ માંડવી, એમ નહી તો હૃદે રોષ આણો,
કાય એ માયનું કામ આ ઠામમાં, છે નહી એમ આપેજ જાણો;
પણુ બહુ પ્રેમથી નિત્યના નેમથી, આજથી થાય કાલે વધારો,
એમ ઉદ્યમ કરો, કામ સુ આદરો, વાંદરો વે'મ આણે નકારો.

દિલાસા પત્ર ૬૫ મો.

The path of sorrow, and that path alone,
Leads to the land where sorrow is unknown.

મમઇજી! એ દુઃખના ચાળા નથી પણુ મનના ચાળા છે. તમે મામાજીની દળદેસરીની દાંયબાંય કરો છો, પણુ મામાજી પોતાની દળદેસરીમાંજ મોજ માને છે. પોલ્ટીસ જોઇને બીજાંને વામીટ થાય છે, ને બુચો મુગો મુગો દરરોજ પોલ્ટીસનું પાઉં મિઠું લાગવાથી બસ તેજ ખાતો માલમ પડયો હતો. માટે જે દળદેસરીથી તમે મુઝાવ છો, તેજ દળદેસરી મામાજીને મિઠી લાગે છે. જંજાળ પછીની આસા-એસ મામાજીને મેજબાનીની જેવી મધુર લાગે છે. મમઇજી! જંજાળ પછીનો તબકકો એટલેજ આસાએસ. તમે તડકે ચાલીને પછી છાંયડામાં બેસોનેં, તે ને તેજ છાંયડો

કેવો મોજ પમાડશે! માટે તમારે મનથી જે દળદેસરી જણાય છે, તે મામાજીને મનથી અતિ મધુર સમજ્જો. તમને રાંધણીમાં ને રાંધણીમાં ધુમાડો ખાધા કરતાં જોઈ મામાજી ઉલટા તમારી કદર ખાય છે. તે ધુમાડામાં હું તો અર્ધી ઘડી ઉભો રહું તો આકુળ વ્યાકુળ થાઉં છું, ને તે ધુમાડો ખાવામાં તમોને મોજ મળે છે. માટે એ દુઃખના ચાળા નથી, પણ મનના ચાળા છે. કેટલાંકો જન્મથીજ મહેનત મજુરીના મોટા બોજા ખમવાને સૃજાયલાં છે, પરંતુ તેથી કાંઈ એમ ઠરતું નથી, કે તેઓ તેથી દુઃખી છે, અગર તેઓની જીંદગી કંટાળાભરેલી છે. એક રાજાની વાત કહેવામાં આવે છે, કે દર રાતે ઉંઘમાં એનો એજ સ્વપ્નો જોતો હતો, કે **"તે ભિખારી છે!"** જ્યારે તેનાજ રાજ્યમાં રહેતો એક ભિક્ષુક દર રાતે એવોજ સ્વપ્નો જોતો હતો, કે **"તે રાજા છે!** અને મહેલમાં રહે છે!" ત્યારે રાજામાં અને ભિખારીમાં ફરક શું? પહેલો છે, તે દહાડે રાજા ને રાત્રે ભિખારી; ને બીજો છે તે રાતે રાજા ને દિસે ભિખારી. ઇશ્વર તો સર્વને સરખી આંખે જુએ છે, પરંતુ જેને તેને કર્મના દરજ્જા પ્રમાણે સુખ દુઃખ વહેંચી આપેલું હોવાથી, જે સુખ કે દુઃખ બીજાનું આપણે જોઈએ તે સુખ કે દુઃખ આપણા સુખ કે દુઃખ સાથે અદલ બદલ થયેલું જોવા આપણે ઇચ્છિએ છિયે. પરંતુ ગધ્ધાના લીંડે પાપડ થાય તો અડદ મગનો ભાવ કોણ પુછે? માણસના મન ઉપર એકજ છાપ તેના દુઃખ દર્દને મારી હઠાવવાને બસ છે, અને તે વિશ્વાસ. જેમ નર્કના કીડા નર્કમાંજ વસવાને રાજી છે, તેમ ઉકરડા ઉપર વસનારને મહેલમાં રહેવું ગમતું નથી. દેવલમાંનું પાણી પીવું ને ઝેરનો પ્યાલો પીવો એ ઘણાંકો બરાબર ગણે છે, છતાં એક દર્દી બાઇનું નહીંજ સારૂં થાય એવું દર્દ થતાં, પાદરીએ દેવળમાંનું પાણી પીવા કહેતાં તેણીએ તે પીધું ને તેણીનું દર્દ દફે થયું! કોઇને તમે સારૂં રહેવા ખાવાનું આપો તો તેને તે દુઃખ આપનારૂં થઇ પડે છે.

ગર ઉસને કહા સએર કરો જાકે જહાંકી,
તો ફિરને લગે જંગલો બીમાર જહાંકી;
કુછ દશ્તો બિયાબાંમેં ખબર તનકી ન જાંકી,
ઔર ફેર જો કહા સએર કરો હુસ્ને બુતાંકી.
તો ચશમો રૂવો ઝુલફ઼ોં ખતો ખતો ખાલમેં ખુશ હુએ!

માટે હે મમઇજી! તમે માગો તેજ કાંઈ સર્વને માટે સુખનું હોતું નથી. ઇશ્વર તો સમજીનેજ આપ લે કરેછે. ભુંડો પણ ઇશ્વર પાસે સુખજ માગે છે, ને ભલો પણ સુખજ માગે છે. બે શત્રુઓ લડે ત્યારે ઇશ્વરની બન્નેવ એકેક કરતાં ચઢતી પ્રાર્થના કરે, તોપણ એક જીતે ને બીજો હારે. પણ યાદ રાખવું, કે એક ગમથી પાંચ હાર્યા તો બીજી ગમથી વ્યાજ વટાવ સાથે હકકનું હશે તો દશ ગણું તે માલેક આપશેજ. માટે તેનેજ પકડી રાખવો. કૌરવ પાંડવનાં મહા યુધ્ધ વખ્તે અર્જુને પાંડવોનો પક્ષ પકડવા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનને દ્વારકાં જઇ વિનંતિ કરી લડાઈનું આમંત્રણ કર્યું. અને

દુર્યોધને કૌરવોના પક્ષમાં લશકર મોકલવાનું શ્રી કૃષ્ણુને આમંત્રણુ કર્યું. બન્નેવે એક સરખી એકી વખ્તે અરજ કરી. શ્રી કૃષ્ણે બન્નેવને હા કહ્યું. શરત એટલીજ કીધી કે દ્વારકાંના રાજ્યનું તમામ લશકર જેને જોઇએ તેણે એક ગમથી માગવું, ને બીજી ગમથી એકલા શ્રી કૃષ્ણુની માગણી કરવી. દુર્યોધને તો લશકર માગ્યું, પણ અર્જુને એકલા શ્રી કૃષ્ણુને માગ્યા. અર્થાત, જેણે આ દુન્યાંમાં ફતેહ મેળવવી હોય તેણે સામગ્રી કરતાં સામગ્રીના રચનારની મદદ માગવાથી જય મળશે. ઇશ્વરની ભકિત એજ ઉત્તમ માર્ગ છે. જે માતાઓએ કીર્તિવંત પુત્રો ખરી ઇશ્વર શ્રધ્ધાથી માગ્યા તેઓને માનવંત પુત્રોજ આપ્યા છે. જે માતાઓએ પૈસાને હૈડે ધરી પૈસા-કમાઉ દીકરાઓ માગ્યા તેઓને તેવાજ પુત્રો આપ્યા છે. ઇશ્વરને ત્યાં કાંઇ ખુટ નથી, પરંતુ તમારી માગણીજ સચોટ અંતકરણુની હોવી જોઇએ. સુથારડીઓએ પંડિત પુત્રો ને કારીગર બેટા માગ્યા તેઓની કુખે તેવાજ બેટા અવતર્યા. સુથારડી માતાઓની કુખે ઇનીગો જોન્સ જેવો શિલ્પ શાસ્રી, હેરીસન જેવો કાળમાન-યંત્ર બનાવનાર, જોન હંટર જેવો પ્રાણી-વિદ્યાવેત્તા, રોમને અને ઓપ્યો જેવા ચિતારાઓ, પ્રોફેસર લી જેવો ભાષા શાસ્રી, અને જોન ગીબ્સન જેવો શિલ્પ શાસ્રી અવતરેલા હતા, અને ગરીબ સુથારડી માતાઓના અરમાન પૂરા પાડયા હતા. જયારે શ્રીમંત માતાઓએ વગર દિલથી જે જે મુરાદો ચાહી, તે સર્વ નિષ્ફળ નિવડવાના દાખલા પણુ ઠેક ઠેકાણે બનેલા છે. તેઓએ શ્રીમંતાઇના તૉરમાં જેટલા ભકિતભાવથી ઇશ્વરને ઓળખ્યો નથી, તેના કરતાં બેવડા વિશ્વાસથી ગરીબ માતાઓએ તેની યાચના કરેલી છે. અફસોસનો હાથ મારીને શ્રીમંતની મોટે ઘરની બાઇ સાહેબોને ઇશ્વરિ દંડુકા સહન કરતાં હમે સાંભળી છે.

દાદ ચાહતે હયે તેરી સરકો હમ હરબાર ઝુકા—દાદ લે તું અએ ખુદા!
અબ્ર બારાંને રહેમ હમપે અએ કીરનાર ઝુકા-કતરએ મેહેર ગીરા.
દર્દસે દીલપે સીઆહીકી ઘટા છાઈ હયે-આઇ સૌદાઈ હયે.
જાન ગમ સહેનસે એહ હોટોંકે તક આઇ હયે-દીલ તો હયે ખાર હુવા.
ગુલશને અરમાંપે હમારે હુએ બેજા કુક ગઇ—શાખ બાકૈ ન રહી.
ગુલ તો મુરઝાએ ગએ કલીઆંભી સબ સુક ગઇ-શજર કોઇ ન રહા.
બરકે આજાબ ચમકતી હુએ ખુદાયા હમપે-અબ છાયા હમપે.
હયેફ કીસને એહ ગજબ અયેસા ગીરાયા હમપે-જીએ કયું કરકે ભલા.
ગરદીશે અફલાકને અબ જેર કીએ હુએ અફસોસ-ઘોકે દીએ હયે અફસોસ.
સર ઉપર કોહે અલંમ ચુપકે લીએ હયે અફસોસ-બખ્ત ઉલટા હયે ફીરા.
જંજીરે સૌદાઇમેં પા બંદ હુવા હયે અલમાસ-દીલકી ટુટી હુએ આસ.
અદના ઓ અઃલા હયે સબો રોજ તો રંજસે ઉદાસ, દર્દ કર અબ વોહ દફા.
સુરતે 'આરામ' દીખા ફેર યહાં યજદાં હમકો, રખ ન તલપા હમકો,
રહેમસે ઉસકો છુડા ઔર કર ખંદા હમકો-મેહેરસે મર્જ મીટા.

અરેરે! શ્રીમંતો પોતાની ચઢતીથી ફુગાઇ જઇને કેવા ઇતરાટ કરે છે, ને પાછળથી કેવા પડતીમાં ધૂળે રગડાતા જણાય છે, તેનો જો ગરીબો ખ્યાલ કરતાં હોય, તો શ્રીમંતને ત્યાં જન્મ લેવાની હોંસ જરૂરજ ભુલી જાય. મહાન ગણિતશાસ્ત્રિ ને ખગોળવેત્તા લૅગરેન્જનો પિતા ટયુરીન ખાતે લડાઇનો ખજાનચી હતો. શ્રીમંત હતો. સુખી હતો. ચઢતીની ટોંચે ચઢેલો હતો. પરંતુ સટ્ટા પંજાની મોકાણમાં તેનું કુટુંબ તદન પાયમાલ થઇ ગયું, ને અન્નને અને દાંતને વેર પડવા જેવું થઇ ગયું! આ કંગાળ્યતમાં સપડાચેલાં કુટુંબમાં લૅગરેન્જ ઉગી નિકળ્યો, અને પોતાની કીર્તિ, તથા સુખને માટે તે પોતાનાં કુટુંબની પડતીનેજ આભારી લેખતો હતો. તે કહેતો કે, "જો હું શ્રીમંત હોત તો કદાચજ ગણિતશાસ્ત્રી થાત! હું જો શ્રીમંત બાપનો શ્રીમંત બેટોજ રહેવા પામત, તો આયતી દોલત મને અયાસી બનાવત, અને અભિમાન, તુંડાઇ, તથા અહંકાર જેવા દુષ્ટ રાક્ષસો મ્હારા ઘરમાં પેસીને મ્હારૂં સત્યાનાશ વાળત." મમઇજી! હવે તમે બિછાનું તો દાદારની દરઘામાં મોકલી ચુકયાં, અને હજુ સુખ દુઃખના આરસામાં મોઢું જોવાનો લોભ તમે છોડતાં નથી. શોક અને હર્ષની વાતોમાં તમારી આંખ્યો હજુએ ભરાઇ ભરાઇ કેમ આવે છે? મમઇજી! એ તમારાં આંસુ કાંઇ ખરી લાગણીનાં નહીં કહેવાય. શોક કે હર્ષ માત્ર સ્વાર્થને લીધે છે. મસાંને ગયેલાં મુરદાં કાંઇ પાછાં આવે છે, કે પાડ પડોશીમાં નખર સખર થાય છે ત્યારે તમે અમથાં લોકજાણું કરવા થકી જીવને કુહરાવો છો? આંખ પાણી કરવાનું તમો ઘરડાંઓમાં એક જાતનું ચેતક થઇ લાગ્યું છે. એ કાંઇ ખરૂં દુઃખ કહેવાય નહીં મમઇ! કુંભારનાં ઘડયાં, ને સ્ત્રીના જણ્યાં જો બધાં જીવતાં હોય, તો દુનિયાંમાં સમાય નહિ. કોઇનો જુવાન પુત્ર મરી જાય છે, ત્યારે જેઓનો કાંઇ સ્વાર્થ કે સંબંધ હોતો નથી તેઓને દુઃખ બીલકુલ લાગતું નથી; પણ તેના પિતાનો સવાર્થ હોવાથી તેને અનંત દુઃખ લાગે છે. એક વખત મરવું એ પરમેશ્વરનું એક મુકરર ફરમાન છે, અને એથી કોઇ પણ એવું બાનું નહીં કાઢી શકશે, કે તે અજાણ્યો છે. સઘળાં માણસોને એક વખત મરવું છે. કઇ ઉમરમાં માણસ નથી મરી જતું? અથવા કેટલીએક મીલકત અથવા કેવી હાલત અથવા દરજ્જો રાખવાથી મોત તેની ઉપર ફાવી નથી શકતું? ગમે તેવી કાં નહીં મીલકત અથવા ખજાનો હોય, પણ દુન્યાંની સપાટી ઉપર એવો કોઇ પણ માણસ નથી, કે જે પેલા નહીં હારમાં આવી શકે એવા દુશમનને હરાવી શકયો હોય, કે જે આજે લાખો વરસ થયાં દુન્યાંની સપાટી ઉપર નાશ કરતો આવ્યો છે, અને જેણે દર રોજના હજારોના જાનની ખરાબી કીધી છે. તેના દૉરથી બચેલો કોઇ છે? ગરીબ કે તવંગર સર્વને મોત એક સરખું ધ્રુજાવે છે. મોત વખતની વેદના માટે મમઇ તમે અમથાં લાંબી લાંબી વાતો કરો છો. મરતી વખતની છેલ્લી ઘડી કેવી ખુશનુમા હોય છે! પ્રોફેસર જોવેટ એકવાર મરણને બિછાને પડયો, અને તે બરાબર મરણની અણિ ઉપર આવ્યો, પણ તે કીરતારની મરજી તે વખતે તેને તેડી લેવાની હતી નહીં, એટલે તે સાજો થયો. મોતની છેલ્લી ઘડીનો હેવાલ તેણે તે પછી લખી કાઢયો. તેમાં તે જણાવે છે કે, માણસની મરતી વખતની

અંતની ઘડી ઘણી જાણવા જોગ હોય છે, અને તે વખતે કાંઇએ બીક યા ધાસ્તી લાગતી નથી. આ ઉપરથી તમારી ખાત્રી થશે, કે તમે ગુજરી જશો ત્યારે તમોને અકળામણ થવાની તમારી કલ્પના ખોટી છે. જેટલું એક ગરીબને મરવા ગમે છે એટલું પૈસાદારને મરવા ગમતું નથી. મોત જેટલું ધનવાનને માટે ડરામણું છે એટલું નિર્ધનને માટે નથી. પાપ અને મોત બન્ને પૈસાદારને બહુ ચાહે છે. એ બન્નેના પ્રેમમાંથી અળગા રહેવા માટે ઘણા દાનાવો પૈસાની પરવા રાખતા નથી; એટલુંજ નહીં પણ પૈસાને દુરથીજ નમસ્કાર કરે છે. ઘણા ઉમદા ખવાસના વિદ્વાનો સુખી જીંદગી જોવા માટે પૈસે ગરીબ રહેવામાં મોજ સમજે છે. પૈસાથી તેઓ દુઃખ સમજે છે. તેઓ પોતાનાં કાર્યો પૈસા માટે વેચતા નથી, પણ પોતાનાં કાર્યો માટે પૈસાને વેચે છે. સ્પૅગ્નોલેટ્રોને માટે કહે છે કે, તેણે ઝેનોફનના જેવી કૃતિ કરીને પુષ્કળ પૈસો ભેગો થાય એવી રચના કરી, પણ આખરે પૈસાની અસરમાં ગુલામગીરી નહીં કરતાં ગરીબાઇ અને મજુરીનેજ પસંદ કરી હતી. એક વિખ્યાત ચિત્રકારે પોતાના ચિત્રો બતાવી ભારે કમાઇ કરવાનો પેશો પકડયો, ત્યારે માઇકલ એન્જેલોએ ટીકા કર્યા કે, આ બાપડો જ્યાં સુધી પૈસા પેદા કરવાની ઘણીજ જીજ્ઞાસા રાખે છે ત્યાં સુધી, હું ધારૂં છું કે, તે ગરીબનો ગરીબજ રહેવાનો ! તેણે પૈસો તો મેળવ્યો, પણ તે વાપરવાને માટે જીવવાની બહુજ ઇંતેજારી બતાવતો હતો. કોઇનું પણ મોત તેનાથી દેખી શકાતું નો'તું. કોઇના મરણની ખબર વાંચતાંજ તેનું માથું ફરતું હતું. તે હેબતાયેલો ને બીધેલો બીધેલો માર્યો માર્યો ફરવા લાગ્યો. મોત એ શબ્દ વડેજ તે ધ્રુજી મરતો. આ રીતે ત્યારે એક તો પૈસાદારને મોતનો ભય વધારે રહેછે, અને બીજું તો અનીતિમાં મસ્તાન બનેલા ફતૈયાને મોત ગભરાવી મારે છે. વળી ઘણીકવાર અનીતિવાન માણસો મોતના વિચારથી પોતાને જુઠો સંતોષ આપતા પણ દેખાય છે, કે મોત આવ્યાથી આ દુન્યાંની હવે પછી આવી પડનારી જંજાળમાંથી છુટીશું. ઘણાંકો પોતાના અંતઃકરણના ડંખથી કંટાળી આપઘાતો કરે છે, કે મોત તેઓની વેદનાનો છેડો લાવશે. પણ એવા ભુલેલાઓ યાદ રાખતા નથી કે તેઓનો એવો ખોટો સંતોષ ફોકટનો છે. કેમકે મોતના પડદા પાછળ જે વધુ ચઢતા દરજજાની જીંદગી છે, તે તો ફકત તેજ આત્માઓ માટે છે, કે જેઓ તેને માટે આ દુન્યામાં લાયક થયા હોય. મમઇજી ! આ બોધ લીધાથી શું આપણને એમ નહીં લાગવું જોઇએ, કે પૈસા અનીતિનું મુળ છે, ને અનીતિ એ પાપનું સ્થાન છે, અને પાપ એ જીંદગીનો ડરામણો રાક્ષસ છે, કે જે રાક્ષસ દુઃખ, સંતાપ, પીડાકારી, જફાકારી, વિપત્તિ, આફત, અને આપદાઓનો પિતા છે. હે મમઇ ! હું તો પેલા કૉબ્દનના જેવોજ થવાનું પસંદ કરૂં છું, કે જે અનાથ મા બાપની ઝુંપડીમાં જન્મીને સુખી થનારાઓમાંનો મુખ્ય હતો, અને જેનું નામ ને કામ મ્હારા જેવા જવાન્યાઓ માટે એક ધડો લેવા જોગ દ્રષ્ટાંત પુરૂં પાડે છે. મમઇજી ! તે એક ન્હાના ખેડુતનો દીકરો હતો. ન્હાની વયમાંજ એક કારખાનામાં મજુરી કરવા તેને લંડન

મોકલવામાં આવ્યો હતો, પણ જાતિ ચંચળાઇ તેનામાં ઘણી હતી. તે માંદો ને માંદો ચાલ્યા કીધો. તેના શિક્ષકે તેને ઘણું નહીં વાંચવા બહુએ સમજાવ્યું, અને છેવટે દરદે દરદે દુ:ખી થઇ ગયો, પણ રાત દહાડો બસ ઉદ્યોગમાં મચ્યો પચ્યો રહેવાથી અંતે તેં એક અથંગ વાંચક નિવડયો, ને વિદ્યા હુન્નર કે સાહિત્યનો તમામ ખજાનો તેણે પોતાના માથાંમાં ભરી દીધો, અને ન્હાની ચાકરીઓ ઉપરથી ખિલી નિકળી પાર્લામેન્ટનો એક અગત્યનો મેમ્બર થઈ ગયો. મમઇ! હું કોબ્ડનના જેવાં દુ:ખ ખમવા ખુશી છું, ને તેના જેવો ખમાઉ થવા પણ ખુશી છું.

ખુદાસે જાલીમ ડરકે ચલ, કયા મું બતાએગા;
જબ રૂબરૂ મુનસીફકે, ઈનિસાફ પાએગા.
બેહરે નિશાતો અએશમેં, ઘ્યાં તું ગયા હય ડુબ;
દરિયાએ કહેરમેં તું વહાં, ગોતેંભી ખાએગા.
નાજો અદાસે સોતા હુએ, ફુલોંકી સેજ પર;
કીસ બો પુજાુર ખારોંમેં, બીસતર બીછાએગા.
દરબારમેં ખાલીકકે, સિઆહ રૂ ન હોકે જા;
કાસીદ કજાકા આકે તુજે, જબ લે જાએગા.
કર શુકર ન્યામતોંકા, ખાતા હુએ રાત દિન;
ફઝલો કરમસે અપને, વહાં વો ખીલાએગા.
નેકી જો તુજસે હો શકે, ઉસમેં કમી ન કર;
જો કુછ ઈહાં કરેગા જજા, વહાં તું પાએગા.
ફીરોજ કર વજીફા તું, યઝદાંકે નામકા;
યેહ નામે પાક તુજકો, વહાં પર નીભાએગા.

દિલાસા પત્ર ૬૯ મો.

"To be afraid to die, or wish for death,
Are words and passions of despairing breath:
Who doth the first, the day doth faintly yield;
And who the second, basely flies the field."

હે મુલ્લાંજી! આપ જેટલા માનના ભુખ્યા અને "મેં બડા"ના તરસ્યા છો, તેટલાજ ભારા દુ:ખોના અને તેટલાંજ પોટલાં અશાંતિનાં ખભે ઉંચકી વગર હાંસલની વેઠ ઉઠાવો છો. માનપાન મેળવવાની સરસાઇ કરવા જતાં, પોતાના વિરૂદ્ધીને નીચે પાડવા જતાં, અરે! માત્ર એકજ દુશમનનું માન ભંગ કરવા, તેને હરાવવા, તેને નીચો પાડવા, તેના તરફનો લોકોનો પ્યાર ઉતારી નાખવા, તેની લાયકીના

ડુંગરને તોડી પાડતાં, અને તે એકજ દુશમનને ગુલામ કરવા જતાં, હે મુલ્લાંજી! તું હજારો હજાર કમીના, તુચ્છ, અને હલકાં આદમીઓની ખુશાંમત બરાંમત કરીને, તેઓની તાબેદારી ઉઠાવીને, તેઓને રાજી રાખીને, તું હજારો હજારનો ગુલામ થઈ પડે છે. તેનો વિચાર કરી દુશમનીનું દુઃખ દૂર કરવા સર્વ સાથે નમેલો, અને ભાઇબંધી ધરાવતો થા! કાળ પડે ત્યારે કોદરા મોંઘા, ને તડ પડે ત્યારે રાંકડા મોંઘા. તમારામાં બે તડાં પડયાં છે ત્યારે તમે તમારા પક્ષની સરસાઇ અને મોટાઇને ખાતર કેવા રાંકડા લોકોના કાલાવાલા કરી તમારી પક્ષમાં ઘસડો છો! તેના કરતાં તો બેહતર છે મુલ્લાંજી, કે તડના મૂખીનું માન ખાટવા કરતાં તમોએ કહેવું જોઇશે કે Be this most congenial to my heart, to learn the luxury of doing good. જ્યારે તમે સર્વની સાથે ભાઇબંધી રાખશો, અને તુંબડાને "તું બડો" કહેતાં શિખશો, ત્યારે તમોને "મેં બડો" કરવાનો ખોટયો રોજગાર કરવા બીલકુલ મન નહીં થશે. જે નફાવાળો ઉદ્યોગ નથી, તેમાં શા માટે તમારૂં તન મન તાવી નાંખી પૈસાની બરબાદી કરો છો, અને પછી દુઃખી રહો છો? એથી ઉલટું, આપણે જ્યારે આપણાથી બનતો સારો નફાકારક ઉદ્યોગ કર્યો હોય, ત્યારે તેના પરિણામ માટે વગર ચિંતાએ આપણે થોભવું જોઇએ. જે માણસે અશોઇની જીંદગી ગુજારી હોય, અને મોકળે મને જંજાળ વેઠી હોય, અને સંતોષથી સહન કર્યું હોય, તેને કોણ દુઃખી કરી શકે? તે તો જે કાંઇ આવી પડે તે શાંતિથી સહન કરવાનો, ને જે બની ચુકયું તેને માટે અફસોસ કરી ઘેરે ઘેર ને દુકાને દુકાન ફરિયાદ અને પોકાર નહીં કરવાનો. કેમકે આવી ફરિયાદો અને પોકારોથી કાંઇ દુઃખ કમી નહીં થવાનું, પણ ઉલટું વધશે. અને ફરિયાદ સાંભળનારા પણ ત્હારૂં દુઃખ ખંડી રાખવાના નહીં.

તુલસી પર ઘર જાય કે, દુઃખ ન કહિએ રોય;
ન અપના ભરમ ગુમાઇએ, જો હોની હો સો હોય.

એક ગરીબ માણુસ કેવાં ભલાં કામો કરી શકે છે તેનું જો તું અવલોકન કરે, તો ગરીબાઇમાં તું દુઃખ નહીં પણ સુખજ જોશે. તું જર જોર ને માન પાન માટે તલબ રાખતો હોય, તો જર જોર, કીર્તિ કે માન સાથે વસતી જંજાળો માટે પણ ત્હારે તૈયાર રહેવું જોઇશે. રસકીન કહે છે કે, આપણે મત મેળવવા માટે પોકાર કર્યે છિયે, છુટાપણા માટે ફરિયાદ ઉઠાવ્યે છિયે; મોજ મજાહ માટે તલબ તલબ કર્યે છિયે, પૈસો મેળવવાની જીજ્ઞાસા રાખ્યે છિયે; પણ આપણામાંના થોડાઓજ **શાંતિ** માટે ખાહેશ રાખ્યે છિયે. જે માણુસ મીજલશ કે દરબારમાં ઉપર બેસવાની કે નીચે બેસવાની કાંઇએ કાંક્ષા રાખતો નથી, જેને ઇશ્વરનું ભજન એજ અમુલ્ય ધન છે જેને મનથી સંતોષરૂપી આખી જગતનું રાજ્ય છે. તે કોઈ માણુસથી ડરતો નથી, કોઇ ફીરેસ્તાની દરકાર કરતો નથી. તે મોતના દેવતાની પરવા નથી કરતો. તેવો એક કબીર થઇ ગયો, કે જેનું મુખ્ય એજ પદ હતું કેઃ—

હરીકા ભજન કરૂંગા બે, જમસે ખૂબ લઢુંગા બે, હરીકા.
અહંતા મારૂં, મમતા મારૂં, ખાનજાદ કહેલાવું,
મન મેરા ચોકસ કર રાખું, ચીત ચેતનમેં મીલાવું. હરીકા.
રામ નામકા ઘોડા મેરા, "સીલ લગામ ચઢાવું,"
ભજન પરતાપ હાતમેં બરછી, સનમુખ લેકર દઉડું. હરીકા.
ઓર લોક કસબકે ચાકર, મેં હજુરકા કાજી,
કામ ક્રોધકી ગરદન મારૂં, સાહેબ રાખું રાજી. હરીકા.
મેં સાહેબકા સાચા ચાકર, મેરા નામ કબીરા,
સબ સંતકુ શીશ નમાવું, જોહરી પરખે હીરા. હરીકા.

મુલ્લાંજી! "મનુષ્યોની નિંદા અથવા સ્તુતિ તરફ બ્હેરા બનજો. તે સર્વ તમને માર્ગ ચુકાવીને આડે માર્ગે દોરવી જઇ નર્કના કુંડમાં ડુબાડી દેશે. તમારૂં બેહેસ્ત તમારામાંજ છે, ઉપર નીચે ના શોધો. તમારૂં દોજખ પણ તમારામાંજ છે, પહેલાં કે બીજાં આકાશ ઉપર ફાંફાં ના મારો. સુખના ભોગ ભોગવવા સારૂ જે વસ્તુઓ ગણી શકાય છે, તે વસ્તુનો ઉપભોગ જેટલે દરજ્જે તમે લ્યો છો તેટલેજ દરજ્જે તમો અપવિત્ર અને ભ્રષ્ટ તથા વ્યભિચારી તરીકે વર્તો છો. માટે બધા વિષયોના ભોગોને અને મોજ મજાઓને તમે કહો કે, ચાંડાળો! હઠો, ન્હાસો, તમારા હાથનું મને કાંઇ ખપશે નહીં." મુલ્લાંજી! શું તમે પોતેજ આનંદ અને ખુશાલીનું મુળ નથી? તમો કહો છો, કે હું કોઇનું ભુંડું કરતો નથી, ને મને દુઃખ કાં? પરંતુ તમે બીજાં લોકોનાં તમારી ઝેરી ઝબાનથી કેટલાં કેટલાં રોજના ખુન કરો છો તે તમે કદાચ જાણુતા નહીં હશો! શું બંદુકથીજ કાંઇ ખુનો થાય? શું તરવારથીજ કાંઇ લોહી રેડી શકાય? તમે હાથે નહીં મારતા ને જુબાંને મારો છો.

એક રણશિંગુ વગાડનારો લડાઈમાં શત્રુઓના હાથમાં પકડાયો, અને તેને દુશમનોએ મારી નાખવા માડયો, ત્યારે ઘણું કરગરીને બોલ્યો કે; મને મારશો નહીં. મ્હારો કાંઇ અપરાધ નથી. મ્હારા હાથમાં હથિયાર નથી. એથી તમારી ખાત્રી થશે કે મેં કોઇને માર્યો નથી, અને આયંદે પણ મારી શકનાર નથી. એક રણશિંગાં વગર બીજાં કશાંને હું અડયો નથી. એવું છે, માટે ભાઇઓ! મને કાં નાહક મારો છો? તે સાંભળીને શત્રુ બોલ્યા:—અરે એટલા માટેજ અમે તને મારનાર છીએ, કે તું ત્હારે હાથે કોઇને મારતો નથી, પણ તું આ રણશિંગું, કુંકીને લોકોના અંતઃકરણમાં વેર પ્રકટ કરે છે. એવું તો તું વેર ફેલાવે છે, કે જેણે કરીને રૂધિરનો પ્રવાહ ચાલે છે, અને લોહીની નદિઓ વહેવરાવે છે. વાર્તાનો સાર એજ છે કે, જેણે કદિ હાથમાં તલવાર ઝાલી નથી, અથવા બંદુક છોડી નથી, અથવા બીજાં પણ કાંઇ જીવ લેનારાં હથિયાર હાથમાં ઝાલ્યાં નથી, એવો પુરૂષ પણ બીજાંનો જીવ લઇ

શકે છે. આ કલહ ઉત્પન્ન કરનારી નાનીશી વસ્તુ જેને જીભ કહે છે, એમાં જે ઝેર છે, તે તો ઝેર પાચેલાં બાણુ કરતાં પણ વધુ ખાનાખરાબી કરે. એનું સામર્થ શું કહ્યુ ! એના લગાર હાલ્યાથી લોકોના પ્રાણુ જાય, અને મોટાં મોટાં રાજ્ય ઉથલપાથલ થાય. એવું, કે એક એકના પ્રાણુ જતાં સુધી તેનો અંત આવે નહીં. માટે જીભ હલાવીને જે અનર્થ કરે છે, તે સામાન્ય પાપી નહીં પણ મહા પાપનું કામ કરે છે. માટે તેને શિક્ષા પણ તેવીજ થવી જોઈએ. એક ગુસ્સાભરેલો સખુન, એક નજીવો ઠપકો, અને મજાક મશકરીમાં નભરવસપણે બોલાચેલો એક નજીવો બોલ, વરસો સૂધીની ઉદાસી અને બળાપાને જન્મ આપે છે, માટે એકદમ તેને વશ થઇ જવું નહીં જોઈએ. સંપુર્ણપણે સુખી થવા ખાતર એકદમ સન્યાસી બની જઇ, કુલે માણસ જાતના વસવાટથી દૂર નાસવાની કશી જરૂર નથી. માણુસ જાત સાથે હળીમળીને ભાઇબંધીથી વસવાથી, ખરી વાત એ છે, કે તેઓ ઉપર પડતાં દુઃખો તરફ દિલસોજી બતાવવા જતાં આપણુને પણ ભાઇબંધ તરીકે તેમનાં દુઃખોમાં ભાગ લેવો પડે છે, પણ તેજ પ્રમાણે તેમની આબાદાની અને સુખમાં પણ ભાગ લેવાને આપણે ભુલતાં નથી.

હે મુલ્લાંજી ! નિંદક ન થવું. બીજાંનું અપમાન કરનારાં ન થવું. મિત્રદ્રોહી અને નીચ માણુસોના નોકર ન થવું. અભિમાની અને દુરાચારી ન થવું. તોછડા અને પીઠાકારક વચનો બોલવાનું છોડી દેવું. એટલું જો તમે કરો, તે છતાં જો સુખના ઢગલામાં તમે ન દટાઈ જાવ, તો તમારી કરણીનો હું જામીન થાઉં. મ્હારી જો કોઇ નિંદા કરે તો હું તેને મ્હારો હેતવંતો, કદરદાન, અને ખેરખાહ મહેરબાનજ કહું. નિંદા હમારી જો કરે, મિત્ર હમારા સોય; સાબુ લેવે ગાંઠકા, મેલ હમારા ધોય. વળી છુપી નિંદા કદિ પણ ખુશીથી સાંભળવી નહીં; અથવા જો સંભળાઈ ગઇ હોય તો તે બીજાં આગળ કરવી નહીં. કારણુ, જોકે બીજાઓની બદનામી વેળા તો આપણા દીલના વેરી ખવાસને તથા ગરૂરીને કરાર વળે છે, તોપણુ ધીરજથી વિચાર કરશું તો માલમ પડશે, કે આવી જાતના સ્વભાવથી અંતે ઘણાજ ગેરફાયદાભરેલાં પરિણામો ઉપજે છે. જેમ ચોરીમાં સામેલ રહેનાર માણુસને એક ખરાબ માણુસ ધારવામાં આવે છે, તેમજ નિંદામાં ભાગ લેનાર અને સાંભળનાર ઘણી નિંદા કરનારના જેવોજ ખરાબ ધારવામાં આવે છે. ચોરનો ભાગ્યો ને નિંદાનો શરીક બન્ને એકસરખાજ ગુન્હેગાર છે. એ બન્નેવને શાસ્ત્રોમાં ઠગારા અને દગાબાજ કહેલા છે, અને બન્નેવને સહસ્ત્ર દુઃખો ભોગવ્યા વગર છુટકો નથી એમ શાસ્ત્રોની દુહાઇ ફરેલી છે.

જો દગા કરતા હય બેશક વોહી હોતા ખ્વાર હય,
હકતાઆલાકા ઉસીપે રોજો શબ ફીટકાર હય. જો દગા.
કીસકો ઠગનેકા તો શરીઅતમેં લીખ્ખા હય ના રવા,
પર જો ઠગ હો ઉસકો ઠગનાહી હમે દરકાર હયે. જો દગા.
જયસા ઈસને થા કીયા વયસીહી પાયા હય સજા,

આખીરશ બદકારકે મુંહ પર સદા પયજાર હય. જો દગા.
મુફતરા ચે ગુફ્ત માલે યાફ્તમ બરદાશતમ,
કયા મિસલ મશહુરતર યેહ ફારસી ગુફ્તાર હય. જો દગા.

હવે મુલ્લાંજી તમે કહો છો, કે હું કોઇને હાથે કે પગે દુઃખ દેતો નથી; હું કોઇને માટે મ્હારી જબાન બગાડીને ચાડી ચુગલી, ગાળબેલ, ત્હારી મ્હારી, કે નિંદા ટીકા કાંઇએ કરતો નથી છતાં હું દુઃખી કાં રહું છું? તેનો જવાબ સ્વામીજીએ આપ્યો છે કે; "શંકા, બદ ઇચ્છા, ખોટાં વમાસણ, અને ભીતિથીજ તમે દુઃખ્યારી હાલતને તમારા ઉપર ખેંચી તાણીને લાવો છો. ગમે એવા પ્રસંગે કે ગમે એવા બનાવથી તમારી શાન્ત હાલત અને સ્વસ્થતા દગમગવી કે ચળવી ન જોઇએ, કિંવા તમારે આશ્ચર્ય પામવું ન જોઇએ. તમે સર્વસ્વ છો. દેહ ઉપરની દેહસત ઉપજાવનારી દેહકષ્ટિ દુર કરો. ઉનના ગરમ કપડાંઓથી સંગારેલો ખાસો સાડા ત્રણ મણનો દેહ એકાદ ન્હાના ફટાકડાના અવાજથી, ન્હાના સરખાં ઉંદરડાંથી, પાંદડાંના સાધારણ ખખડાટથી, અરે અમથા ઓળા ને છાંયાથી પણ ડરીને તમારો દેહ પાછો પડે એ શું હસવા સરખું નથી? તમારા મનમાં જો પ્રેમ હશે તો બ્હાર પણ તે તમને મળશે. તમારાં હૃદયમાં દ્વેષ રાખશો તો બ્હાર પણ દ્વેષ અને અદેખાઇ ઉત્પન્ન કરશે. તમારાં અંતઃકરણમાં લુચ્ચા, ઠગારા, બદમાસો, જાસુસો, જાદુગરો, મકકારે ઓરતો, કશારેવજ મહારીઓ વિગેરેની બિક રાખશો તો જ્યાં જશો ત્યાં તમને તે લોકોજ દ્રષ્ટિએ પડશે. સ્વાર્થ અને લુચ્ચાઇની કલ્પના કરશો તો તે પણ તેટલાંજ તમને મળશે. સ્વાર્થ અને લુચ્ચાઇજ તમને ચોમેરથી ઘેરશે, માટે બીશો નહીં. પોતાના અંતઃકરણમાં શુધ્ધતા, પવિત્રતા, નેક વમાસવું, એવા સારૂં ઇચ્છવાના વિચારો લાવો, એટલે અશુધ્ધ, અમંગલ, અશુભ, દુઃખ, વિપત્તિ, કંઇજ તમારી સામે આવી શકશે નહિ." ભુંડું કરવાથી ને ભુંડું બોલવાથી જેટલાં દુઃખ થાય છે તેનાં કરતાં બેવડાં દુઃખ ભુંડું ચિંતવ્યાથી થાય છે.

જો ઔર કીસીકુ નાહકમેં કોઇ જુઠી બાત લગાતા હુએ,
ઔર કોઇ ગરીબ બેચારા હુએ, હક નાહકમેં લુટ જાતા હુએ,
વોહ આપભી લુટા જાતા હુએ, ઓર લાઠી માથી ખાતા હુએ,
જો જેસા જેસા કરતા હુએ, ફીર વેસા વેસા પાતા હુએ.

અરે! જેઓ ખુદાને માનતા નથી, અને નાહકનો પોતાના જીવને સંતાપ દેખડાવી હેરાન થાય છે, તેઓ જો તે સાહેબની સેવા બજાવવા ખરી કાળજીથી મંડે, તો કેટલું સુખ પ્રાપ્ત કરી શકે! દુન્યાની જે ઠગારી લાલચો, જે પહેલાં તેઓને મજા આપી પાછળથી દિલગીરી તથા પસ્તાવામાં ગરકાવ કરે છે, તે ઠાલી પરપોટાઓને ખરાં દીલથી ધિકકારતાં ત્યારેજ તેઓ શિખશે.

કરી દીર્ઘ દ્રષ્ટી, અનુમાન કીધું,
બધા લોકેને જોઇતું સુખ દીધું;
દશા દેવ હેતો નથી કોઇ પુરી,
પ્રપંચી પીડાઓ મટાડે સબુરી.

ખરાં જીગરથી જો તે કીરતારની એબાદતમાં મન લગાડીશું, તો આપણી આ દુન્યાની કાંઇક મોટામાં મોટી ઇચ્છા પણ તે સાહેબ પાર પાડી આપશે. ખરા ધર્મની મોજ મધુર તેમજ સ્વચ્છ છે, જે અહિં વધુ અને વધુ ફેલાવો પામી તે મીનોઈ જેહાંનમાં પુરેપુરી સંપૂર્ણતા મેળવે છે. જયોર્જ હરબર્ટ કહે તેમ જેની ઇચ્છા, દ્રઢ ઇચ્છા એવી છે કે બીજાઓએ મ્હારી સેવા કરવી, તેણે ધીરજ રાખવી જોઇએ. જરૂરજ માગ્યા પ્રમાણે મળશે, અને શોધ્યા પ્રમાણે જડશે, પણ ધૈર્યતા સઘળાં કાર્યને હાથ કરશે. ગેલીલ્યો ને ન્યુટન દ્રઢ ઇચ્છાની સાથે ધર્યવાળા ને ખુશ મીજાજી હોવાથી ફત્તેહ પામ્યા હતા. અલ્લાતાલા ઉપર વિશ્વાસ રાખ. પછી દ્રઢ શુભ ઇચ્છા કર. બાદ કામ ઉપર મંડયો જા. પછી જોજે કે એક યા બીજાં રૂપે ત્હારી મનોકામના પાર પાડયા વિના તે રહેતો નથી. જરમનીવાળા જાણીતા સબુરીવંતા વિદ્વાન બુધરે કિમિયાની શોધ કરવા માંડી, અને કિમ્યાંની તો શોધ નહિં થઇ પણ ઉત્તમ જાતનાં કૅાંરી કામનાં વાસણો બનાવવાનું તેને આવડયું, અને તેથી તેણે ભારે જેહમતના પરિણામમાં ભારે દૌલત અને કીર્તિ મેળવી. આ ઉપરથી તેણે પોતાના દરવાજા ઉપર એવો લેખ લખ્યો કેઃ- મહાન તે ઇશ્વર જે પેદા કરનાર; સોનું બનાવનારને કીધો કુંભાર. શુભ કર્મ યાને નેકીનું કામ કરીને મનુષ્ય બે ઘડીજ જીવે તો તે પણ શ્રેષ્ટ છે. તે ૧૦૦ વરસ જીવ્યો કહેવાય. આ દુન્યાંનાં અને આવતી દુન્યાંનાં ઉલટાં દુષ્ટાં કર્મ કરીને ૧૦૦ વરસ જીવવું એ દુઃખદાયક છે. તેવાં નઠારાંજ દુઃખી ને હેરાન થઇ જગત્ ઉપર બોજા થઇ પડે છે. જેની છાંયાં નીચે પશુઓ નિંદ્રા કરે છે, જેનાં પાંદડાંઓ ઉપર પક્ષીઓનાં ટોળાંઓ ચારે તરફ બેસી રહે છે, જેના કોતરોમાં કીડાઓ વાસ કરે છે, જેની ડાળીઓ ઉપર વાંદરાઓ વાસો કરે છે, તથા જેના પુષ્પોનો રસ ભમરાઓ વિશ્વાસથી પીએ છે, આવાં જે ઝાડ પોતાનાં સર્વ અંગોથી ઘણા જીવ સમુદાયને સુખ આપે છે, તે ઉત્તમ ઝાડ સત્પુરૂષોને વખાણવા યોગ્ય છે; અને આનાથી બીજું, અર્થાંત નિરૂપયોગી ઝાડ પૃથ્વિ ઉપર ભાર રૂપ છે.

દિલાસા પત્ર ૬૭ મો.

"But now will canker sorrow eat my bud,
And chase the native beauty from his cheek,
And he will look as hollow as a ghost ;
As dim and meagre as an ague's fit !
And so he'll die ; and, rising so again,
When I shall meet him ; therefore never, never
Must I behold my pretty Arthur more."

બ્હેન શીરીન! ત્હારાં ગળાંમાં મોતીના હાર, આંગળે આંગળે **વિંટી, અને** હાથમાં હીરાની બંગડી ઘાલી તું ખુશખુશાલ ફરે છે, અમન ચમન કરેછે, **તો ભલે!** પણ બીજી ત્હારાથી હલકી બ્હેનપણી, જેના દિલ પર સાડી પણ પાધરી મળે નહીં, તેની હસી મશકેરી તું કરે, તેણીને તું ટોણા ટપલાં મારે, અને તેણીનો ધિક્કાર કરે, તો યાદ રાખજે, કે ત્હારા હાલ તેણીના કરતાં બુરા થશે. માટે જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઇ છે તે માટે શુકરાંના કર, પણ સરકશી ના કર. પેલા મસ્તાન બોકડાની વાત તું જાણે છે? ત્હારી માફક એક મસ્તાન બોકડો સ્વછંદી ફરતો હતો. એક દહાડો બળદને હળે જોડેલો દેખીને તેને કહે છે; અરે! તું ત્હારા ધણીને વાસ્તે ખાંધ ઉપર ઝુંસરૂં લઇને આઠે પહોર હળ ખેડે છે, એ ઉપરથી મને એવું સુજે છે કે, તું કાંઇ અપરાધી હલકો પ્રાણી છે. તને પરાધીનપણુંજ સારૂં લાગેછે, નહીં તો તું એવું કરે નહીં. જો! હું કેવો સુખે દહાડા કાઢું છું! હું મ્હારાં મનમાં આવે ત્યાં જાઉં છું, શિતળ છાયામાં બેસું છું, કુદું છું, નાચું છું, બરાડું છું, તરસ લાગે છે ત્યારે નિર્મળ ઝરણનાં પાણી પીચું છું; અને તને તો સારૂં પાણી પણ મળવાનો સંદેહ! બળદ તે સાંભળીને નીચે ડોકે છાનોમાનો પોતાનું કામ કરવા લાગ્યો. થોડા દહાડામાંજ તે ગામની દેવીની જાત્રા આવી. તે દહાડે બોકડાને ધણીએ ગળાંમાં ફુલના હાર ઘાલી સણગારીને દેવીને બળિદાન આપવા સારૂ આણ્યો. તેનાં ગળાં ઉપર પાળી મેલી છે, તે વખત ત્યાં પેલો બળદ આવીને તેના કાનમાં કહે છે; અરે મુર્ખ! ત્હારાં સ્વછંદપણાંનો અંત્ત કેવો થયો તે દીઠો ના? તને આજ સુધી જીવતો મેલ્યો હતો તે એટલા સારૂજ; તો તું હવે મને કહે કે ત્હારી અવસ્થા સારી કે મ્હારી? એજ પ્રમાણે—

Men's weaknesses and faults are best known from their enemies ; their virtues and abilities from their friends ; their customs and times from their servants; and their conceits and opinions from their familiar friends.

હે શીરીન ! સાર એટલોજ છે કે, કોઇ વિપત્તિમાં હોય તેને મેહેણું દેવાં એ નીચ, મુર્ખ, ને ઉન્મત હોય તેનું જ કામ. અગરજો માણુસજાત પોતાના ભાઇબંધો તરફની દયા, પરોપકાર અને ખરૂં ઇનશાન્યતપણું પિછાની શકે, અને તે પ્રમાણે એક બીજા તરફ વર્તતાં શિખે તો ઇનશાનજાત ઉપરનાં આ ભવના અર્ધો અર્ધ દુઃખ અને સંકટ ઓછાં થયા વગર રહે નહીં. આવું શુભ પરિણામ નિપજાવવા માટે મુખ્ય કરીને એક ચીજની ખાસ જરૂર જણાય છે. એ ચીજ એક સારો ખવાસ છે. શાંત અને સુલેહભરેલા સ્વભાવ વગર ઇનશાન જાત માટેની પરસ્પરની સુલેહ જળવાવી મુશકેલ છે. અરસપરસની વાતચિત્તમાં ઘણાકો પોતાનું ડહાપણુ, કાબેલ્યત, હાજર જવાબી, અને બટકબોલીથી મગ્ન થતા હોય, પણ એ ચીજો એખલાસ ઘટાડવાને પુરતી છે. આજે તું ઘરેણાંગાંઠાં વગરની થઇ તો થઇ, પણ ત્હારા અહંકારે તને નિરાધાર ને ગરીબ બનાવી દીધી છે, માટે તુંજ હવે ખુણે પડીને રડે છે. તો પણ સધિયારો રાખજે, કાંકે ગરીબ ઉપર ઇશ્વરની રહેમ, બક્ષેશ, અને મદદ કોઇ વખ્તે પણ ઉતર્યા વગર રહેતી નથી.

દ્વારપાળ બળી ચોપદાર, ઉગ્રસેન સારંગપાણી ;
પાંડવનાં દાસત્વ કર્યાં, બહુ વેદે વાત વખાણી ;
કુબ્જા કાંત પત્ની પારથની, થઇ પ્રભુ પાયું પાણીરે. કૃપા પ્રભુની.

આ કાળચક્ર સદા ફરતું રહે છે. કોઈ વખત આની વિપત્તિ તેને આવે, અને તેની સંપત્તિ આને જાય. બીજું પણ આ વાતમાં જણાયું કે, જે સ્વછંદી ફરે છે, મનમાં આવે તે કરે છે, તેમનો પરિણામ અંતે ખોટોજ થાય છે. અને જે ઉદ્યોગી છે તે પોતાના ઉદ્યોગનું ફળ ભોગવીને સુખી થાય છે. જે નિરૂદ્યોગી, નિરંકુશ માણસો છે, તેઓનો નિર્વાહ થતો નથી. કોઇ વાર પહેરવા પૃથ્વિ, ને ઓઢવા આભ, એ શિવાય તેમને મળતું નથી. પછી તેઓ લોકને ઠગવા માંડે છે, બળાત્કાર કરે છે, ચોરીઓ કરે છે, એવાં એવાં કામ કરીને "અમે વૈભવ ભોગવ્યે છિયે" એમ કહીને તે નઠારાઓ, ગ્રહસ્થ લોકોને હસે છે તો ભલે ; તે તેમના સરખું કરતા નથી અને પોતાની મહેનતનું જે મળે તેટલા ઉપરજ પ્રસન્ન થઈ રહે છે. પણ ચોર, લુચ્ચા, ઠગ, જુઠા, એમના કપાળમાં છેલ્લી વારે બંદીખાનું અથવા શૂળી. માટે તેમનું આવું પરિણામ જોઈને ઉદ્યોગી જીવને પોતાની સ્થિતિ સારી લાગેજ. બીજું જે સ્વતંત્ર છે તે નકામા ખોટાં વ્યસન કરે, એટલે તેમના ખાવાપીવામાં કે બીજા વહેવારમાં કાંઈ બંધ રહેતો નથી. તેણે કરીને તેમનું અકાળ મૃત્યુ પણ થાય છે.

શીરીન ! તને તવારીખની ખબર છે, કે ગરીબાઇમાં જેહમત વેઠીને પોતાની અમર યાદગીરી મુકી જનારા દેશ પરદેશમાં ઘણા અનાથ–નામદારો થઈ ગયા છે. હુન્નરમંદી તથા સાહિત્યમાં નામ કાઢનારાઓ પૈકી દુઃખી કલોડ એક પદરખાનાવાળાનો બેટો હતો. ભાગ્યોદય થયું ત્યારે પાઉં બિસ્કોટમાંથીજ સોનાના સિક્કા નિકળ્યા !

ભાગ્યશાળીને ત્યાં ભુત રળે, ને અકર્મિની બૈયર મરે, એ તો કેહતીજ છે. દુઃખી ગીફ્સ પણ એક પાઉંવાળાનો દીકરો હતો. લ્યોપોલ્ડ રોબર્ટ એક ગરીબ ઘડિયાળીનો બેટો હતો. હૈદન જેવો ગાયન કર્તા પૈડાંના વહાનો બનાવનારનો બેટો હતો; અને હેગ્યુરે નાટકશાળામાં પડદા ચિતારનારનો પુત્ર હતો, પરંતુ મજુરોની ઝુપડીમાં ચિઠરે હાલ ગરીબ અવતારમાં અને દુઃખ્યારી હાલતમાં આવા હીરા પેદા થયા હતા. એ પણ ભાગ્યની વાત છે. કહેવત છે કે, ભાગીવાળાના ભુત કમાય, અભાગીના પુત પણ ન કમાય. એ બધાં સંસારનાં ભારણો છે. ભારણોનો ભાર જેઓ સમજે તેજ સુખી થાય.

વણ સમજે સબળો સંસાર, સમજે જાય સમૂળો ભાર.
જ્યમ જ્યમ સાચું માને જન, તેમ તેમ વાધે છે દન દન,
અખા પ્રેત બીકણને ખાય, ધીર્યવાન તે કુશળે જાય.

શીરીન ! હાથીનો ગુણ તું પકડ. હાથી એક પગલું જમીન ઉપર બરાબર ગોઠવાયા વગર કદિએ આગળ દોડતો કે ચાલતો નથી. પોતાના ભારને લીધે ખાડામાં ગબડી ન પડાય તેની તેને પ્રેરણા છેજ. તેમજ દરેક માણસ આ સંસારમાં ચાલતી વખતે દરેક પગલું ગોઠવાયા વગર બીજું આગળ ભરે, તો તેના પૂર્વ કર્મના ભારને લીધે સંસારના દગાબાજ ખાડામાં ગબડી પડી કષ્ટ અને વેદના ભોગવ્યા વગર નહીં રહે. માટે, જન્મ મરણ દુઃખ યાદ કર, કુડે કામ નિવાર; જીન જીન પંથે ચાલના; સોઈ પંથ સંભાર. શીરીન ! ભલે આયા દાયા ઘરમાં ઉભાઇ ગઇ, તોએ તંદોરસ્તી સારૂ તો ત્હારે કાંઇક ઉદ્યોગ કરવોજ જોઇતો હતો. કામ એજ આપણી જીંદગી છે. તમો શું શું કામ કરો છો એટલુંજ મને કહો, અને હું તમને કહીશ કે તમો કઈ પ્રકૃતિના માણસ છો. આપણો કામ માટેનો શોખ એજ આપણી હલકી અને અયોગ્ય ઇચ્છાઓને મારનાર છે, અને ન્હાનાં ન્હાનાં અસુખો અને બેચેનીને મટાડનાર છે. કોઇ પણ માણસ કામ અને બેચેનીથી રહિત નથી. એ તો દરેક માણસને સરજેલુંજ છે. જેઓ કામથી આઘા નાસે છે તેઓની પછવાડે કામ સદા દોડયાજ કરે છે. જેઓ પોતાને કુદ્રતે સોંપેલાં કામો અર્ધાં ભાગાંજ કરે છે, તેઓને તેટલું થોડું કામ પણ ઘણુંજ બિકટ લાગે છે. લોર્ડ સ્ટેન્લીની આ શિખામણ પ્રમાણે જો તું ચાલે, તો હે શીરીન ! દવાદારૂના ધિચારા ધિચવાની તને કાંઇએ જરૂર રહેવાની નથી. બન્યું તે બન્યું. હવે ખોટા તર્ક વિતર્ક કરવાનું છોડી દે. ખાલી ખોહમાં જે માફક અવાજ ખખડે છે, તેજ મીસાલે ખાલી મગજમાં કલ્પના રખડે છે.

તું કહે છે, કે ગરીબનાં નસીબ તે ગરીબજ. પણ એમ નથી. આપણે હલકાં માબાપનાં દીકરાં હોઇએ તેનું હેબતાવું નહીં. બીજાંઓ આગળ વધી ગયાં તે આપણે પાછળ પડી ગયાં, તેનુંએ હેબતાઇએ નહીં. સસલાને શરતમાં હરાવનાર કાચબાએ ધીમે ધીમે, ચાલુ ચાલ્યા કરવાનો ઉદ્યોગ પકડયો તેથીજ ફતેહ પામ્યો. મીશાયેલ ફેરાડે લુહારનો બેટો હતો ; તથા જુવાનીમાં તો ચોપડી

બાંધનારને ત્યાં શિખાઉ તરીકે હતો, અને ૨૨ વર્ષની મોટી વય થઇ ત્યાં સુધી તો ચોપડાં બાંધવાનોજ ધંધો કીધો; પણ ચાલુ કોશેશને લીધે પાછળથી તો પહેલી પંક્તિનો ફીલસુફ થયો, અને પોતાના ગુરૂ સર હંફરી દેવીને પણ કુદરત વિજ્ઞાનમાં કુદાવી ગયો હતો. કહેવત છે કે, ભાગ્યશાળીને ત્યાં ભુત રળે, ને અકર્મિના પુતો તો લાંબા થઈને સૂવે. તને જો કોઇ માણસ એમ કહે કે, "ફલાણા મુર્ખા નાદાંને સંકટમાં સબુરી કીધી; ફલાણા દાનાવે કોઇથી ભલાઇ જોઈ અને તેના બદલામાં ભુંડાઇ કીધી; તથા ફલાણાનો હિમાયતી તેનાથી છુપાઇ ગયો," તો એ ત્રણે અસંભવિત વાતો કહેનારને ખરેખરો જુઠો જાણવો; નહીં તો કે કોઇને જુઠો ગણવામાં દાનાઇ નથી. કેમકે બીજી વાતો તો સાધારણ બનતી આવી છે. શીરીન, તું ડાહી છે, એટલે દુઃખની હયાતી માનીશ નહીં. એરબ્બીક શિખામણ એવી છે કે; એલ્લા લા તહઝન્ન અખા અલ બલૈયત, ફેલ્લ રેહમને અલતાફ ખફયઇત. હે દુઃખ્યારી! કદિ પણ નિરાશ કે નાઉમેદ થઇશ નહીં. ઇશ્વરે ત્હારે માટે તો ઘણીજ છુપી કરમ બક્ષેસો ભરી રાખી છે, જે તુંને ધીરે ધીરેજ મળતી જશે. આરકેડીઆના રાજા સોપસેલ્સની બેટી અને મેસીનીઆના રાજાની બાયડી મેરોપે, મેસીનીઆના બળવા વખતે જયારે તેણીનો ખાવીંદ અને બેટાઓ માર્યા ગયા, ત્યારે હિંમત અને દિલાસાના સખુનો પોતાને કહ્યા હતા તે તું ગોખી રાખ. "મ્હારાં વ્હાલાંઓને જમદુતે મ્હારાથી છિનવી લીધાં છે. હું જે એક પરણેલી જવાન બાયડી હતી તે હાલ વિધવા થઇ છું. પણ હું કાંઇ એકલીજ નથી, કે જેની ઉપર આવું દુઃખ પડયું છે; બીજાંઓએ પણ એ પ્રમાણે પોતાના બેટાઓ અને ખાવીંદો ખોયા છે!" ત્હારા ધણી જીવતા હતા ત્યારે તું સોળે સ્ંગાર સજી બીજાંની ઠેકડી કરતી હતી. આજે ધણી નથી, ધણીની પ્રિત રહી નથી, અને પુટેલાં કરમની થઇ ત્યારે કરશે કેમ? એ પણ હાલત ભોગવવી તે ભોગવવીજ.

તનખાં હોય તો તોડીએ રે, પ્રીત ન તોડી જાય,
કાગજ હોય તો બાંચીએ રે, કરમ ન બાંચા જાય.

શીરીન! હજીએ સમજીને ચાલ, સંસારનાં બાણો ઘણાં તિવ્ર છે.

દિલાસા પત્ર ૯૮ મો.

"O Lord my God, do Thou Thy holy will—
I will lie still;
I will not stir, lest I forsake Thine arm
And break the charm

Which lulls me, clinging to my Father's breast,
In perfect rest."

ઓ પરવરદેગાર ! હમો નિર્દોષ ભાઇ બ્હેન ઉપર આ શી જફા ! હમારી અશરાફ બ્હેન જે છતે વરે રંડાયેલી હતી, જેણી કેવળ નિષ્કલંક અને નિર્દોષ હતી, તેણીને પરણ્યા પછી ધણીનું જરાએ સુખ તો નહીં મળ્યું, પરંતુ વિષનખી સાસુ અને નરણ્ણોએ તરેહવાર તોહમતો જોડી કાઢી પતિથી વિયોગ પડાવ્યો. તેણી બાપડીએ આખો જન્મારો ગરીબ મમસારમાં ગુજાર્યો, અને આખરે તે જયારે મરણ પામી ત્યારે જેણીને તસુના તારે પણ સાસર્યાંએ પુછેલી નહીં, તેણીના ઉઠમણાને દહાડેજ હમારાં ઘરમાં તે બદકારો ચઢી આવ્યાં, તેણીની કબટ અને પેટી જોર જુલમથી ઉંઘાડીને હમો ભાઇ બ્હેનનાં કપડાં ચપડાં અને જનસભાવ જે હમારી વ્હાલી બ્હેનની પાસેજ રહેતાં હતાં તે સર્વ વિણીવિછીને લઇ ચાલ્યાં. અને વળી સામા હમારા ઉપર ચોરીનાં આળ મુકી કોર્ટ દરબારે ઘસડયાં. હમારાં દુઃખમાં નવાં નવાં વિઘ્ન ને સંકટો ઉમેરવા લાગ્યાં. હે ઇશ્વર ! આ તે કાંઇ જેવી તેવી આફત ! આ વિપત્તિ હમારાથી કેમ ખમાય ? પરમેશ્વર કહે:—હે દુઃખ્યારાંઓ ! તમારાં પુર્વ જન્મનાં કર્મો તમોને યાદ આવતાં નથી તેથીજ તમોને ઘણું લાગે છે. એકેકું દુઃખ થોડી થોડી મુદતે ભોગવવા કરતાં સામટું તમોને સહન કરવાનું મળ્યું છે તેથી શુકરાંના કરો. તમારાં આગલાં પાછલાં કર્મો માટે એ દુઃખ મ્હારાંજ નિમેલાં છે, અને ભરોસો રાખો, હુંજ તે ટાળીશ. જો મ્હારાં નામથી તમો કાંઇ પણ યાચના કરશો તો હું તમારી માગણી બહાલ રાખીશ. જો તમો મ્હારા ઉપરજ ભરોસો રાખશો, અને મ્હારા શખુનો તમારામાં ભરોસાપાત્ર ઉતરશે તો તમો માંગશો તે તમને મળશે. મને તો સર્વ અંતઃકરણો માલુમ છે. સર્વની ઇચ્છા ખબર છે. મકકરખોરાં અંતઃકરણના નિસાસાને હું ધિકકારતો નથી, અને ખરા દુઃખીઓના પોકારો તરફ હું બ્હેરો નથી. તમારી બધી જંજાળો મ્હારે માથે મારો, કારણ કે તમારી કાળજી મનેજ છે. આવાં એકદમ આવી પડેલાં દુઃખો એકદમ નષ્ટ થશે. હે ગભરાયેલાં ભાઇ બ્હેનો ! આવાં ઓચિંતાં વિઘ્નો ક્ષમા અને ધૈર્ય રાખી ખમો.

ક્રાઇસ્ત કહે છે કે ; તમે એકમેક સાથે ભાઇબંધી રાખો. તમો તમારાં આવાં નઠારાં દુશ્મનોને પણ ધિકકારો ના. જે તમોને શ્રાપ દેતાં હોય તેઓને તમે આશિર્વાદ આપો. તમારી સાથે જેઓ ધિકકારથી વર્તતાં હોય તેઓ માટે પણ તમે પ્રાર્થના કરો, જેથી તમારો સ્વર્ગમાં રહેલો બાપ ખુશ થાય છે. કેમકે તે સાહેબે ભુંડાં ભલાં બન્ને ઉપર તડકાંની રોશની નાખવાનું પોતાના સુર્યને ફરમાવ્યું છે. ખોટા માણુસ કે ખરા માણુસને ત્યાં પણ તે સાહેબ વરસાદ મોકલે છે. પવન અને પાણી દુષ્ટોને તેમજ ભલાંઓને તે બાપ પુરાં પાડે છે. જે કામ સામ દામ અને સલાહ ક્ષમાથી પાર પડેલાં હોય છે, તે કોઇ પણ દિવસ વિકાર પામતાં નથી, પરંતુ તેવાં કામો તો સજ્જનોનાં મનની પેઠે હમેશાં આનંદદાયક થઇ પડે છે. જે કામ

સામથી અને સલાહ સંપથી સિદ્ધ થાય તેવું હોય તેમાં જે ડાહ્યાં મનુષ્યો દંડનો ઉપયોગ કરે, તે સાકરથી શાંત પડનારાં ચિત્તમાં કડવાં પટોલનું પાન કરવા જેવું જાણવું. માટે ક્ષમા કરો ને ધીરજ ધરો. વિનો વેરીને વશ કરશે. પાદશાહી રાજ નીતિમાં એક પાદશાહના હુઝૂરિયે કાંઇક વાંક કર્યો, તેથી તે શિક્ષાને પાત્ર થયો. ત્યારે પાદશાહે પોતાના ખવાસમાંથી એક જણનો અભિપ્રાય પુછયો કે, આનું શું કરવું? તેણે કહ્યું કે, જો આ સેવક આપની જગ્યાએ હોત તો તેને ખરેખર શિક્ષા કરત. પાદશાહ કહે કે, તું જ્યારે મ્હારે ઠેકાણે નથી ત્યારે મ્હારે ત્હારા અભિપ્રાય કરતાં ઉલટું કરવું જોઇયે; એટલે ત્હારો અભિપ્રાય શિક્ષા કરવા ભણી છે, તો મ્હારો અભિપ્રાય તેને ક્ષમા કરવા ભણી થવો જોઇયે. કારણ કે, એ માણસને તેના અપરાધે ખોટો દેખાડયો તો મ્હારૂં ક્ષમા કરવું તેને સારો દેખાડશે. દુષ્ટ માણસોના સંતાપ વેળાએ તેને ક્ષમા આપવાથી જેટલી શિક્ષા કરી શકાય, તેટલી ભારે શિક્ષા કંટાલી જઇને ગુસ્સે થઇ વેર લેવાથી થતી નથી. કંટાલો ખાવો, ચ્હીડીઆં કરવાં એ તો આત્મહત્યા કરવા બરાબર છે. ઘણું કલપાંત કરનારૂં તમારાં મનનું વળણજ એવું છે કે, તમારી આસપાસની સાંકળોને તમે વધારે મજબુત બનાવતા જાઓ છો. ખરાં નેક માણસોને મહેનતની યા કોઇ પ્રકારની ધાસ્તી ગભરાવી શકતી નથી. જે કદિ બુરૂં કામ કરે નહીં, તે કદિ ધાસ્તી ધરે નહીં એમ સત્ય કરી માનો. સામેવાળાં તમારી સામે કજયો લઇ બેઠાં છે તો તે ભાંગવાના કેટલાક માર્ગો છે તે અખત્યાર કરો. દિવસે તેઓ કજયો કરે તો ગાંડાં છે કહીને કજયો ભાંજો, ને રાત્રે લડવઢ કરે તો છાકટાં છે એમ કહી શેતાન ડાબો કરો. એ પણ દુઃખનો માર્ગ બંધ કરવાનો એક રસ્તો છે. આપણા નસીબનો લેખ, આપણા કર્મની મેખ, એ કાંઇ રૂદનથી કે અકળાઇ ગયાથી મિટતાં નથી. કોઇ સુખી ને કોઇ દુઃખી એ કર્મના ચાળા છે.

એક કરે સુખપાલે સહેલ, બીજો શીર ઉપાડે હેલ;
એક મુરખ એક શાણો ઠરે, કરમ કરે તે કોઇ નવ કરે.
કરે ન યારી બુધ્ધિ બળે, રૂપ રંગ રાગે નહીં વળે;
અનાયાસ આવી ઉતરે, કરમ કરે તે કોઇ નવ કરે.
મોટાં મોટાં જે સ્થળ શહેર, ખાલી આજ પડયાં ખંડેર;
સ્વપ્ને એ સ્થળ નહીં સાંભરે, કરમ કરે તે કોઇ નવ કરે.
અકરમીને દેવા અર્થ, પારવતી પણ થઇ ન સમર્થ;
અંધ થઇને ડગલાં ભરે, કરમ કરે તે કોઇ નવ કરે.
એક વહે હય ગાગર નીર, એક ઉપર બેસે નર વીર;
અસ્ત ઉદય આવરણે ફરે, કરમ કરે તે કોઇ નવ કરે.
હસે સુધારક અનુભવ વિના, બુલાખીએ અનુભવિ છે ભીના;
વેઠેલાં દુઃખ કેમ વીસરે, કરમ કરે તે કોઇ નવ કરે.

શું તમે નમી પડશો તોએ નીચી કરેલી તમારી મુંડી છુંદવા સામેવાળાંને ગમશે? નહીં. શું તમે તેમની આડાઈ છતાં તમારી સભ્યતા જાળવશો તો તમોને તએો વધુ સતાવશે? નહીં. મહાન પુરૂષો પણ સભ્યતાથીજ દુન્યાં જીતે છે. એક વાર હારૂન અલ રશીદ પાસે ઇમામ મોહમદ શીબાંની ગયા. હારૂન તેમને માન આપવા સારૂ ઉઠીને ઉભા થયા, અને પોતાની સાથે શીબાંનીને ગાદી ઉપર પાસે બેસાડયા. જયારે તેઓ ઉઠયા ત્યારે તેમને વળાવવાને પણ થોડેક લગી તેમની પાછળ ગયા. એટલે એક ખવાસે કહ્યું:—"આવાની સાથે ખલીફે આટલી બધી સભ્યતા બતાવી તેથી બાદશાહી અને ખિલાફતનો પ્રતાપ ઝાંખો પડે છે. હારૂને જવાબ દીધો:—"જે પ્રતાપ સભ્યતા બતાવવાથી ઘટે, તેના કરતાં એવો પ્રતાપ નહીંજ હોય તો સારો. અગર મહાન પુરૂષોને ઇજત ને માન આપવાથી જે પદવી ઘટી જતી હોય તે પદવી જતી રહેલી સારી."

"હે દુઃખી થઇ પડેલાં ભાઈ બ્હેનો! જયારે જયારે મનુષ્યો પર કોઇ પણ જાતનાં સંકટો આવે ત્યારે ત્યારે તેમણે ખાત્રીથી જાણવું કે, તેની ઇશ્વર પ્રતિ આસ્થામાં કચાશ, કાચાપણું, ને કાચપ છે. વ્યહવારમાં લચ્યાં પચ્યાં મનુષ્યો નિત્ય દેવ દર્શન કરે છે, ઘરમાં કે બહાર જઇને ઇશ્વર સેવન કરે છે, રાત ને દહાડો હરિ ભજન કરે છે, તાળીઓ પાડીને હરીનું કિર્તન કરે છે; પણ જ્યારે તેમના ઉપર સંકટો આવે છે ત્યારે તેઓ પોતે અને બીજા ત્રાહિત મનુષ્યો પણ એમજ માને છે કે, અહો! આ તો મોટો સાધુ છે, ને આના ઉપર આવાં સંકટ શું? પ્રત્યક્ષ તે માણસમાં સાધુનાં સર્વ લક્ષણ છે, પણ તેની ટેક, ઇશ્વરી ટેક શિથિલ હોવાથીજ તે દુઃખનો ભોગી થાય છે તે કોણ જાણેછે? તે જાતેજ જાણતો નથી, તો બીજા કોણ જાણે?" ભકતજનો તો કાયર થઇ પડે છે, અને આવા સંતાપના વખ્તમાં હારી બેસે છે, અને દુષ્ટજનો તો વાઘરીને સારૂ આખી ભેંશને મારી નાંખે છે. એ જંગલી અને દુન્યાંથી રદ બાતલ માણસોનાં કામ છે. હાથીના માત્ર થોડી કિંમતના દંતુશળ યાને દાંતો મેળવવા માટે જંગલી લોકો લાખો રૂપિયાની કિંમતના હાથીઓના પ્રાણ લે છે. તેવીજ દશા દુશમનોએ તમારી કરી છે. તમે તમારી ભલાઇ છોડતાં ના. તમે પણ તેમના જેવા દરજ્જા ઉપર ઉતરી પડતાં ના. શત્રુ થાય ગરમ, તો આપણે થઇએ નરમ. તેમાંજ ભલી વાર છે. જ્યારે બેહદ આફત આવી પડે ત્યારે તમે તમારા મહાન બાપની એવડી બંદગી કરજો. તે તમને મારેલાં મારેલાં પડી રહેવા નહીં દે.

રામ નામ નિત સમરો ભાઈ, સુખ સંસાર સ્વપ્નું રે;
જૂઠી કાયા માયા બસ છે, ખપનું જપ તપ જપનું રે.
લોભ મોહ મદ મત્સર છોડી, પ્રીત દાતા સત માનો રે;
અંત કાળે સગું નહીં કોઇનું, સાચો સાહેબ જાણો રે.

તમારૂં સાચું છે, એમ જગત્ જાણે છે, તો પછી તે સચ્ચાઇ ઉપર મુસ્તાક રહો. તમારી બ્હેન ઉપર તેણીના પતિએ ગુજારેલા જુલમ દુન્યાંથી ઢંકાઇ

રહેલા નથી. સત્ય સર્વદા ખુલ્લુંજ રહેછે. સત્યથી પૃથ્વિ રહેલી છે. સત્યથીજ સૂર્ય તપે છે. સત્યથીજ વાયુ વાય છે. સત્યથીજ સર્વ વસ્તુઓ સ્થિર રહે છે. સામાવાળા ગમે એવા બચાવ કરશે તે સારાં લોકો કેમ ખરાં માનશે ?

હે દુઃખ્યારાં ભાઇ બ્હેનો ! આવાં દુર્જનોનો સંગ તજી દઇને સાધુ પુરૂષોનો અને નેક માણુસોનો સમાગમ સેવન કરો. રાત દિવસ પુન્ય કર્મો કર્યા કરો, અને સંસારની નાશવંત વસ્તુઓને બદલે અવિનાશી પરમાત્માનું સ્મરણ કરો. તે પરવરદેગાર તમારા ઉપર શાથી રાજી રહેશે ? તે બાપ સામેવાળાઓની તરફેણદારી તજીને તમારી પક્ષ શાથી પકડશે ? આવાં મહાભારત દુઃખોમાં પણ તમે શત્રુઓ તરફ ક્ષમા દ્રષ્ટિથી જોશો તેથીજ. બગદાદના પાદશાહ મામુન ખલીફાનું કહેવું એમ છે, કે કોઇ મને પૂછે કે, સ્વાદ શામાં છે ? તો તેને એવો જવાબ આપું કે, ક્ષમા કરવામાં. અને તે એમ પૂછે કે, પ્રસન્તા શામાં છે ? તો તેને હું એમ કહું કે, અપરાધ કરનાર કાલાવાલા કરે તેને અમે જતો મૂકિયે તેમાં. સિકંદરે આરિસ્ટોટલને પૂછ્યું કે, ફલાણા અપરાધી વિષે તમે શો અભિપ્રાય આપો છો ? તે વિદ્વાને ઉત્તર આપ્યું કે, અય માલેક ! જો અપરાધ કરનારા જગત્‌માં હોત નહિ તો ક્ષમા કરવાનો સર્વોત્તમ ગુણ છે તે પ્રસિદ્ધિમાં શી રીતે આવત ? ક્ષમારૂપી આરસીમાં અપરાધી પોતાના અપરાધની છાયા બતાવે છે, ત્યારે ક્ષમાનું પ્રતિબિંબ તેમાં પ્રકત થાય છે; માટે આપ એ અપરાધી વિષે એમજ વર્તો.

જો ત્હમારામાં આવી બાબતમાં પાકી શ્રધા હશે, અને શંકા નહિ હોય, તો ઉપર જણાવેલું બધું ત્હમે કરી શકશો. એટલુંજ નહિ પણ જો તમે પર્વતને કહેશો કે અહિંથી ચાલ્યો જા અને દરિયામાં પડ, તો તેમ પણ થશે. તમે વેરસી બનશો તો શત્રુઓ બેવડાં વેરી ને ખારીલાં થશે.

When all is known, and all is understood,
Mankind will see, whatever is, is good.

"એ એક સિદ્ધ થયેલું સત્ય છે, કે જેટલી બારીકીથી કુદ્રતી બનાવોની બાબતોને તપાસીશું, કે જે આપણી સમજ શકિતને અઘરી માલમ પડતી નથી, તો આપણુને માલમ પડશે, કે જે છે તે નિયમસર અને ભલાંને કાજેજ છે, ને જે હજારો દાખલાઓનો પૂરેપૂરો અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો છે, અને પાકી તપાસ લેવામાં આવી છે, ત્યાં એજ મુજબ સાબેત થયું છે. જો આપણે એ સિદ્ધ કાયદાઓ અને નિયમોની હસ્તી સ્વિકાર્યે, તો તેના વિચારને મુનાશબ થવા વાસ્તે, આપણે વધુ અપરંપાર ભલાંમાં પણ માનવું જોઇએ, અને એવાં અનુમાનો પર આવવું જોઇએ કે જે અપવાદો દેખાય છે તે પણ ખરેખરા નથી."

તમારી પાકજાદ બ્હેનના જેવીજ મૂર્તિ નામે સતી સ્ત્રી, દક્ષરાજેંદ્રની પુત્રી, અને ધર્મરૂષિની પત્નિ, તથા નર અને નારાયણ જેવા વિષ્ણુસ્વરૂપ પુત્રોની માતા થતી હતી. તે ધ્યાન ધર્મમાં ને ઇશ્વર પ્રાર્થનામાં અહોનિશ મંડેલી રહેતી હતી

છતાં, તેને પુછી પુછીને દુઃખો પડતાં, આફતોના વરસાદ વરસ્યા, ને બ્હેનપણીઓ તેણીને દિલાસો દેવા આવતી ત્યારે ઉલટી આ સતી દેવી તેઓનેજ દિલાસા દેતી કે:- "પુત્રીઓ! આ સંસાર તરવામાં સહેલા માર્ગ નીતિ અને શિયળ એ તમારે માટે એજ છે. સહનશીલતા એજ મોટો ગુણ છે. સંસારના અડચણ રૂપ ખાડા ટેકરા સુગમ થઇ જાય એમ કરવા માટે પેટ મોટું રાખવું જોઇએ. ધૈર્યથી સર્વ હલકું લાગે છે." હે ભાઇ બ્હેનો! તમારા ઉપર આ સીતમ ગુજરતો જોઇ તમારી વ્હાલી બ્હેનનું ફરોહર પણ તમોને એજ બોધ દે છે એમ સત જાણો. કાંકે તેણીએ મોટું દિલ રાખી મરતાં સુધી સર્વ સહન કર્યું હતું, માટે તમારાં ભલાં માટે પણ તેણીની શુભ ઇચ્છા એજ હોવી જોઇએ. હોનારત આગળ પદાર્થ મિથ્યા છે. તમારી બ્હેને પોતાના બુરા ધણીથી દુઃખ વેઠયું, પણ તે કયાં કાયમ રહેવાનો ? આજે જેમનાથી તમે સંકટમાં આવી પડયા છો તેઓ પણ કાંઇ અમર પટો લઇને આવ્યાં નથી.

વે કાંહાં જીતે રહે જો બેવફાઇ કર ગએ.
મર ગએ આખર ન કીશે આશનાઇ કર ગએ.
ઉમર એ પાએઆંપે અપની ઇશ કદર નાજાં ન હો,
મર્ગને ઉનકુ ન છોડા જો ખુદાઇ કર ગએ.
આરશીમેં અક્શ અપનાં દેખ કર લાએ ગરૂર,
ચાર દીનકી જીંદગીમેં ખુદનુમાઇ કર ગએ.
એબ જોઇ કરકે અકશર વેજો બસતે થે કેશે,
હાતશે અપને વે અપની જગ હસાઇ કર ગએ.

आये दुखं व्यये दुखं धिगर्थाः कष्ट संश्रयाः

"ધન, દોલત, ને માલમીકત મેળવતી વેળા પણ દુઃખ પડે છે, અને જ્યારે ખર્ચ થાય છે કે નાશ થાય છે ત્યારે પણ ખેદ થાય છે. એ રીતે સંસાર વગડામાં સુખ, દુઃખ, રાગ, દ્વેષ, ભય, આશા, તૃષ્ણા, ઇર્ષા, અહંતા, પ્રમાદ, ક્રોધ, કામ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, આધિ વ્યાધિ, ઉપાધિ વગેરે, જન્મથી તે જરા સુધી જીવને દુઃખી કરે છે; અને માયાના કોમળ હાથના આલિંગનથી હરખાઇ જઇ વિવેક રહિત થઇને વિહાર વૈભવ ભોગવવાને આતુર થાય છે." જેઓ પાસે ધન દોલત ને માલ ખજાના ભરપૂર હોય તેઓજ જો સુખી ઇનશાન કહેવાતા હોય, તો ઓસ્ત્રીઆની મોટી શહેનશાતના શહેનશાહ ૮૫ વરસના બુઢા ફ્રાન્સીસ જોશફ જેવા દુન્યાંમાં ભારે દુઃખી આદમી કહેવાતજ કેમ ? અરેરે ! તેના ઉપર પડેલી અને પડતી જફાકારીનો ઇતિહાસ વાંચો ને જીવ ઠેરવો.

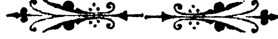
ઓસ્ત્રીયા—હંગેરીના તાજોતખ્તના વારસ આર્ચડયુક ફ્રાંસીસ ફર્ડીનાંડ અને તેવણનાં ધણીઆણીના ખુન થવાની ખબર ઓસ્ત્રીયાના શહેનશાહ ફ્રાંસીસ જોસફ જેવણ ૮૫ વરસની ઉમરે પુગ્યા-છે તેવણે સાંભળી, ત્યારે તેવણ બોલ્યા હતા કે; "ત્રાસદાયક ! મ્હારી ઉપર કાંઇએ પડવાનું બાકી રહ્યું નથી." ૧૭ વરસની

વાત ઉપર શહેનશાહબાનું એલીઝાબેઠનું ખુન કરવામાં આવ્યું હતું. ત્યારે પણ શહેનશાહ ફ્રાંસીસ જોસફ લગભગ આ પ્રમાણેજ બોલ્યા હતા. જઈફ શહેનશાહ તરફની પ્રીત દેખાડીને સઘળી યુરોપિયન દરબારો ખરેખર દલગીર થઇ. શહેનશાહ ઉપર કેવી આફતો એકેક પછી વરસી છે તેની વિગત નીચે મુજબ છેઃ–તેવણના ભાઇ તે મેક્ષીકોના શહેનશાહ મેક્ષીમીલન બળવાખોરોને હાથે ગોળીથી માર્યા ગયા હતા. તેવણના એકપુરા બેટા અને વારસ આર્ચડયુક રૂડોલ્ફ વાયના આગળ મરણ પામ્યા હતા, અને દેખીતી રીતે તેમણે આપઘાત કર્યો હતો. તેવણના પિત્રાઇ ૧૮૮૯ ના વરસમાં ટેમ્સ નદીમાંથી રવાના થયા હતા, અને તેવણનું શું થયું તે આજ લગણ જણાયું નથી. પેરીસ બજારની મોટી આગમાં શહેનશાહના બહેન બળીને મરણ પામ્યાં હતાં. તેવણનાં ધણીઆણીનું ખુન એક એનારકીસ્તને હાથે થયું હતું. અને હમણાં તેવણનાં ભત્રીજા અને તેની ધણીઆણીનાં ખુન થયાં છે.

આર્ચડયુક અને તેવણના ધણીઆણી ડચેસ ઓફ હોહેનબર્ગ એક લડાયક કવાયદ જોવાને સારૂ સારાજેવો ખાતે ગયા હતાં, અને તે પ્રસંગની ખુશાલીમાં આખા શહેરમાં તહેવાર પાળવામાં આવ્યો હતો. તેવણની જીંદગી સામે કાવત્રું રચાયાની તેમને ચેતવણી મળી હતી, પણ ગેરહાજર રહીને બીકણપણું દેખાડવાની તેમણે ના પાડી હતી. તે કાવત્રાંના વિસ્તારનો તેવણને ખ્યાલ હતો નહીં. હજી ઓછું હોય તેમ આજની દુન્યાંની મહાન લડાઇ જગાડવાનું આળ તેમનેજ માથે છે. તેમની શહેનશાત હાલ તારાજ થતી જાય છે. રશિયાએ તેમના મુલકો લઇ લીધા છે. તેવણની પ્રજા તેમના ઉપર ધસી જઇ કહે છે, કે આ અવર પગલેનો પાદશાહ કયારે મરે! આટલું આટલું પડે છે તોએ તે નિરાશ થઈ નખાઇ ગયો નથી. જે આદમી સુસ્તી, બીકનો, અધીરો અને નજીવો હોય તેજ નિરાશી પામે છે. જેનામાં સારા ગુણો હોય તે ગમે એવા ગજબથી નિરાશ થતો નથી. હે દુઃખી ભાઇ બ્હેનો! તમારી પ્યારી બ્હેનનો નાપાક ખાવિંદ તેણીને હેરાન કરીને પરવાર્યો, હવે તમને હેરાન કરે છે! ભલે. આવા ભુંડા ક્રૂર ધણીઓથીજ સંસાર મોળો થઈ પડે છે. આવા સીતમગર ખાવિંદથીજ ઓરતોને આ જગત્ જેહાનમ જેવી લાગે છે. ખુદા એવા ખાવિંદનો અને તેના મદદગારોનો બારીક વખત લાવશે ત્યારે તેમને કોણ છોડવશે?

> ખાવિંદ નેક સમાન સુખ, સંસારમાં બીજું નહીં,
> ખાવિંદ બદ સમાન દુઃખ, સંસારમાં બીજું નહીં. ખાવિંદ.
> ધણી જે નારનો ભુંડો, ભવ તેનો ધુળ મળે,
> જીવ ઝેરી સુખ વેરી, દુઃખ સંસારમાં બીજું નહીં. ખાવિંદ.
> ફરજ છે નર નારીની, સંપે સુખ દુઃખ ભોગવે,
> સંપ જેવો મિઠો મેવો, સુખ સંસારમાં બીજું નહીં. ખાવિંદ.

દિલાસા પત્ર ૬૯ મો.

"I pray thee, cease thy counsel,
Which falls into mine ears as profitless
As water in a sieve: give not me counsel,
Nor let no comforter delight mine ear,
But such a one, whose wrongs do suit with mine."

દુઃખી ઇનશાનનું દિલ ઉદાર હોતું નથી. દુઃખી ઇનશાનને ગમે એવી સારી સલાહ, ગમે એવા દિલાસા, અને ગમે એવી સમજાવટની એકાએક અસર થતી નથી. હાતમના જેવું ઉદાર દિલ રાખવાનું તો રહ્યું, પણ દુઃખની આગળ તે ઘણોજ સ્વાર્થિ બની જાય છે. જેની મા મરી ગઇ, તે પાડોશીની મા મરી ગયેલી જાણીને જરા જીવ ઠેરવે છે. જેના પૈસા જતા રહ્યા, તે આસપાસ કોણ કોણ પાયમાલ થઇ ગયા છે તે શોધતો ફરી પોતાના જીવને શાંત પાડે છે. સરકારથી દંડ થયેલાઓ અગર કેદમાં જઇ આવેલાઓ પોતાની ખેજાલત દૂર કરી જીવ બેહલાવવા સારૂ બીજાં કયાં સારાં માણુસો કેદમાં ગયાં હતાં તેની ટીપ જાણીને, તથા તુર્તાતુર્ત જો કોઇ આબરૂદારને કેદમાં જવાનો વખત આવે તો તેમાંથીએ જરા સંતોષ પકડે છે. દુઃખી જીગરની આવી આવી કુદ્રતી ખાસ્યતો છે. તે દુઃખના આવેશમાં ઉદાર રહેતો નથી. હાતમ તાઇ પોતાના જમાનામાં વગર દુઃખનો આદમી એટલાજ કારણથી ગણાઇ ગયો છે, કે પોતાના ઉપર ગમે તેવું મહા દુઃખ કે ધર્મસંકટ આવી પડે તોએ તે પોતાનું દુઃખ છુપાવતો, ને બીજાં કોઇ પણ માણુસનું દુઃખ દુર કરવા સારૂ પોતાનો જાન પણ આપવાની ઉદારતા ધરાવતો હતો. તેજ કારણથી સખી અને સુખી હાતમ કહેવાતો હતો.

તે એટલે સુધી કે જ્યારે **અરબસ્તાન**ના ટાપુથી તે **યમન** સુધી હાતમની, ઉદારતાની વાયકા પહોંચી અને **શામ** (સીરિયા) તથા **રૂમ** સુધી કીર્તિ ફેલાઇ ગઇ ત્યારે **શામ, રૂમ** અને **યમન**ના બાદશાહોના મનમાં દ્વેષભાવ ઉત્પન્ન થયો. કારણ કે, તેઓ પણ ઉદારતાનો દાવો કરતા હતા, ને તે વિષેની શેખી મારતા હતા. પણ ગમે એવાં સંકટ વેળાએ ઉદાર દિલ રાખવા વીશે હાતમનાં વખાણ સૌની જીભ પર વધારે પસરતાં જતાં હતાં, અને તેની ઉદારતા ચારે તરફ ચાલતીજ હતી. સાગર મનમાં વાદલ, લાજે તેની ઉદારતા ન્યાળી; દાતારી કર આગળ, જગનું ધન કાંઇ ઘડા વગર ખાલી. પછી તે પાદશાહોએ તેની સાથે મૈત્રી કરી, તેમાં પ્રથમ **શામ**ના પાદશાહે તેની પરીક્ષા કરવા માટે એક જણને તેની પાસે મોકલ્યો. તેણે તેની પાસે એક સો ઉંટ રાતા વાળવાળાં, કાળી આંખોવાળાં, અને પહાડ જેવાં ઉંચાં માગ્યાં.

આવાં ઉંટો **અરબ** દેશમાં અલભ્ય હોય છે. કદાચિત્ મળી આવે તો ઘણુંજ મોંઘાં મળે. દૈવયોગે તે પ્રસંગે હાતમના ટોળામાં તેવાં ઉંટો નોતાં. જ્યારે **શામ**ના પાદશાહનો એલચી હાતમ પાસે પહોંચ્યો ને કાગળ આપ્યો ત્યારે તે વાંચીને પ્રફુલ્લિત મને રાજી થઇને બોલ્યો કે, જે કાંઇ આજ્ઞા થઈ છે તે પ્રમાણે આપવાને હું સેવક હાજર છું. પછી એલચીને સારી જગામાં ઉતારો આપ્યો અને તેની પરોણાગત કરવા માંડી. તેણે આરબોનાં કુટુંબોમાં સાદ ફેરવાવ્યો કે જે કોઇ આવાં ઉંટ લાવે તેનું મ્હોં માગ્યું મૂલ આપું; અને તે બે મહિનાને વાયદે પહોંચાડી દઉં. સારાંશ એ, કે આ રીતે એકસો ઉંટ ઉધાર લઇને પોતે સંકડામણ વેઠીને **શામ**ના સુલતાનને મોકલ્યાં. જ્યારે **શામ**નો પાદશાહ આ વાતથી જાણીતો થયો, ત્યારે આશ્ચર્યની આંગળી હેરતરૂપી દાંતમાં કરડીને તેણે ફરમાવ્યું કે, મેં એ આરબની પરીક્ષા તો કરી, પણ તેણે દેવું કરીને તેનો ન્યાયનો ભાર મારા ઉપર નાંખ્યો. પછી તેજ ઉંટોને **મિસર** તથા **શામ**ના દેશના માલથી લાદીને તેજ એલચીની સાથે પાછાં મોકલ્યાં. જ્યારે ઉંટોને હાતમ પાસે લાવ્યા, ત્યારે તેણે પાછો સાદ ફેરવાવ્યો કે, જેમણે મને ઉંટ આપેલાં છે તે આવે, ને પોતપોતાનાં ઉંટ તે ઉપરના માલ સહિત લઇ જાય! પછી તે એકસો ઉંટ તેના ધણિયોને માલ સહિત આપી દીધાં! પોતે કંઇપણ રાખ્યું નહિ. આ સમાચાર **શામ**ના સુલતાને જાણ્યા, ત્યારે બોલ્યો કે, આ બધી વાતો કોઇ માણસથી ન બની શકે, એ તો હાતમની ઉદારતાથીજ બની શકે. હાતમની ઉદારતાનાં આટલાં બધાં વખાણ થાય છે, તે યોગ્યજ થાય છે. બીજો **રૂમ**નો પાદશાહ જે **હેરેકલ** નામનો હતો, તેણે જ્યારે હાતમની ગમે એવાં દુઃખમાં ઉદારતાની વાતો સાંભળી ત્યારે હાતમના વૃત્તાંતની પુછપરછ કરવા માંડી. લોકોએ તેને કહ્યું કે "હાતમ પાસે એક ઘોડો છે. તે પવનવેગી, અમૂલ્ય, આયુષ્ય જેવો તીવ્ર, દેખાવડો, અને ચાલવાની લેહેકથી આનંદ ઉપજાવે એવો, તથા વીજળી પ્રમાણે સત્વર ધસારો કરનાર છે. **કૈસરે** પોતાના વજીરને કહ્યું કે, હાતમની ઉદારતા **અરબ** ને **અજમ** (ઇરાન)માં પ્રસિદ્ધ થયેલી છે, અને તેની કીર્તિ જગતમાં વ્યાપી રહી છે. મેં સાંભળ્યું છે કે, ઉપર કહ્યા ગુણવાળો ઘોડો તેની પાસે છે તે મોકલી દેવાની માગણી કરીને તેની પરીક્ષા કરૂં; અને એક જણને એ ઘોડા વાસ્તે મોકલું. તે ઘોડો જો કૃપા કરી આપશે તો હું જાણીશ કે, તેમાં મ્હોટાઇનો ગુણ છે. ને જો નહિ આપે તો, ખાલી તબલાની પેઠે આવાઝ કરનાર છે એમ સમજીશ." પછી તે ઘોડો લેવા એક એલચીને યોગ્ય ભેટ સાથે મોકલ્યો. થોડી વારમાં તે રૂમનો વકીલ ત્યાં આવી પોહોંચ્યો. દૈવજોગે તે વકીલ આવ્યો તેવામાં વર્ષાદ ને બરફ વરસવા માંડયો. હાતમે તેને સારો ઉતારો આપી પરોણાગત ઉલટથી કરી, અને તેની તબિયત સુધારવા માટે આજ્ઞા થતાં પેલા ઘોડાને નોકરોએ કાપ્યો, ને ખાણું તૈયાર કરી અતિથિ પાસે લાવ્યા. તે જમી રહ્યા પછી તેના આરામ વાસ્તે સામાન તૈયાર કર્યો, ને હાતમ તે તંબુમાંથી બહાર ગયો. તે રાત્રે કોઇ રીતની વાતચીત ન થઇ. સવારે હાતમ ક્ષમા માંગવા આવ્યો. એલચીએ રૂમના કૈસરે જે ભેટ મોકલી હતી તે નજર કરી કાગળ આપ્યો.

તે વાંચવાથી જ્યારે હાતમ ઘણોજ ચિંતાતુર થઇ વિચારમાં પડયો, ત્યારે એલચી તેના ચેહેરાની ચિંત્તા ડહાપણથી પારખી બોલ્યો કે; "અહો ભાઇ ! જો ઘોડો આપવા અડચણ હોય તો અમારો ઘણો આગ્રહ નથી." હાતમે ઉત્તર આપ્યું કે; "એવી જાતના ઘોડા કદિ હઝાર હોય, ને કોઇ અદના માણસ મારી પાસે માંગે તોપણ હું ચિંત્તામાં ન પડું. ગમે એવું મહા સંકટ કાં નહીં આવી પડે તોએ હું ડરી નહીં જાવું; ગમે એવાં સંકડામણમાં મારૂં દિલ દુ:ખી નહીં કરૂં, તો પછી આવા મોટા માન મરતબાવાળા પાદશાહ એવા એક ઘોડાની માંગણી કરીને આવી ન્હાની ચાકરી માટે આવો ડાહ્યો વકીલ મોકલે ને હું ચિંત્તામાં પડું એમ થાય નહિ; પણ આ તો એ ચિંત્તા છે કે, આ વાતની પ્રથમથીજ ખબર પડી હોત તો, તે ઘોડાને મારી ન નાંખત. મેં તે પવનવેગી ઘોડાના આપને વાસ્તે ગઇ રાત્રે કબાબ કરાવ્યા. મારી પાસે બીજો ઘોડો નોહોતો અને આપ ભૂખ્યા હતા, તો મહેમાન ભૂખ્યા સૂએ એ મને ઠીક લાગ્યું નહિ. ઘોડો એવો ન હોય તો ભલે ન હો. પછી તાજી (અરબી) ઘોડા તથા ભેટો રૂમના સુલતાનને વાસ્તે મોકલીને એલચીને પણ પોષાક આપી વિદાય કર્યો. તે વકીલ આવતાં કૈસરે વાત સાંભળીને વખાણ કરી કહ્યું કે, આવી ઉદારતાનું માન હાતમનેજ ઘટે છે. ગમે એવાં સંકટમાં ઉદાર મનવાળાને કદિએ દુ:ખ થાયજ નહીં. જેણે આવું મોટું દિલ રાખ્યું તેને આથી તે મોટું દુ:ખ શું આવી પડવાનું હતું? એક દમડી ગુમાવતાં આદમી હેરાન થઇ પરિતાપ અને સંતાપમાં પડે છે, જ્યારે માનીતામાં માનીતું એક નંગ ગુમાવતાં જેને નાખુશીનો એક છાંટો જણાતો નથી, તો પછી તેના ઉપર પરમેશ્વરના આશિર્વાદ કાં ન ઉતરે? સાધારણ માણસોમાં તો એવીજ ખોડ હોય છે, કે પોતાને ત્યાં મરકીથી ઘર ધોવાઇ ગયું હોય, તો બીજાંઓના ઘરોમાં પણ આવી જાતની ટાડયા રોડ પડી રહેલી જાણીને જરા તેના જીવને કરાર વળે છે. જાણે દુ:ખ ભોગવવામાં એકલો પડી જવાને આદમી નારાજ જણાય છે. અને સુખ ભોગવવામાં એકલો પડી જવાને તે રાજી જણાઈ એકલપેટા વિચાર અને ઇચ્છાવાળો હોય છે. તે હમેશાં પોતાનાં દુ:ખનેજ મહાન ગણી કહે છે, કે આવું દુ:ખ તો કોઇની વહુ દીકરી ઉપર પણ ના પડતું. વળી તે એમજ કહેવાનો, કે મ્હારા ઘરમાં જેટલો ગુંચવાડો છે તેટલો તો કોઇના ઘરમાં નહીં હશે. જ્યાં સાંકડાં મન ત્યાં સંકડામણ ભારી.

એક મોટે ઘરની ધનબાઇને ભરતકામનાં પ્રદર્શનમાં ૩ જા નંબરનું ઇનામ મળ્યું, ત્યારે તેના માતાજી કહેવા લાગ્યાં; "બિચારી ધનબાઇનાં કમનસીબ ત્યારે કેનીં! એ બિચારી હિણાયેલીને ૧ લા નંબરનું ઇનામ કોણ આપતું'તું!" આમ કહી મા દીકરી બન્ને જાણે શુંજ આફત પડી હોય એમ દુ:ખી થઇ પડયાં હતાં! એ રામા! આવાં દુ:ખીઓને માટે ખુદ રામ પણ શું ઇલાજ કરવાનો હતો? આ કેટલું સાંકડું દિલ! આવાં સાંકડાં મનને લીધે તુચ્છ વાતને કેવું મહા સંકટ આવી પડેલું માનવામાં આવ્યું! આનું મુખ્ય કારણ એજ છે, કે દરેક ઇનશાન સુખને

શોધતું ફરે છે, અને જરા નખમાં દુઃખ થાય તો તે તેનાથી સહન થતું નથી. સ્ત્રી લંપટી, દારૂડિયો, જુગારી, ચોર, અને ગુણીકા કે જેઓ શારીરિક મજાહમાં રમ્યા કરે છે, તેઓ પણ સુખને માટેજ તે કૃત્યો કરે છે. પસા કે કીર્તિ માટે મરી ફીટતો માણસ કે જે દરેક ચીજ કરતાં એ ચીજને વધારે ગણે છે, તે પણ સુખને માટેજ તેમ કરે છે. અને ધાર્મિક ક્રિયામાં દિલાસો શોધનાર પણ સુખને માટેજ તે ક્રિયા કરે છે. હે રામા! ત્હારૂં દિલ એટલું તો ઉદાર જોઈએ, કે તું જે સુખ મળવાની ઇચ્છા રાખે છે, તે સુખના સાધનો ઉદાર દિલથી ઇશ્વરનેજ અર્પણ કરતો જા, જેથી તને દુઃખને બદલે સુખનીજ પ્રાપ્તિ થશે. તે એવી રીતે કેઃ—

"તું જે કરે છે, જે ખાય છે, જે તપ કરે છે તે સર્વે ઇશ્વરનેજ અર્પણ કર. એમ કરવાથી શુભ અને અશુભ ફળ આપનારાં કર્મ રૂપી બંધનથી તું છુટો થશે. તેં પેટ ભરીને અન્નને એકઠું કરી બગાડયું. જે કાંઇ ભરાયજ નહીં એવું પેટ, તે ભરી આનંદ પામવાની તેં મિથ્યા કોશેશ કીધી, પણ એથી કાંઇ પુરૂષાર્થ સધાયો નહીં, કે નહીં ત્હારૂં ચાહ્યું સુખ તને મળ્યું. જેમ ત્હારા પુર્વજો નાશ પામ્યા તેમ તું પણ નાશ પામીશ એ નિશ્ચય છે, માટે ખુદાને ભજ. ત્હારા જનક બાપ પણ પ્રથમ બાળક હતા તે પારણામાં ઝુલ્યા હતા, તથા જુવાનીમાં ફોકત ફૂલ્યા હતા, ને અનુક્રમે તેવણ ઘરડા થઇ મરણ પામીને અટવાઇ ગયા છે. હે હરાંમી! તું પણ તેજ રીતે હાય હાયમાં પડયો છે, અને જોળીમાં બાળક થઇ રમે છે, પારણે ઝુલે છે, તન મન ધન વડે ભૂલીને જુવાનીમાં ફોકટનો ફુલ્યો છે. પણ યાદ રાખ, કે ત્હારા બાપની માફકજ વૃદ્ધ થઇ મરણ પામીશ."

શું થયું જો સંપતિ ઘણી મળી, મળ્યાં મોટાં ઘરબાર;
નિશ્ચિત થઇને હરિ નવ ભજ્યા, ધિકક પડયો અવતાર!
ધિક્ક તારૂં જીવ્યું રે, હરિએ તને શાને ઘડયો?
ફુલ્યો શું ફરે છે રે, ભુલ્યો ભવ કૂપમાં પડયો.

જ્યારે રાણી મેરીને તેણીની ભય ભરેલી માંદગી વિષે ચેતાવવામાં આવી ત્યારે તેણીએ મોટું ઉદાર દિલ બતાવી શાંતપણે જવાબ દીધો કે; "ખરો પસ્તાવો જીંદગી ખતમ થવાની આખેરીએ કરીશું એવો ભરોસો રાખવો કેટલો ખોટો અને જોખમદાર છે, એ હું સારી પેઠે સમજું છું. તે જેહાન માટે તૈયાર થવાનું મોટું કામ હું કાંઈ હમણાજ શરૂ કરતી નથી; અને હું ખુદાની ઉપકારી છું, કે મ્હારા નજદીક આવતા અંત્તથી મને કાંઇ ધાસ્તી ઉપજતી નથી." જ્યારે તેણીની જીંદગીની જોત છેક ખતમ થવા આવી, ત્યારે તેણીના મોંમાંથી નીચલા શબ્દો નિકળતા સંભળાયા, "આહ! એક ખાલેસ ઉદાર અંતઃકરણની ખુશાલીનો ખરો અનુભવ હું હમણાંજ મેળવું છું, અને ખરા ધર્મની અસરથી મરતી વેળા જે ટેકો મળે છે, તે છેલ્લી વેદના અને ટળવળાટને હાંકી કાઢે છે." આ પ્રમાણે તેણીની જીંદગીનું વૃત્તાંત લખનાર ઉમેરે છે કે; આ ઉદાર દિલની શાહજાદીની સર્વેથી ઉત્તમ જીંદ-

ગીનો છેડો આવ્યો, અને બેશક આ દુન્યવી જંજાળોમાંથી છુટીને મીનોઇ જેહાંનનું હમેશગીનું સુખ મેળવવાને તેણી અહીંથી કુચ કરી ગઈ છે."

આ ઉપરથી રામા ! ત્હારી ખાત્રી થશે, કે જીવતી જીંદગીમાં સુખ કિંવા દુઃખ વખતે રાખેલું મોકળું મન, ખુલ્લું હૈડું, અને ઉદાર દિલ મરતી વખતના પ્રસંગે તો શું, પણ ગમે એવી આફતમાં પણ શાંતિ આપે છે. માણસો ઘણે ભાગે મોટા સમુહના અભિપ્રાયની વિરૂદ્ધ મત ઉચ્ચારવાનું બહુ પસંદ કરે છે; અને દૈવ યોગે જો તેનું કહેલું છેવટે ખરૂં પડી જાય છે, તો તે લાગલો પોતે દુઃખી થઈને બીજાંઓને કહેવા મંડી જાય છે, કે "મેં અગાઉથી તમને નહીં કહેલું ?" આમ કહી પડયા પર પાટું મારી દુઃખ વધારે છે. પરંતુ જે મહા ઉદાર દિલના માણસો આવે છે તેઓનું કહેલું પાંચે દહાડે ખરૂં પડે છે તોએ તેઓ કોઇને ટાણો મારી બીજાંનું દિલ દુઃખવતા નથી, તેમ પોતે દુઃખી થતા નથી. મરહુમ લોર્ડ રોબર્ટ્સ ઇંગ્લંડના લોકોને હમેશાં ચેતવતા હતા, કે જરમની લડાયક તૈયારી પૂર જોશથી કરે છે, તો ઇંગ્લંડે ફરજીઆત લશકરી કાયદો કરવો જોઇએ. પરંતુ બીજા રાજદ્વારિઓએ તેમનું કહેલું માન્ય ન રાખ્યું. આખરે જરમનીએ લડાઇ જાહેર કરી ઇંગ્લંડ ઉપર હુમલો લાવવાનું શરૂ કર્યું, ત્યારે પોતાના દેશ માટે મુગે મોંઢે લોર્ડ રોબર્ટ્સ ઘરડે ઘડપણ પોતાની સેવા બજાવવા લાગ્યા, અને એક પણ ટાણો માર્યો નહીં, અથવા કદિ પણ એમ નહીં બોલ્યા કે; Did I not tell you ? "મેં તમને અગાઉ નહીં કહેલું ? મારૂં માન્યું નહીં ત્યારે કેની ?" વિગેરે જરા પણ નહિ બોલતાં આવી પડેલી આફતનોજ ઉપાય કરવા મંડી ગયા.

ભલી કરન લાગે વિલંબ, વિલંબ ન બુરે વિચાર;
ભવન બનાવત દિન લગે, ઢાહત લગે ન વાર.

પારકો હોવા છતાં જો ઉદાર દિલનો અને હિત કરનારો હોય તો તે પોતાનો છે. બંધુ છે. અને બંધુ છતાં અહિત કરતો હોય અને સાંકડાં મનનો હોય તો તે પરાયો છે. રોગ એ આપણા પોતાના દેહથી ઉપજેલો છે, છતાં પણ તે નિર્દય દિલનો હોવાથી અહિત કરે છે, અને ઔષધની જડી બુટ્ટી અરણ્ય કે જંગલમાં થતી હોવાં છતાં પણ તે હિતકારક છે, કેમકે કોઇનું દર્દ સાફ કરવું એજ તેનું કર્તવ્ય કરવાનું ઉદાર દિલ છે. હે રામા ! આ સંસારને તું સ્વપ્ના સરખો વિચારે તોજ ત્હારૂં મન મોકળું અને દિલ ખુલ્લું રહી શકે. મહા સાધુ રાજા જનક અને અષ્ટાવક્ર રૂષિની વાર્તાથી તો સર્વ કોઇ હવે અજાણ નથી. જેજે ચોપડીઓ વેદાન્તનો વિષય સમજાવે છે, તે તે સર્વમાં તેમની વાર્તા આવ્યા વગર રહી નથી. માટે અત્રે ટુંકમાંજ ચંદ્રકાંત્તમાંથી સાર કહીશું. જનક રાજાને એક રાત્રે ઘણું ભયંકર સ્વપ્નું આવ્યું. તેની પડતી આવી ગઇ, તે રવડતો રઝળતો થઇ પડયો, અને તેને ખાવાનું પણ મળ્યું નહીં. જેમ તેમ ભિખ માગીને ચોખા દાળ લાવી ખીચડી રાંધી, અને ભારે ભુખ લાગેલી હતી તેથી ઉત્સાહ અને ઉમંગથી ખીચડી

ખાવા જાય છે તો ગોધાએ આવી હાંલ્લું ફોડી નાંખ્યું. એટલે દુ:ખની ચીસ પાડી જનક જાગી ઉઠયો. તેનું હૈયું થરથર ધ્રુજતું હતું, અને આ સ્વપ્નાનો બનાવ ખરો હશે, કોઇ દિવસ ખરો પાડવાનો હશે, કે કેમ હશે તેના વિચાર અને વમળમાં સર્વ રૂષિરૂનીઓને ચગડોળવા લાગ્યો, કે મ્હારા આટલા મોઘમ સવાલનો જવાબ દો, કે "તે ખરૂં? કે આ ખરૂં?" આ ગુપ્ત પ્રશ્નનો જવાબ કોઇથી દેવાયો નહીં, પણ જાણકાર અષ્ટાવક્ર-કે જેના આઠે અંગ ખોડિયલ હતાં- તેણે જવાબ દીધો, કે 'જેવું તે, તેવુંજ આ. તેમાં ને આમાં કંઇ પણ ભિન્નતા નથી. જેવું તે હતું, દેખાતું હતું, ને નથી તેવુંજ આ પણ છે-દેખાય છે અને નથી.' રૂષિ બોલ્યા કે; "હે રાજા! તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ લેવો હોય તો વિચાર કરી જો, કે જે દિવસે તને એ સ્વપ્ન આવ્યું હતું તે દિવસના સ્વપ્નામાં ભોગવેલું દુ:ખ, અને જાગ્રત અવસ્થામાં અનુભવેલું સુખ, એ બેમાંથી આ વખતે ત્હારી પાસે શું છે? તે સમયના ત્રાસથી આ વખતે તને જરાએ પીડા થાય છે? અથવા તે સમયના રાજ વૈભવથી આ વખતે તને કિંચિત પણ આનંદ કે સુખ થાય છે? કંઈજં નહિ. જો સ્વપ્નમાં માત્ર જુઠું અને સાંસારિક સુખ સાચું હોય તો, તે નિરંતર જેવું ને તેવુંજ રહેવું જોઈએ, પણ તેમ કંઇ નથી. સ્વપ્નની પેઠેજ આ સંસારનો પણ નાશ થતો જાય છે. ફરક માત્ર એટલોજ છે, કે નિંદ્રાવસ્થામાં દેખાતું એ નાનું સ્વપ્ન જેમ અસત્ય છે, તેમ જાગ્રત અવસ્થામાં દેખાતું આ મોટું સ્વપ્ન પણ અસત્ય છે. શેર અન્ન એકજ દિવસ ખાવા ચાલે, ને મણ અનાજ ચાલીશ દહાડા પહોંચે, પણ એ શેર ખાઇ રહ્યા પછી કંઇ રહેશે નહિ. તેમજ હે રાજા! પરમાત્માએ જ્ઞાનીજનોને સમજવાને જેવું રાત્રિ સ્વપ્ન રચ્યું છે, તેવુંજ સંસાર સ્વપ્ન બનાવ્યું છે, અને જ્ઞાન થવાને અર્થેજ ઉદાહરણ રૂપેજ એ સ્વપ્ન નિર્માન કીધું છે. જેમ અમુક દેશ અથવા નગરનું ચિત્ર કે નમૂનો કિંવા બનાવેલો ઘાટ જોવાથી તે દેશ કે નગરનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય છે, તેમ સ્વપ્ન જોવામાંજ માત્ર સત્ય છે, પણ પરિ-ણામે તે નાશવંત છે. તેમજ સંસાર પણ અનિત્ય છે, એવો ખરેખરા નિશ્ચય થાય છે. માટે ફરીથી પણ હું કહું છું કે, જેવું તે, તેવુંજ આ છે, તેમાં ને આમાં કંઇ પણ ભેદ નથી. પણ હે નૃપ! માત્ર સારાસાર વિચાર કરનારનેજ આ સત્ય વસ્તુની ઘટનાની સમજણ પડે છે. તને જ્યારે સ્વપ્ન ને સંસાર, એ બેમાંથી સારૂં રૂપ કિયું? તથા અસાર રૂપ કિયું? એમ જાણવાની ખરી જીજ્ઞાસા થઇ ત્યારેજ તને આજે માલુમ પડયું કે, એમાંથી એકે સાર રૂપ નથી. બેમાંથી એકે ખરૂં નથી. માટે હે રામા! જાણ, કે સારા વિચાર કરનાર પુરૂષજ કાળે કરીને કલ્યાણને પામે છે," હે રામા! આવા સપના જેવા સંસારમાં પણ જેટલી જીંદગી હોય તેટલી ખુશાલ પસાર થવા માટે ત્હારે ચઢતીના વખતમાં એટલું તો ઉદાર દીલ રાખવું, કે પરતીમાં આવી પરેલાં દુ:ખીઓને તેં કાંઇક રાહત આપી હોય, જેથી તને પોતાનેજ રાહત દેખાય.

બ રૂઝગારે સલામત શેકસ્તગાન દર યાબ;
કે જબરે ખાતરે મીસકીન બલા બેગરદાંનદ.
ચુ સાયલ અઝ તુ બ ઝારી તલબ કુનદ ચીઝી;
બેદેહ. વગરનેહ સીતમગર બ ઝોર બેસતાનદ.

સુખના વખતમાં દુઃખીને સહાય થાવ. કારણ કે ગરીબનાં દિલને રાહત કરવાથી દરેક બલા દફે થાયછે. જ્યારે પણ કોઇ ભિક્ષુક રડીને ત્હારી આગળ હાથ ઓળે છે ત્યારે તે માગે તે ચીજ તેને ઉદાર દિલથી આપ; નહીં તો સીતમગર ત્હારી ઉપર જુલમ કરીને પણ તે લઇ જશે.

વૃધ્ધિ, આબાદી, અને સુખને સારૂ ભિખારી, લાચાર, કે નાચારેસ યતીમો તરફ ઉદાર વૃત્તિ વાપરવાની બાહદુરી કરતાં આપણા પોતાના ધંધા વહેવારના હરીફો, આપણી લાયકીના દુશમનો, અને હેરાનગતી પહોંચાડનારા શત્રુઓ તરફ જો આપણે ઉદાર મન રાખી કામ લઇએ છિયે, તો જરૂર તેજ વહેવાર ધંધામાં ઇશ્વર બરકત મુકે છે. તે ધંધામાંજ પ્રભુ સુખ બતાવે છે. હેડન જેવા જગ પ્રસિધ્ધ ગાનારે એક વાર ટીકા કર્યા હતા, કે મ્યુઝીક યાને ગાયનના ઉસ્તાદ— પ્રોફેસરો સિવાય આખી દુન્યાં મને ચાહે છે. કારણ? હેડન પોતે જરાએ અદેખો ન હતો, પણ મહા ઉદાર દિલ ધરાવતો હતો. તે એટલાં સુધી, કે પોરપોરા જેવા ગવૈયાના ફરાસ, ખબ્વાસ, અને દાસ તરીકે તેની આગળ રહીને તેની ખીદમત મોકળે મને ઉઠાવવા તે તત્પર રહેતો, કે જેથી તે મહાન ગવૈયાની તેના ઉપર માયા ઉતરે. પોરપોરા પોતાનો હુન્નર એકાએક કોઇને પણ બતાવતો નો'તો. પણ તેનો ડગલો સાફ કરતો, બુટ લુંછતો, ઝાટક ઝુંટક કરતો, અને તમામ ખીદમતગારનું કામ કરતાં જ્યારે હેડનને દીઠો, ત્યારે પ્રથમ તો પોરપોરા ઉશકેરાઇને સાંકડુ મન રાખી તેના ઉપર ખિજવાવા લાગ્યો, કે વગર બોલાવવે તે શા થકી ઘરમાં ઘુસીને દરરોજ વગર પૈસેની નોકરી ઉઠાવે છે? પણ પાછળથી તેના ઉપર પ્યાર કરી તેને ગાયન વિદ્યાથી ઉત્પન્ન થતાં સુખનું શિક્ષણ તેણે આપ્યું. હેડન આ હુન્નરથી પોતાના જીવથી તો આનંદ પામ્યો, પણ પ્રખ્યાતિ અને પૈસો બન્ને મેળવી લીધાં. છતાં તેના બરોબરીઆ ગાયનકાર હેન્ડલની જ્યારે પણ વાત નિકળતી ત્યારે પણ હેડન હમેશાં બોલતો કે; "હેન્ડલ તો આપણુ સર્વ ગાનારાઓના પિતાજી છે!" જ્યારે તેને આનંદમાં અને સુખમાં રમતો, ગાંતો, ને વજાડતો જોઇ કોઇ પુછતું, કે તું આટલો બધો સુખી, ને બીજા બધા ગાનારાઓ દુઃખી અવસ્થા ભોગવે છે તેનું શું કારણ? ત્યારે તે એટલુંજ કહેતો, કે "બીજાઓ દુઃખી શા કારણે છે તે તો હું કહી શકતો નથી, પણ હું સુખી શા થકી છું તે તો કહી શકું છું, કે મારૂં મન મોકળું રાખી, હૈડાંમાં બીલકુલ પાપ રાખ્યા વગર, ખુલ્લાં દિલથી હું ઉદાર વૃત્તિ રાખતો આવ્યો છું, તેથીજ મને આનંદ અને સુખ થાયછે."

જ્યાં ખરી શ્રદ્ધા અને નિષ્કલંક પવિત્રતા હૃદયમાં જામી રહેલાં હોય છે, ત્યાં તનદુરસ્તી છે, ત્યાં વિજય છે, ત્યાં સામર્થ્ય અથવા શકિત છે. આવા હૃદયમાં રોગ,

દુર્ભાગ્ય કે ચિંત્તા પ્રવેશ કરી શકે નહિ; કારણ કે ત્યાં તેના ખોરાક કે પાલનને વાસ્તે કાંઇપણ જગ્યા નથી, ત્યાં તો ઉદારપણુંજ સર્વ જગા રોકી બેઠેલું હોય છે. તે હૃદયમાં તો દયાભાવ એવો વસી ગયેલો હોય છે, કે દુષ્ટ વાસનાના કંઇ પણ ખોરાકને રહેવાની બીલકુલ જગાજ હોતી નથી. લકનોના ઘેરા વખતે ને હિંદના બળવા વખતે સર આઉટરામના તાબાના અમલદારોની જ્યારે ફતેહ થવા લાગી, ત્યારે પોતાના તાબાના જેનરલ હેવલોક વિગેરેની જીતની કીર્તિમાં ભાગ ન પડે એવાં ઉદાર દિલથી, આઉટરામ પોતાના તાબાના એજ અમલદારના તાબામાં વોલંટીઅર થઇને લડયો હતો! તેથી કાંઇ તેની કીર્તિ કમી થઇ નો'તી, ઑર તેથી તેની કીર્તિ બેવડાઈ હતી. અને તે કહેતો હતો, કે હેવલોકને કીર્તિ મળી તે જોઇને તેને એટલી તો ખુશાલી લાગી હતી, કે જેટલો આનંદ હેવલોકને નહીં થયો હોય એટલો મને થયો હતો. ઉદાર દિલના આદમીઓને ત્યારે દુઃખ જોવાનું રહેજ કયાંથી? જે મહાન અમલદાર પોતે પોતાના તાબાના અમલદારના હાથ નીચે કામ કરવા જેવું મોટું દિલ બતાવી તાબાના નોકરને કીર્તિ ખાટવા દે, તેને માનથી ખટાવે, તે પોતે સામાની કીર્તિનો અદેખો કે દુઃખી કેમ બને?

નાઝનીન ઝુલમે નાઝનીન બીનદ, મા બઆઇને રૂબરૂ ગુફતમ;
અઈબ પુશી બેહ અઝ નમદ પુશીસ્ત, નઝરે પાક ઇન ચીની બીનદ.

શાયર કહે છે કે, હે નાંઝની! જે કે.ઇ ભલું માણુસ હોય છે તેજ સર્વ સારી ચીજને જુએ છે, કાંકે એ વાત મેં આરસીમાં જોઇને કહી છે; કે જે મીસાલે આરસી ખાલેસ છે તેથી તેમાં જેવું જોઇએ છે તેવુંજ માલમ પડે છે, તેમ ઉદાર દિલનાં સારાં માણુસોથી સારૂંજ થાય છે, અને તેઓ સર્વે કોઇનું સારૂંજ ચાહે છે, અને જોય છે. પરહેઝગાર ફકીર લોકો **નમદ** નામનો એક પોશાક પહેરે છે, તે નમદ પહેરીને ફકીર થવા કરતાં હરેક કોઇની એબ ઢાંકવી બેહતર છે. માટે હે શમા! આ સંસારને તું સ્વપ્નું માને તો આગળ કહ્યા પ્રમાણે સુખ દુઃખની હસ્તિજ નથી. વળી તું આ દુન્યાંને નાટક તખ્તો સમજે તો ત્યારે પણ તને સુખ દુઃખની લાગણી થવાની નથી. માત્ર પેલી જેહાંનનો આ સ્વપના સરખો ખોટો ખેલ છે એમજ માનીને મોજ લે, અમથો બળાપો કર નહીં.

જીવ જો તું વિચારી આજ પડદો પડવાનો,
નથી ફરીથી તે કોઇ કાળ, ચક્ષુ ચડવાનો.
નાટક સ્થાને નાટક રમશે, મળશે જોવા લોકરે;
પણ જાવે તેને જોવાનું, નાટક નામે ફોક. પડદો પડવાનો૦
પાત્ર હજારો લાખો કોટિ, ભજવે નિજ નિજ ભાગરે,
ઉઠી જવું અધવચથી સૌને, કરી આ ભવનો ત્યાગ. પડદો પડવાનો૦

દિલાસા પત્ર ૭૦ મો.

" 'Tis only from the belief of the goodness and wisdom of a Supreme Being, that our calamities can be borne in that manner which becomes a man."
Mackenzie.

હે ભાઇ! દુનિયાંમાં દુઃખી કોણ નથી? હે માનવી! પૃથ્વિમાં સંપુર્ણ સુખ કોઇને પણ છે? દુઃખી બધા છે. સુખી કોઇ નથી. ત્હારા પૈસા જતા રહ્યાથી તું દુઃખી હોય, તો ત્હારા ભાઇબંધનાં વ્હાલાંઓ ગુજરી ગયાથી તે દુઃખી છે. તું નિર્દોષ છતાં તને સતામણી થવાથી તું દુઃખી છે, તો ત્હારા ભાઇબંધને અનેક પ્રકારના શારીરિક વ્યાધિઓ થવાથી તે દુઃખી છે. કોઇએ ઓછાં દુઃખને મોટું માની લેવાથી તે જેટલો દુઃખી છે, તેટલોજ બીજો પોતાની પ્યારી પરણેતરની જુદાઇથી દુઃખી છે. એક આદમી પોતાના શત્રુને સુખી જોઇ પોતે દુઃખી થાય છે, તેટલુંજ દુઃખ એક ઘરડો બાપ પોતાના એકપૂરા રળનાર કમાનાર સપુતના મરણથી પામે છે. પોતાનું દુઃખ મોટું લાગે છે, જ્યારે પારકાનું દુઃખ ન્હાનુ અને ખમી શકાય એવું જણાય છે. પરંતુ જ્યારે પારકાનું દુઃખ અદલ બદલ કરવાની કલ્પિત વાતો તે સાંભળે છે ત્યારે તેને પોતાનુંજ દુઃખ હલકું લાગે છે.

રે ઇનશાન! આવી રીતે ત્હારા ઉપર આવી પડેલાં દુઃખ, આફત, આપદા, અને વિપત્તિનું કારણ માત્ર પરમેશ્વર ઉપરનો ત્હારો અવિશ્વાસ છે. "ખુદા ઉપર મ્હારો વિશ્વાસ છે" આ વાકય જોકે આપણ સર્વ મનુષ્યો હમેશાં ઉચ્ચાર્યે છિયે, તથાપિ તે માલેકે પાક ઉપર, તે કીરતારની કરામત ઉપર, અને તે મહા દયાળુ પરમાત્મા ઉપર આપણો જરાએ વિશ્વાસ ન હોવાને લીધેજ આપણે દુઃખી થઇએ છિયે, બાકી વસ્તુતઃ એ જોતાં દુઃખ છેજ નહીં.

પ્યારા દોસ્ત! એક ગમે એવા અજાણ્યા હજામને ત્હારી હજામત કરવા તું બોલાવે છે. તે ઘણુંજ તીક્ષ્ણ ધારદાર હાથિયાર ત્હારી સમક્ષ ધરે છે. અને આવા એક તદન અજાણ્યા બેગાંના શખસની આગળ તું ત્હારૂં ડોકું રજુ કરવાને જરાએ ડરતો નથી. તેનો અસ્ત્રો કેવળ વેંહતો છે, અને ત્હારા ગળાંની જગા ઘણી નાજુક છે. જો તે શસ્ત્રનો એક ચપકોજ ગળાંની ઘાંટી ઉપર મુકી દે, તો ત્હારો પ્રાણ લેવાને તેટલુંજ બસ છે. છતાં હે મિત્ર! તું તે અજાણ્યા શખસ ઉપર બેધડક વિશ્વાસ રાખે છે, અને અચાનક આવી પડનારી જીવલેણ આફત કે દુઃખની તું તો કાંઇએ તમા કે તથા રાખતો નથી; તો શું તને પેદા કરનાર-ત્હારૂં રક્ષણ કરનાર-અને ત્હારો વાલી જે પરવરદેગાર, તે કાંઇ અજાણ્યા હજામથીએ ઉતરતો છે, કે હજામ જેટલો પણ ભરોસો તે દાદગર ઉપર તું રાખતો નથી.

હે સખી ! અજાણ્યા સોની આગળ કાન વિંધાવા જાવ છો, તેની ઉપર તમારો વિશ્વાસ છે, કે ચોકડાં અને એરીંગ પહેરવાની ભવિષ્યની ખુશાલીમાં તમે શરીરનો નાજુક ભાગ હથિયાર ધરાવનારા બેગાના પુરૂષ હજુર રજુ કરવાને ડરતાં નથી. નાકમાં નથ પહેરવાની ખુશાલીમાં આંખ આગળ શસ્ત્ર પકડેલા એક અજાણ્યા મરદ ઉપર તમારો જ્યારે વિશ્વાસ છે, તો કાં નહીં પરમકૃપાળુ ઉપર તમારો એતબાર રહેવો જોઇએ ? કે જે કાંઇ દુઃખ અને વિપત્તિ આપણા ઉપર પડતી જણાય છે, તે સર્વ તે સાહેબના હુકમથી પડે છે. ત્યારે તે જે કાંઇ કરે છે તે આપણુ તેનાં બંદાંઓએ વિશ્વાસથી ખમવું જોઇએ કે નહીં ? ખુદા જે કરે છે તે સારાંનેજ માટે કરે છે, માટે હે સજ્જનો ! ખુદા ઉપર વિશ્વાસ રાખો.

યાદ રાખજો કે દુઃખ વિના સુખ મળતું નથી, અને કષ્ટ વિના ફળ જડતું નથી. પ્રકાશને જોવા સારૂ પ્રથમ અંધકારનો અનુભવ થવોજ જોઇએ. "ગમ રહા જબ તક કે દમમે દમ રહા, દીલકે જાનેકા નેહાયત ગમ રહા" જ્યાં સુધી તું જીવશે ત્યાં સુધી સુખ અને દુઃખની ઉથલપાથલ તો ત્હારે જોયાજ કરવાની છે. ત્યારે માત્ર એક દુઃખ આવી પડયું એટલામાં ગભરાઇ ગયાથી વળવાનું કાંઇ નથી. વચમાં વચમાં સુખનો પાહુરો આવ્યા પછી પાછું ને પાછું નવી નવી જાતનું દુઃખ તો આવવાનુંજ. પણ હે અધીરા ! અકળાઇ જશો નહીં. એક દુઃખ પછાડીજ ત્હારાં આંસુ ખરચી ના નાંખ ! એક આપદા પાછળ ત્હારી દેહ લથડાવી નહીં મેળ ! હજુ તો કયાં ? એ તો એકડે એકથી ગણાય છે, માટે સાવધ રહે ! ત્હારા જેવા દુઃખી ઘણા છે. જેનું તને દુઃખ છે તેનું બીજાને સુખ છે. **નીરો** જેવો પાદશાહ પોતાની માવતરનું ખુન કરવામાં પોતાને મનથી સુખ માની ગયો, અને તું તો ત્હારી માતાનાં મરણનું દુઃખ માને છે. ઑરેસ્ટીસે ખુશીથી પોતાની માયને મારી નાંખી, જ્યારે પ્રભુએ ત્હારી માને મારી નાંખી તેથી તું દુઃખી છે. આલ્કમયોને પોતાની જનેતાનો પ્રાણ લીધો, અને સુખી થયેલો પોતાને માન્યો, ત્યારે તું તો ત્હારી માયના કુદ્રતી મોતથી મુઝાય છે.

જે લીલી સુકી પીથાગોરસ, પ્લેટો, અને સોક્રેટીસ જેવા ડાહ્યા પુરૂષો ઉપર પડી છે, તેટલી વેદના તો હજી ત્હારા ઉપર પડી નથી; માટે ઇશ્વરનો તું આભાર માન. અરે ભાઇ ! વિચાર કર કે ખુદાતાલાનાજ પ્યારમાં અને તેનીજ શોધમાં ગુલતાન બની ગયેલા ઇશ્વર શોધકો ઍપીકટેટસ, માર્કસ ઑરેલ્યસ, સેનેકા દુન્યાંનાં દરેક દુઃખો ખમીને પરવાર્યા. તેઓ અનુભવ મેળવવા દુઃખની ને દુઃખનીજ ખાહેશ કરી ગયા ! તો હે રંજીદા થયેલા મિત્ર, ત્હારા બાપ ગુજરી ગયા તેટલામાં તું હેબતાઇ શાને જાય છે ? હિંમત રાખ. ત્હારા કરતાં વધારે દુઃખીઓ, સો અને હજાર ગણા દુઃખીઓ, રકમબંધ દુઃખો ખમ્યાં જાય છે, અને એક વરાળ પણ બહાર કાઢતાં નથી.

તુલસીદાસ કહી ગયો છે, કે —

તુલશી સુખપે શીલ પડો, હરી હૃદયસે જાય;
બલિહારી હય દુઃખકી, કે પળ પળ રામ કહાય.

કહે છે, કે સુખની ઉપરં તો શીલજ પડજો, કાંકે સુખને લીધે પરમેશ્વ-રની બીલકુલ યાદ આવતી નથી. પણ બલિહારી તો દુઃખનીજ છે. કે ઘડી ઘડી પરવરદેગારની યાદ થતીજ રહે છે. કબીરની માય હમેશાં ભગવાન પાસે એજ માંગતી, કે "હે ભગવાન! મ્હારા કબીરાને દુઃખના સોટાથી ચમકાવતોજ રહેજે!"

કબીરના ઉપર પુછી પુછીને દુઃખો પડયાં, પરંતુ તેને પરમાત્માનો પરમ ભકત થયલો જોઇ કબીરની બાયડી સાસુના કરતાં આગળ વધીને એજ વ્રત માંગતી, કે "હે પ્રભુ! આકાશ ઉપરથી ઉતરી આવનારી દરેક આફતો, દુઃખો અને પીડાઓને તું કહી મોકલજે, કે પહેલે કમાલનું ઘર પુછતાં જાય!"

એમ ના કર! ઓ ભાઈ! આંખપાણી કરતાં કરતાં આંસુઓનો દરિયાવ કાં નહીં થાય, પણ જે દુઃખ ત્હારા ઉપર પડયું, તે નહીં-પડયું થવાનું નથી. ખુદાની આગળ શુકરાંના કરી એટલુંજ માંગ, કે એથી વધારે દુઃખ ત્હારા ઉપર નહીં આવી પડે! ઘણાં શ્રીમંતો પૈસે ટકે, તંદરોસ્તી અને મોજ મજાહથી સુખી દેખાય છે, તેવાઓને પેટે ફરઝંદ નહીં હોવાનું ભિત્તરનું દુઃખ એવું હોય છે, કે તેઓ જગતમાં સર્વથી દુઃખી પોતાનેજ માને છે. વાંઝિયાપણાના દુઃખથી પીડાતાં મિત્રો અને સખીઓ! જરમેનીકસને પુછીનેજ વાંઝિત્વનું દુઃખ માનજો. તમારી માફકજ દોલતથી દેવાનો બનેલો જરમેનીકસ અને તેની સુખ્યારી ઠકરાણી એગ્રી-પીના પોતાના દોસ્તો અને સહીમિત્રીઓ આગળ હમેશાં દુઃખો રડતાં, કે ગમે એવાં બધાં સુખો છે, પરંતુ ફરઝંદ વગર તેઓ જેવાં દુઃખી છે, તેવું કોઇ પણ દુઃખી જગત્‌માં નહીં હશે. તેઓ ગાંડાં ઘેલાં એક પણ બેટા કે બેટીની કાંક્ષા કર્યા કરતાં હતાં, પરંતુ ઇશ્વરના અચળ નિયમની બરકતથી એ ધણી ધણીઆણીની માગી મોરાદ જયારે બર આવી, ત્યારે એકેક ઉપર છ છોકરાં તેમને પેટે પેદા પડયાં. જરમેનીકસ સર્વથી બાહદુર અને જયવંત જોદ્ધો હતો. તે પોતાના કાળમાં સર્વથી ડાહ્યો, સર્વોત્તમ નેકીવાળો, અને સત્ પુરૂષ હતો. તેની સ્ત્રી એગ્રીપ્પીના પતિવ્રતા, શીલ સાચવનારી, નીમકહલાલ, સખીવજુદ, મોટા દીલની, એક નમુનેદાર રોમન-સીતા હતી. અરે! તે છ જૈયાંમાં એકે પાધરૂં નહીં? કાયુસ સીઝર અને તેની બ્હેન ન્હાની એગ્રીપ્પીના કુછંદી અને દુરાચારવાળાં નફ્ફટ નિવડયાં! વડા દીકરાઓ નીરો અને દ્રુસસ રૈયતના શત્રુ નિવડયા! એકને કતલ કરવામાં આવ્યો અને બીજાને કેદખાને સબડવું પડયું. કેલીગ્યુલા નામના છોકરાને અનીતિ અને કુકર્મ કરવા માટે ટૈબેરીઅસે જન્મ સુધીનો કેદમાં પૂર્યો! ત્યારે ને ત્યારેજ પેલાં ધણી ધણીઆણી જારજાર રૂદન કરવા લાગ્યાં, કે વાંઝણાં રહ્યાં હોત, તો પૃથ્વિમાં તેઓના જેવાં સુખી કોઇ નહીં હોત. હાલ તો તેઓના જેવાં દુઃખી કોઇ નહીં હશે!

હે રંજીદા થએલા બેરાદર! તું સુખ માગે છે તે તને લાંબે વખતે જયારે

મળશે ત્યારે તેની અર્ધી અસરની કસર તો હરિલાલ સાઉકાર કાપી લઇનેજ આપશે; અગર વટાવ એવો કાપી લેશે, કે જે કરજ તું કાઢવા માગે છે, તે નહીંજ કઢાવ્યું હોત તો સારૂં થાત, એમજ ત્હારે કહેવું પડશે. જેમ દુઃખ ઓછું કરવા હું અધીરો થવા લાગ્યો, તેમ તેમ તે મને ચોમેર ફેલાયલુંજ જણાયા કર્યું છે.

"કસરા નબીનમ ઝેરો ગમ જુઝ સાયે દર પેહેલુએ ખુદ,
આં હમચુ બીનમ સુએ ઊ ગરદાંનદ અઝ મન રૂએ ખુદ."

દુઃખને સમયે મ્હારા પોતાના પડછાયા શિવાય મ્હારી બાજુએ ઉભો રહેલો હું તો કોઇને પણ જોતો નથી. અને વળી જ્યારે મ્હારા તે પડછાયા તરફ ફરીને જોવા જાઉં છું, ત્યારે તે પડછાયો પણ મ્હારી આગળથી પોતાનો મુખડો ફેરવી દે છે!

વાંચક વ્હાલા! જો તું દેહથી દુઃખી હોય તો હજારો અપંગોના દાખલા આખો દહાડો ગણ્યાજ કરજે! પ્રખ્યાત કલમબાજ ડો. જોનસન કરતાં તો તું અધિક દુઃખી નહીં હશેનીં? બાળવયથીજ બાપડાએ શારીરિક ઊંઊં–આંઆં કરી કરી જન્મ કાઢયો, તોએ તેણે દુઃખને દુઃખ નો'તું ગણ્યું. તે તો ઉલટો આમ કહેતો, કે A man's being in a good or bad humour very much depends upon his will. કહેવત છે, કે દુઃખના દહાડા ત્રણ. દુઃખનું ઓસડ દહાડા. દુઃખ્યારા! તું માત્ર ૩ દહાડાજ દુઃખ ખમ! જો તેં પહેલા ૩ દહાડા ગણગોઆરીમાં કાઢયા, તો પાછળ આવતા ૩ મહિના તને દુઃખ ઓછું લાગશે. અને ૩ મહિનાનું દુઃખ વિસરામણ તને ૩ વરસ સુધી કાંઈએ ઝુરાપામાં નાંખશે નહીં. કાળી રાત પછી ચંદ્રમા પોતાનો મુખડો ત્રીજે દહાડે બતાવ્યા વિના રહેતો નથી. માટે ત્હારા ઉપર કાળું વાદળ ચઢી આવ્યું હશે, તો ૩ દહાડા પછી તને રાહત થશેજ. ૩ દહાડામાં દર્દીને ઓષધની અસર થતી નથી, ત્યારે વૈદ પોતાની દવા બદલે છે. તું દુઃખીને ૩ દહાડામાં શાંતિ નહીં થશે, તો મોટો ભગવાન વૈદ જરૂર કાંઇ રાહતનો ઇલાજ બતાવશેજ. જીવવું અને મરવું, માન કિંવા અપમાન, દુઃખ કે સુખ, એ સર્વ ચીજો જેમ સારાં માણસની સરજતમાં છે, તેમ નઠારાં માણસની સરજતમાં છે. પાપી અને પુણ્યવાન સર્વને દુઃખ ને સુખના દહાડા જોવાની સરજત છે.

હીપ્પોક્રેટસ અને ધનવંતરી, લુકમાન અને અફલાતુન હજારો લોકોનાં દુઃખ દરદો સાજા કરનારાઓ હતા, તેઓ પણ દુઃખો દેખીને આખરે તો મુવા. ખાલ્દીઅન લોકો જોશ જોવામાં સર્વોત્તમ હતા, તેઓ જેવા ખરેખરૂં પારખનારા જોશીઓ બીજા નો'તા કહેવાતા, તેઓ પણ દુઃખો પામીનેજ મરી ગયા.

એલેકઝાંદર, પૉમ્પી, અને સીઝર લાખો લોકોને દુઃખ દેનારા અને હજારોના પ્રાણ લેનારા હતા, તેઓ પણ ખાટલો વેઠીને મરી ગયા.

"હિંદી-આફ્રીક"ના અભિપ્રાય.

જાનેવારી, ૧૯૧૫.

"દુઃખીને દિલાસો"

મી૦ સો. મં. દેશાઇની જાણીતી કલમથી ઉપલાં મથાળાં હેઠલ એક ચાલુ વિષય ઘણાં વર્ષપર "હીંદી-આફ્રીક"માં લખાયો હતો, અને હાલમાં જુદા જુદા ભાગમાં એક નાના ચોપાન્યા-રૂપમાં પ્રગટ થાય છે. મી૦ દેશાઇની આ કોશેશને અમો ખરા મનથી આવકાર આપીએ છીએ. વિદ્વાનો, ફિલસુફો, પંડિતો, અને નામીચા લેખકોનાં કિમતી વિચારો તારવી કહાડી પોતાની તરફનાં થોડાંક વધારા સાથે આમ ગુજરાતી ભાષામાં રચી પ્રકટ કરવાથી જે દુઃખી જીવો ઇંગ્રેજી વાંચી ન જાણતાં હોય તે બાપડાંઓ માટે આવાં ખરેખરાં બોધ આપતાં દિલાસા-પત્રના વાંચણો ઘણાંજ આવકારદાયક ગણાશે. આ નાનાં પુસ્તકો ૩૫ જુદા જુદા ભાગમાં થશે અને તે સઘળો સંગ્રહ ઉપજાવવા માટે મી૦ દેશાઇને ૩૫૯ ઉત્તમ પુસ્તકોની મદદ લેવી પડી છે. દરેક પત્રની ગોઠવણુ અને રચનાં બહુજ સંભાળથી કરી છે. આ દિલાસાપત્રો જેમ દુખ્યાંનાં દોસ્ત જેવાં છે તેમ સુખ્યાંનાં સલાહકારક જેવાં પણ છે. પોતાની સીઆહા સરજતને તાબે થઇ દુઃખમાં દિવસો ગુજારતાં કમનસીબો માટે અકેક પત્ર ખચીતજ ઘણો સંતોષ અને હિમ્મત આપનારાં છે. ધર્મ, ફિલસુફી, નીતિ અને આત્મ-જ્ઞાનને આધારે, સુખ દુઃખનું તોલ કરી, કવિતા વિષયો, અને ટુંકી વાર્તા રૂપે ગોઠવેલાં આ પત્રો વાંચવાથી ઘણાકોને ઘણું નવું જાણવા-શીખવાનું મળે એટલાં રસીલાં છે. એક દુઃખીને દિલાસો મળે, તેના અકળાતા જીવને રહાત અને શાંતિ થાય, એવી ઉમદા દલીલો ટુંકમાં બતાવી છે, અને દુઃખ કમતી કરી સુખ કેમ મેળવી શકાય છે તે એવી તો ઉત્તમ રીતે દરશાવ્યું છે કે ખરેજ આ દિલાસા-પત્રોનો કિંમતી સંગ્રહ એકકે એક-સુખી કે દુઃખી-ઘરમાં સાચવી રાખવા જોગ છે એમ કહેવું આ સંગ્રહ સંબંધી જરા પણ સહરાગાતભર્યું ગણાશે નહિ. એક ગરીબને પણ આવું ઉમદા વાંચન વાંચવું પાલવી શકે એટલા માટે દરેક ભાગની કિમત માત્ર ૪ આના રાખી છે. એવાજ કિમતી વાંચનો પ્રકત થવાં અમો જરૂર વિચારીએ છીએ. અમે ઇચ્છીશું કે મી૦ સોરાબજી દેશાઇએ પોતાના આ હાથ ધર્યા [illegible] કામમાં અત્યાર સુધી જે ફત્તેહ મેળવી છે, તેમ હવે પછી પ્રગટ થનાર બાજા ૩૩ ભાગો પણ એટલાજ લોકપ્રીય થઇ પડે, અને અમારા આ [illegible] મેહરબાન લેખક બજાવા ધારેલી સાહીત્યની ખરેખરી કીમતી સેવામાં એમને સંપૂર્ણ જશ મળે.

